

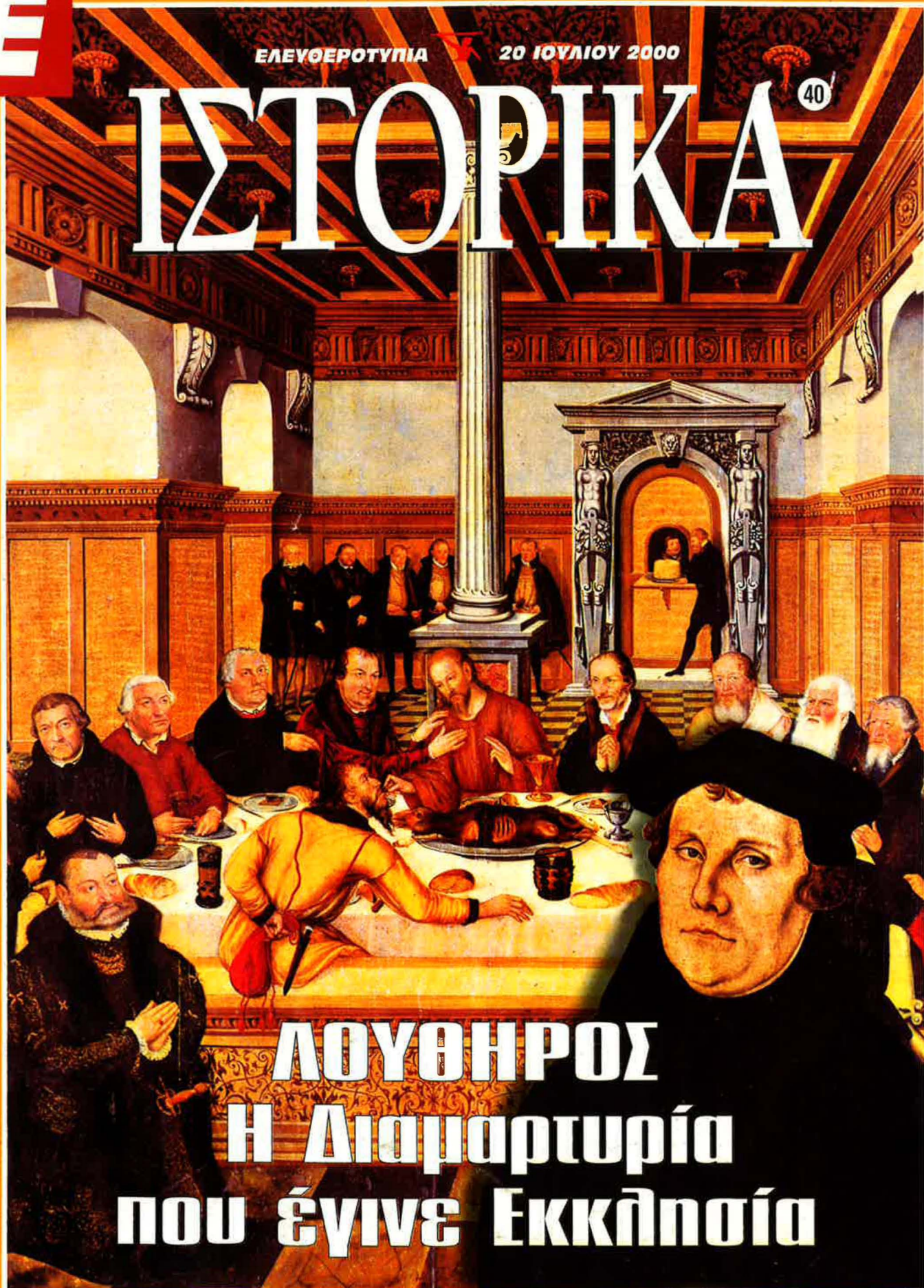
Ε

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

20 ΙΟΥΛΙΟΥ 2000

40

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

ΛΟΥΘΗΡΟΣ
Η Διαμαρτυρία
που έγινε Εκκλήση

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ALPHA BANK

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Η ΠΑΠΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ

της συγκεκριμένης περιόδου (γύρω στα 1500 μ.Χ.), με το αλάθητο, τα συγχωροχάρτια (αφέσεις) και τη βούλα, ήταν οι λόγοι που εξώθησαν το μεταρρυθμιστή διανοούμενο Γερμανό κληρικό και θεολόγο Μαρτίνο Λούθηρο να εξεγερθεί, εμφανίζοντας στις 31 Οκτωβρίου του 1517 στην πόρτα της εκκλησίας του Βίτεμπεργκ τις περίφημες 95 Θέσεις εναντίον της. Αυτή ήταν και η αρχή για το μεγάλο ρήγμα στην Καθολική Εκκλησία, καθώς ακολουθεί ο χαρακτηρισμός ως αιρετικών των 41 από αυτές τις Θέσεις και διατάσσονται η σύλληψη του Λούθηρου, το κάψιμο των βιβλίων του και η τιμωρία των οπαδών του. Ο ίδιος αντιδρά ρίχνοντας στην πυρά την παπική βούλα και ο Πάπας Λέων Γ' τον αφορίζει στις 3 Ιανουαρίου του 1521. Είναι η ώρα που οι Γερμανοί υπερασπίζονται συντριπτικά το δόγμα του Λούθηρου «η σωτηρία του ανθρώπου διά της πίστεως». Οι 9 στους 10 Γερμανούς κραυγάζουν «Ζήτω ο Λούθηρος» και ο ένας στους 10 «Κάτω ο Πάπας». Η οριστική ρήξη στην Καθολική Εκκλησία έχει επέλθει.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

Μαρτίνος Λούθηρος: το βασίλειο του Ευαγγελίου

Το χρονικό

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΕΣ

Η ζωή και η διδασκαλία του Μαρτίνου Λούθηρου

6

ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Ο Λούθηρος και ο «πόλεμος των χωρικών»

24

ΤΑ ΕΠΤΑ ΣΗΜΕΙΑ

Οι δογματικές διαφορές με την Ορθοδοξία

30

Υπεύθυνος έκδοσης ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

Σύνταξη ύλης

ΝΑΣΟΣ ΓΚΟΛΕΜΗΣ

Σύμβουλος έκδοσης

ΣΤΕΡΙΟΣ ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΒΟΛΙΩΤΗΣ

ΘΕΟΦΑΝΗΣ Γ. ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΕΛΗΚΩΣΤΑΝΤΗΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΚΑΝΤΑΡΤΖΗΣ

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΑΤΣΑΡΚΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΤΣΕΛΕΓΙΔΗΣ

Δημιουργικό

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΡΩΝΑΙΟΣ

ΝΙΚΟΣ ΚΕΧΑΓΙΑΣ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΤΖΑΝΕΤΟΠΟΥΛΟΥ

Παραγωγή

ΦΩΤΟΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.

Ηλεκτρονική διεύθυνση

istorika@enet.gr

Συντονισμός - επιμέλεια ΝΙΚΟΣ ΒΑΡΔΙΑΜΠΑΣΗΣ

Μόνιμοι συνεργάτες ΦΑΙΔΩΝ ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΡΔΑΣΗΣ - ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Όταν το «ποιμνίο» ξεστρατίζει...

«**Σ**ωτηρία έξω από την Εκκλησία δεν υπάρχει» («*Salus extra ecclesiam non est*») — Στον απαράβατο αυτόν κανόνα, το δόγμα, που κυριαρχεί στη λογική της διοικούσας εκκλησίας, περιέχεται συνάμα και ο πυρήνας της αναίρεσής του. Η μακραίωνη ιστορική εμπειρία διδάσκει ότι η διοικούσα εκκλησία ως θεσμός δεν παρέμεινε, όπως όλα τα ιστορικά φαινόμενα, αιτούσιος και αναλλοίωτος εσσεϊ: θα έλθει κάποτε η στιγμή που μεμονωμένα άτομα, και οι ομάδες που τα ακολουθούν (οι «αιρετικοί»), θα αμφισβητήσουν την κρατούσα τάξη και τα δόγματά της και θα ακολουθήσουν το δικό τους δρόμο. Την τυπολογία του ιστορικού φαινομένου αυτού της θρησκευτικής διαμαρτυρίας, του Προτεσταντισμού όπως επικράτησε να αποκαλείται, θα προσπαθήσουμε σήμερα να προσεγγίσουμε, υπενθυμίζοντας δύο ανάλογα με εκείνα του Λούθηρου θρησκευτικά κινήματα.

Έναν αιώνα σχεδόν πριν από την ουσιαστική έναρξη του κινήματος της Μεταρρύθμισης (έτος 1517, όταν ο Λούθηρος θα αναρτήσει στη θύρα του ναού στο κάστρο του Wittenberg της περίφημης 95 Θέσεις του εναντίον της πρακτικής της Καθολικής Εκκλησίας να εμπορεύεται συγχωροχάρτια με την υπογραφή του Πάπα) θα κλείσει βίαια ο κύκλος ζωής ενός ομοϊδεάτη του, που κι εκείνος είχε αναζητήσει την οδό της σωτηρίας του «*extra ecclesiam*». Το 1415 θα ανέλθει στην πυρά, καταδικασμένος ως αιρετικός από τη σύνοδο των καρδινάλιων στην πόλη της Κωνσταντίας ο Jan Hus, καθηγητής της Θεολογίας στο Πανεπιστήμιο του Καρόλου της Πράγας.

Δύο είναι οι αναλογίες που παρουσιάζουν ο στοχασμός και το έργο του εθνικού αυτού ήρωα των Τσέχων με τη μεταρρυθμιστική πράξη του Λούθηρου. Είναι, πρώτον, η χωρίς συμβιβασμούς κριτική που ασκούν και οι δυο τους στον τρόπο ζωής του ανώτερου κλήρου, αλλά και στην παρεκτροπή της διοικούσας εκκλησίας από τους αποστολικούς κανόνες, αμφισβητώντας και αυτό ακόμη το δικαίωμα του Πάπα στα πρωτεία.

Το δεύτερο κοινό χαρακτηριστικό των δύο αυτών θρησκευτικών μεταρρυθμισμών είναι ότι, ως γνήσιοι εκφραστές της θέλησης του κατώτερου κλήρου αλλά και του «ποιμνίου» των πιστών, πασχίζουν να κάνουν το λόγο του Θεού άμεσα προσιτό στον «κοινό» λαό, μεταφράζοντας την Αγία Γραφή από τα λατινικά στη ζωντανή γλώσσα, στη γερμανική ή στην τσεχική

αντίστοιχα. Έργο, οι συνέπειες του οποίου ξεπερνούν τα στενά θρησκευτικά πλαίσια μια και σηματοδοτούν τις απαρχές της εθνικής γραμματείας των δύο αυτών ευρωπαϊκών λαών.

Η «φωνή του ποιμνίου» θα βρεί όμως τον εκφραστή της και σε ένα άλλο, «αιρετικό» κατά την αντίληψη των εκκλησιαστικών κρατούντων, κίνημα που θα γεννηθεί νωρίτερα, στην καρδιά της καθ' ημάς χριστιανικής Ανατολής. Πρόκειται για το αιρετικό κίνημα των Βογομίλων, το οποίο εμφανίζεται γύρω στα μέσα του 10ου αιώνα στα Βαλκάνια (Βουλγαρία) και το οποίο θα προσελκύσει, σ' ένα διάστημα δύο και πλέον αιώνων, όλο και ευρύτερα λαϊκά στρώματα του «κοινού» ποιμνίου. Απήχηση, που οφείλεται κι αυτή στις ίδιες αιτίες: στην εκθρική στάση του κινήματος απέναντι στους «άρχοντες», τον ανώτερο κλήρο, αλλά και στα «λαϊκότερα» κείμενα (κατά κύριο λόγο: μη κανονικά, απόκρυφα, εκκλησιαστικά κείμενα μεταφρασμένα στη ζωντανή γλώσσα του λαού) που χρησιμοποιεί για τη μετάδοση της διδασκαλίας του.

Τρία κεφάλαια από το ιστορικό παρελθόν, οι συνέπειες των οποίων είναι βαθιά χαραγμένες στην πολυπολιτισμική φυσιογνωμία της γηραιάς μας ηπείρου, αλλά και των Βαλκανίων ειδικότερα. Διότι, για να μείνουμε στο λιγότερο γνωστό αιρετικό κίνημα των Βογομίλων, απόγονοι των αιρετικών αυτών λαϊκών στρωμάτων είναι οι σημερινοί μουσουλμάνοι κάτοικοι της Βοσνίας, αλλά και οι Πομάκοι της Θράκης. Ψηφίδες που συνθέτουν το σημερινό εθνολογικό μωσαϊκό των Βαλκανίων και που βρίσκονται πάντα στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος.

Ερχονται κάποτε οι στιγμές στην Ιστορία που ο «λαός» ξεστρατίζει και δεν ακολουθεί πιστά ως ποιμνίο τον «εκ Θεού» ποιμένα του. Ερχονται επίσης οι στιγμές στην Ιστορία που ο «λαός» δεν αποτελεί πια την πειθήνια μάζα των υπηκόων, που υποτάσσεται τυφλά στον «ελέω Θεού» μονάρχη της. Ένα μάθημα της Ιστορίας που, όπως όλα δείχνουν σήμερα, δεν έχουν ακόμη ενστερνισθεί κάποιοι, μακαριζόμενοι μέσω στην άγνοιά τους, σύγχρονοί μας εκκλησιαστικοί άρχοντες. Είναι εκείνοι για τους οποίους ισχύει ακόμη η τελευταία αποστροφή που απευθύνει ο Jan Hus προς τους διώκτες του, όταν βλέπει ένα χωρικό να σωριάζει κι άλλα ξύλα στην πυρά που θα κορώσει σε λίγο το σώμα του: Ο *sancta simplicitas* — Ω ιερά απλοϊκότης!

Τ

ρεις εχθρούς είχε να αντιμετωπίσει ο ευφύεστατος Μαρτίνος Λούθηρος. Πρώτον, ως κορυφαίος θεολόγος και μάλιστα ως ιδρυτής του Προτεσταντισμού, έπρεπε στην πορεία της θρησκευτικής του μεταρρύθμισης να βγάλει από τη μέση τους Έλληνες φιλοσόφους και ιδιαίτερα τον Αριστοτέλη, που με τις θέσεις του επιβουλευόνταν το χριστιανισμό. Δεύτερος εχθρός για τον Λούθηρο ήταν ο Πάπας της Ρώμης, που κυριαρχούσε με «αρπακτές», κυκλοφορώντας μάλιστα νέες σειρές από συγχωροχάρτια στη Γερμανία.

Τρίτος εχθρός οι επαναστατημένοι Γερμανοί χωρικοί, που έπρεπε να υποταχθούν πάση θυσία στους ελέω Θεού Γερμανούς ηγεμόνες τους. Με την υποταγή των επαναστατημένων στους πρίγκιπες και στο Γερμανό αυτοκράτορα, που παύουν να είναι υποτελείς στον Πάπα, υλοποιείται το εθνικιστικό όνειρο του Λούθηρου. Γεννιέται το Ράιχ.

Ο Λούθηρος, ως κλασικός φιλόλογος και με την υποχρέωση να διδάσκει από τη βαθμίδα του λέκτορα τους Έλληνες φιλοσόφους στο Πανεπιστήμιο του Βίτερπεργκ, πριν καταλάβει την έδρα της Βιβλικής Θεολογίας και τη θέση του ιεροκήρυκα στην ίδια πόλη, γνώριζε περισσότερο από κάθε άλλον σύγχρόνό του τις διαφορές Φιλοσοφίας - Θρησκείας και τους κινδύνους που ελλοχεύουν. Η Φιλοσοφία δουλεύει με μέσα επιστημονικά, λογικά, με έννοιες, ανάλυση, υπόθεση, σύστημα, ενώ η Θρησκεία με εικόνες, παραβολές και σύμβολα. Η Φιλοσοφία στηρίζεται στη νόηση, η Θρησκεία στο συναίσθημα και στη φαντασία (βλ. Χ. Θεοδωρίδη, *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, 1955, σ. 17-19).

Ετσι απαγορεύει στο Πανεπιστήμιο, όπου διδάσκει, τον Αριστοτέλη, αντικαθιστώντας τον με την Αγία Γραφή που τη μεταφράζει στη γερμανική και ιδιαίτερα με την *Προς Ρωμαίους Επιστολή* του Αποστόλου Παύλου.

Ο Αριστοτέλης ορίζει το δίκαιον στα *Ηθικά Νικομάχεια* με το δίχα. Δίκαιον είναι *ό,τι δίχα εστί*, *ό,τι* βρίσκεται στη μέση, το μισό μισό, τα δύο ίσα μέρη και *ο δικαστής: δικαστής*: μεσίτης. Αυτό το ίσον για όλους, το δίκαιον, η ίσο-νομία, η ίση-γορία, η ίσο-πολιτεία –η ουσία της Δημοκρατίας– οδηγούν, σύμφωνα με τους αρχαίους Έλληνες, στην κοινωνική γαλήνη.

Σύμφωνα με τον Λούθηρο και με τον Παύλο η δικαιοσύνη είναι θεϊκή και «*αποκαλύπτεται στο Ευαγγέλιο*». Οι ελέω Θεού ηγεμόνες είναι υποχρεωτικά δίκαιοι και *όποιος απειθεί σ' αυτούς, εναντιώνεται στη διαταγή του Θεού* (Προς Ρωμαίους, ΙΓ, 3).

Όταν εξεγείρονται οι συμπατριώτες του (1521-1524) ζητώντας την κατάργηση της δουλοπαροικίας, την ελάφρυνση των εξοντωτικών φόρων και την αποτίναξη του ζυγού των ευγενών, ο Λούθηρος στρατεύεται εναντίον τους. Τους αποκαλεί *ληστές* και *συμμορίτες*, ζητώντας την κεφαλήν τους επί πίνακι. Και τη μέρα που σάπιζαν στα παλούκια οι κορμμένες κεφαλές των ηγετών της επανάστασης, στις 13 Ιουνίου 1525, ο «άγιος» Λούθηρος για να το γιορτάσει νυμφεύεται την κατά 16 χρόνια νεότερή του πρώην καλόγρια Καταρίνα φον Μπόρα (!).

Οι απόψεις του για το γερμανικό Ράιχ ερμηνεύουν ως ένα βαθμό τη στάση και τη λατρεία των Προτεσταντών στο πρόσωπο του Αδόλφου που ακολούθησε.

«ΘΕΟΣ ΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟΝ ΗΜΩΝ»

Εργα και ημέρες
του Μαρτίνου Λούθηρου

Μ του ΘΕΟΦΑΝΗ Γ. ΓΡΑΜΜΕΝΟΥ
μεταδιδακτορικού συνεργάτη
στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Εαυτών το στίχο του ενδεχομένως διασημότερου
θρησκευτικού ύμνου από όσους έγραψε ο **Λούθηρος**,
και ο οποίος χαρακτηρίζει ολόκληρη τη ζωή του, αρ-
χίζουμε το χρονικό μας. Ο Μαρτίνος Λούθηρος γεν-
νήθηκε στις 10 Νοεμβρίου 1483 στη μικρή πόλη Αϊ-
σλέμπεν (Eisleben) της Σαξονίας, ως πρωτότοκος
γιος του **Χανς** (Hans) και της **Μαργκαρίτα** (Mar-
garetta). Ένα μόλις χρόνο μετά τη γέννησή του, η
οικογένειά του εγκαταλείπει την αγροτική ζωή και ε-
γκαθίσταται στη γειτονική πόλη Μάνσφελντ (Mans-
feld), προκειμένου ο πατέρας του να εργαστεί ως με-
ταλλωρύχος στα τοπικά μεταλλεία σιδήρου και να ε-
ξασφαλίσει στο γιο του μια καλή εκπαίδευση.

Σε ηλικία επτά (και καί' άλλους πέντε) ετών ο
Μαρτίνος εγγράφεται στο, αυστηρό, λατινικό scho-
λείο της πόλης όπου φοιτά επί εννέα χρόνια. Στα ►

Ο Γερμανός αυτοκράτορας Κάρολος Ε' (Μουσείο Πράδο, Μαδρίτη).
Αριστερά: Μαρτίνος Λούθηρος, ο εκκλησιαστικός επαναστάτης που πρώτος είπε «όχι» στην αυθαιρεσία και τη διαφθορά της παπικής εκκλησίας στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη. Εγινε συνώνυμος της Μεταρρύθμισης και υπήρξε ο ιδρυτής της Προτεσταντικής Εκκλησίας

Ο Πάπας Λέων ο Ι΄. Με τα «συγχωροχάρτια» του άναψε τη σπίθα (έργο του Ραφαήλ, Πινακοθήκη Uffizi, Φλωρεντία)

1497, ο δεκαεπτάχρονος πλέον Μαρτίνος συνεχίζει τις σπουδές του στην πόλη Μαγδεμβούργο (Magdeburg), στο ευσεβές και αυστηρό περιβάλλον του σχολείου της θρησκευτικής οργάνωσης των «Αδελφών της Κοινής Ζωής». Τόσο εκεί όσο και στην πόλη Αϊζεναχ (Eisenach) της Θουριγγίας (γενέτειρα του J.S. Bach), όπου θα μετακομίσει τον επόμενο χρόνο για να συνεχίσει τις σπουδές του στην ιερατική σχολή του Αγίου Γεωργίου, ο Μαρτίνος κερδίζει τον επιούσιο ψάλλοντας σε πλανόδιες χορωδίες. Το 1501 εγγράφεται στο Πανεπιστήμιο της πόλης Ερφουρτ (Erfurt), το οποίο εκείνη την εποχή φημίζεται ως το καλύτερο της Γερμανίας, και παρακολουθεί μαθήματα Φιλολογίας, Λογικής, Ρητορικής και (κυρίως Αριστοτελικής) Φιλοσοφίας. Ο Λούθηρος εξελίσσεται σε ενθουσιώδη οπαδό της νομιναλιστικής φιλοσοφίας, όπως αυτή είχε αναπτυχθεί από τον Αγγλο Φραγκισκανό μοναχό και φιλόσοφο Γουλιέλμο του Οκαμ, και αγωνίζεται κατά των θεωριών του Θωμά του Ακινάτη. Πολύ σύντομα γίνεται γνωστός όχι μόνο ως άριστος φοιτητής, αλλά και λόγω της ιδιαίτερης διαλεκτικής ικανότητας και του

Το χαμηλό ηθικό επίπεδο και η προσήλωση στους εκκλησιαστικούς τύπους προκαλούν θλίψη και απογοήτευση στον Λούθηρο

μουσικού ταλέντου που διαθέτει. Ετσι, το 1502 αποκτά το βασικό πτυχίο στη Φιλολογία (Baccalaureus artium) και το 1505 τον αντίστοιχο μεταπτυχιακό τίτλο (Magister artium).

Προκειμένου να ικανοποιήσει την επιθυμία του πατέρα του, ο Μαρτίνος εγγράφεται στη Νομική Σχολή το Μάιο του 1505, όμως δύο μήνες αργότερα, στις 2 Ιουνίου, και σε ηλικία 22 ετών, εγκαταλείπει όχι μόνο τις σπουδές αυτές αλλά απαρνείται και τον κόσμο αποφασίζοντας να γίνει μοναχός στο Τάγμα των Αυγουστίνων Ερημιτών της πόλης Ερφουρτ. Σχετικά με το κατά πόσον η απόφαση αυτή οφείλεται σε αιφνίδια παρόρμηση λόγω προσωπικών βιωμάτων ή είναι αποτέλεσμα ωρίμου σκέψης υπάρχουν διάφορες εκδοχές μέχρι σήμερα. Ο Λούθηρος χειροτονείται ιερέας το 1507, ενώ παράλληλα σπουδάζει στο Πανεπιστήμιο της πόλης Βιτεμβέργη (Wittenberg) και το 1509 παίρνει το πτυχίο της Θεολογίας (Baccalaureus biblicus). Στα 1512, ο Λούθηρος, που εν τω μεταξύ έχει ανακηρυχθεί σε δίδακτορα της Θεολογίας, διορίζεται, έπειτα από εισήγηση του δασκάλου και εξομολογητή του, **Γιόχαν φον Στάουπιτς** (Johann von Staupitz), καθηγητής στην έδρα της Βιβλικής Θεολογίας στο Πανεπιστήμιο της

Βιτεμβέργης. Παράλληλα, από το 1514 κατέχει τη θέση του ιεροκήρυκα στην εκκλησία της Αγ. Μαρίας, στην ίδια πόλη.

Απόλυτα πιστό μέλος της Εκκλησίας, ο Λούθηρος δοκιμάζει στο έπακρον κάθε μέσον που του παρέχει η θρησκευτική αγωγή του: νηστεύει εξαντλητικά, κακουχεί το σώμα του, εξομολογείται διαρκώς και επιδίδεται σε κάθε είδους καλές πράξεις, προκειμένου να δώσει απάντηση στο ερώτημα που τον απασχολεί: Πώς μπορεί να σωθεί ο άνθρωπος από την αμαρτία και να αποκτήσει τη βεβαιότητα της σωτηρίας; Ωστόσο, το ερώτημα συνεχίζει, αναπάντητο, να βασανίζει τη συνείδησή του. Το 1511 στέλνεται για ένα μήνα στη Ρώμη προκειμένου να διεκπεραιώσει κάποια υπόθεση του Τάγματός του. Εκεί, το χαμηλό ηθικό επίπεδο και η προσήλωση στους εκκλησιαστικούς τύπους του προκαλούν βαθιά θλίψη και απογοήτευση. Όμως η αποφασιστική καμπή στις μέχρι τότε αντιλήψεις του επέρχεται το χειμώνα του 1512-1513, κατά τη μελέτη της Επιστολής προς Ρωμαίους, και συγκεκριμένα του εδαφίου α' 17: «ο δε δίκαιος εκ πίστεως ζήσεται». Η δικαιοσύνη και η σωτηρία οφείλεται μόνο στο έλεος και τη χάρη του Θεού και αποκτάται μόνο διά πίστεως και όχι με τα έργα. «Αιοθάνθηκα», θα γράψει αργότερα, «ότι ξαναγεννήθηκα».

Ο Λούθηρος αρχίζει πλέον να διαμαρτύρεται ολοένα και εντονότερα και με κάθε αφορμή για την επικράτηση, στην εκκλησιαστική ζωή, των ανθρωπινων παραδόσεων και μύθων αντί της διδασκαλίας

Ο πατέρας του Χανς, μεταλλωρύχος (έργο του Λ. Κράναχ)

Το 1511 ο Λούθηρος επισκέπτεται τη Ρώμη και απογοητεύεται από το χαμηλό ηθικό επίπεδο. Ο πίνακας αυτός (1470) του Ολλανδού Ιερώνυμου Μπος δείχνει μοναχούς και μοναχές να διασκεδάζουν

της Αγ. Γραφής, ενώ κηρύττει από άμβωνος αρκετές φορές την εβδομάδα στη γερμανική γλώσσα. Η φήμη του έχει πλέον υπερβεί τα σύνορα της Βιτεμβέργης και πλήθη φοιτητών έρχονται από ολόκληρη τη Γερμανία προκειμένου να παρακολουθήσουν τις διαλέξεις του. Την άνοιξη του 1517 γράφει σε ένα φίλο του στην Ερφούρτη:

«Η θεολογία μας, και εκείνη του **Αγ. Αυγουστίνου**, προχωρούν και, με τη βοήθεια του Θεού, θα επικρατήσουν στο Πανεπιστήμιο. Ο Αριστοτέλης βαθμιαία εκθρονίζεται και η τελική πτώση του ίσως είναι θέμα χρόνου... Κανείς δεν πηγαίνει σε κάποιο μάθημα, εκτός και αν ο καθηγητής διδάσκει τη δική μας θεολογία, δηλαδή τη θεολογία της Βίβλου, του Αγ. Αυγουστίνου, ή κάποιου άλλου θεολόγου εκκλησιαστικής περιωπής. Είμαι αρκετά βέβαιος ότι η Εκκλησία δεν πρόκειται να αναμορφωθεί, παρά μόνον αν αφαιρέσει το νόμο των Κανόνων, τη σχολαστική θεολογία, τη φιλοσοφία και τη λογική, έτσι όπως διδάσκονται σήμερα, και τα αντικαταστήσει με κάτι άλλο».

Η αφορμή για την έναρξη του κινήματος της Με-

Ο **Θωμάς Ακινάτης**. Ο Λούθηρος πολέμησε τις θεωρίες του

Αφορμή για το κίνημα της Μεταρρύθμισης ήταν η «άφεση» του Πάπα στους χρηματοδότες του ναού του Αγ. Πέτρου

Σατιρικό χαρακτικό που δείχνει το Δομινικανό μοναχό **Γιόχαν Τέτσελ**, απεσταλμένο του Πάπα, να πουλά συγχωροχάρτια

ταρρύθμισης εντοπίζεται στην έκδοση, το Μάρτιο του 1517, από τον **Πάπα Λέοντα Ι** της σημαντικότερης από τις «αφέσεις» ή συγχωροχάρτια (indulgentiae) του. Ο Λέων Ι χρειαζόταν χρήματα για την αποπεράτωση του ναού του Αγ. Πέτρου στη Ρώμη. Ετσι εξέδωσε μια Παπική Βούλα, με την οποία παρείχε «ολοκληρωτική άφεση» σε όσους θα συνέβαλλαν οικονομικά στο σκοπό αυτό. Την ίδια περίοδο, ο **Αλμπρεχτ** (Albrecht), αρχιεπίσκοπος της πόλης Μαγδεβούργο και τοποτηρητής της Αρχιεπισκοπής της πόλης Χάλμπερστατ (Halberstadt), διεκδικούσε και την Αρχιεπισκοπή της πόλης Μάιντς (Mainz). Αποφάσισε λοιπόν, σε αντάλλαγμα, να πληρώσει αυτός στον Πάπα ένα σεβαστό ποσό, το οποίο δανείστηκε από τον τραπεζικό οίκο Τζ. Φούγκερ (J. Fugger) στην πόλη Αουγκομπουργκ (Augsburg). Ο Λέων Ι δέχτηκε να διευκολύνει τον Αλμπρεχτ στην αποπληρωμή του χρέους αυτού, μοιραζόμενος μαζί του τα έσοδα από την «άφεση» που αναφέρθηκε παραπάνω, και ανέθεσε στο Δομινικανό μοναχό και γνωστό για τις εμπορικές ικανότητές του **Γιόχαν Τέτσελ** (Johann Tetzel) να «προωθήσει» αυτές τις «αφέσεις». Ο Λούθηρος, ο οποίος είχε προ πολλού εκφράσει την έντονη δυσανεμία του

Η μητέρα του **Μαργαρίτα** (Λούκας Κράναχ, 1527)

Ο Τσέχος επαναστάτης και μεταρρυθμιστής Γιαν Χους

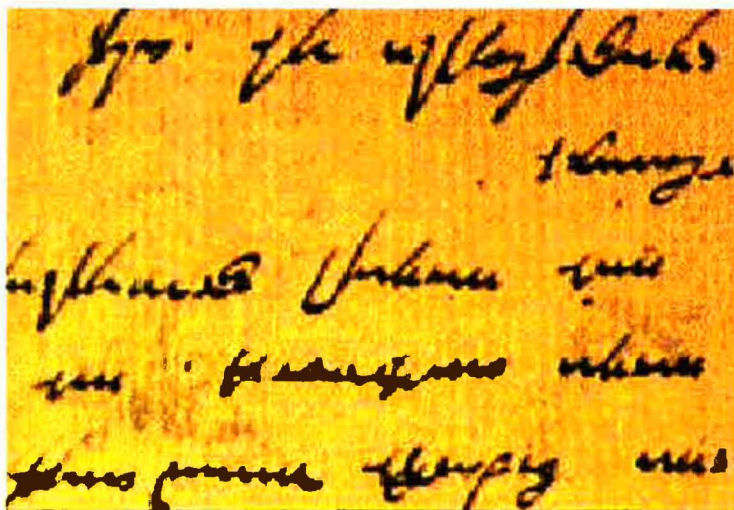
σχετικά με το θέμα των «αφέσεων», εξοργίστηκε ακόμη περισσότερο, όταν διάβασε ο ίδιος ένα αντίγραφο από τις οδηγίες του Αλμπρεχτ προς τον Τέτσελ. Ετσι, την παραμονή της εορτής των Αγίων Πάτων, στις 31 Οκτωβρίου 1517, θυροκολλά ο ίδιος τις περίφημες 95 Θέσεις του στην είσοδο της εκκλησίας του κάστρου της Βιτεμβέργης και ανακοινώνει πως είναι έτοιμος να τις υποστηρίξει δημόσια. Πάντως, σύμφωνα με τη σύγχρονη ιστορική έρευνα, η θυροκόλληση των Θέσεων αποτελεί μάλλον έναν από τους μύθους σχετικά με τον Λούθηρο. Φαίνεται πως η αφήγηση του συγκεκριμένου περιστατικού οφείλεται στον **Μελάγχθωνα**, τον ικανότερο και πιο έ-

Στις 31 Οκτωβρίου 1517 ο Λούθηρος δημοσιοποιεί τις 95 Θέσεις του που καυτηρίαζαν τις εσφαλημένες δογματικές αρχές

μπιστο από τους συνεργάτες του, που ανέφερε αυτό το συμβάν μόνο μετά το θάνατο του Λούθηρου, πιθανότατα για να δώσει έμφαση στην αντίδραση του τελευταίου. Το βέβαιον είναι πως ο Λούθηρος απέστειλε αντίγραφο των Θέσεων στον Αλμπρεχτ (ο οποίος ενημέρωσε αμέσως τον Πάπα) και παράλληλα δημοσιοποίησε τις 95 Θέσεις του, αλλά μάλλον με διαφορετικό τρόπο. Οι Θέσεις ήταν γραμμένες στη λατινική και καυτηρίαζαν τόσο τις καταχρήσεις στο ζήτημα των αφέσεων όσο και τις γενικότερα εσφαλημένες δογματικές αρχές, στις οποίες στηριζόταν η εκδοχή τους. Η 31η Οκτωβρίου 1517 σηματοδοτεί την επίσημη έναρξη της Μεταρρύθμισης.

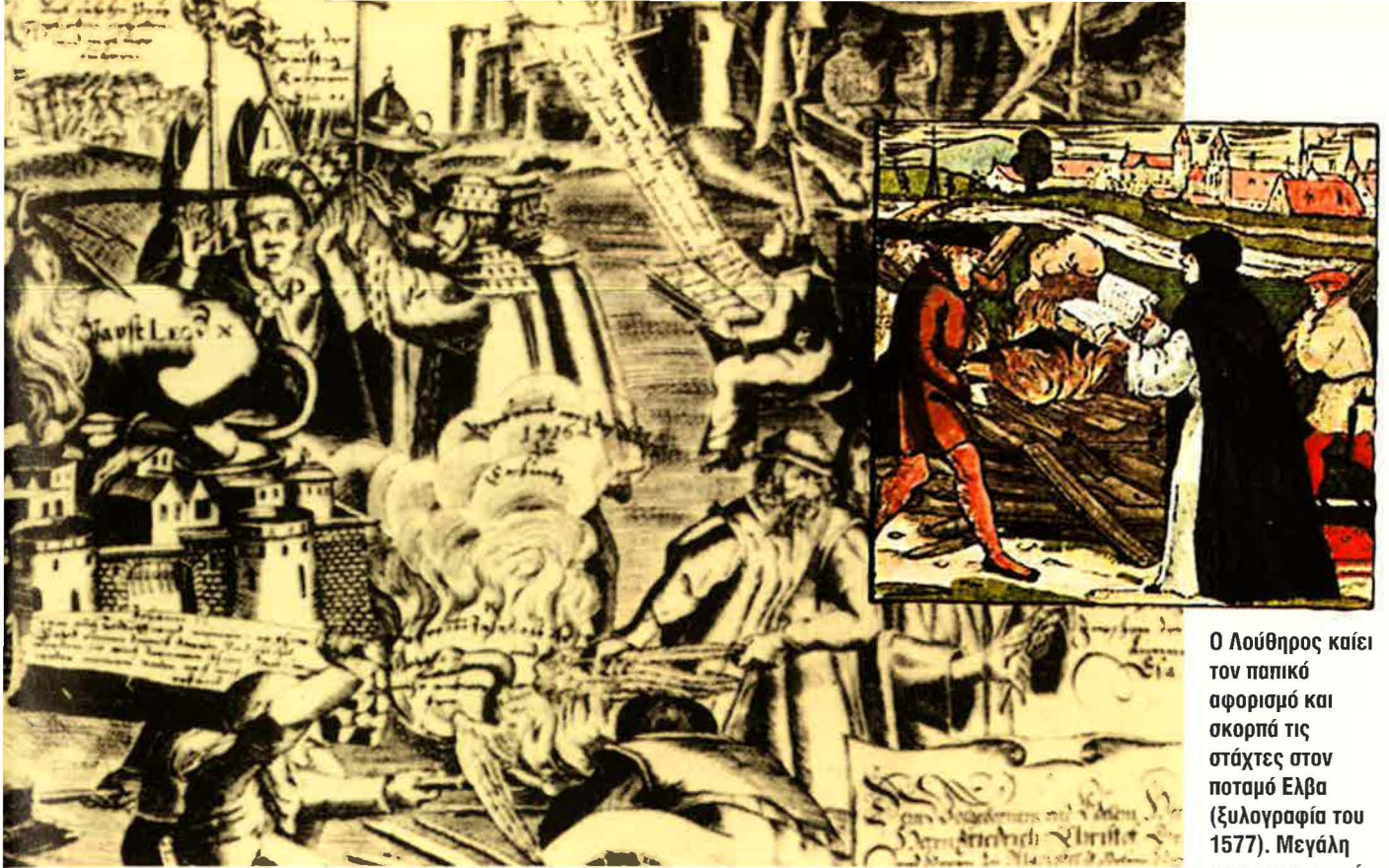
Οι Θέσεις μεταφράστηκαν στα γερμανικά από φίλους του Λούθηρου, όπως φαίνεται εν αγνοία του, και διαδόθηκαν σε ολόκληρη τη Γερμανία. Το θέμα άρχισε να παίρνει διαστάσεις τις οποίες ούτε ο ι-

Χειρόγραφο του Λούθηρου

διος ο Πάπας ανέμενε και πολύ περισσότερο δεν επιθυμούσε. Ετσι, τον Οκτώβριο του 1518 ο Λούθηρος καλείται σε απολογία στην πόλη Αουγκσμπουργκ και ενώπιον του επιτετραμμένου του Πάπα στη Γερμανία, καρδινάλιου **Καγιετάν** (Cajetan), Δομινικανού και διαπρεπούς Θωμιστή. Ο Καγιετάν κατηγορεί τον Λούθηρο ως αιρετικό και του ζητεί να ανακαλέσει τις Θέσεις του, όμως ο τελευταίος αρνείται και καθώς ο Καγιετάν αποφασίζει να στείλει τον Λούθηρο στη Ρώμη, εκείνος φυγαδεύεται κρυφά από φίλους του κατά τη διάρκεια της νύχτας. Όμως η Ρώμη συνεχίζει την προσπάθειά της να εξαλείψει θεολογικά τον Λούθηρο. Τον Ιανουάριο του 1519 (στις 12 Ιανουαρίου πεθαίνει ο αυτοκράτορ **Μαξιμιλιανός Α΄**), ο Πάπας στέλνει το Γερμανό ευγενή **Καρλ φον Μίλιτς** (Karl von Miltitz), ο οποίος ανακρίνει τον Λούθηρο στην πόλη Αλτενμπουργκ (Altenburg). Ευφυής και έμπειρος διπλωμάτης, ο Φον Μίλιτς αντιλαμβάνεται τα αισθήματα που ήδη τρέφουν οι ευρύτερες μάζες για τον Λούθηρο και τον πείθει να γράψει μια επιστολή προς τον Πάπα στις 3 Μαρτίου 1519, η οποία διακρίνεται από υποτακτικό ύφος και αισθήματα σεβασμού προς το πρόσωπο και το θεσμό του Πάπα, αλλά δεν αναιρεί τίποτε από τις Θέσεις του Λούθηρου. Ο σπινθήρας της Μεταρρύθμισης δεν έχει ακόμη εξελιχθεί σε πυρ.

Στο προσκήνιο εισέρχεται τώρα ο δρ **Γιόχαν Εκ** (Johann Eck) του Πανεπιστημίου της Ινγκολσταίν (Ingolstadt), διαπρεπής θεολόγος και πρώην φίλος του Λούθηρου από το 1517. Ο Εκ δεν επιτίθεται άμεσα στον Λούθηρο, αλλά προκαλεί το συνάδελφο στο Πανεπιστήμιο της Βιτεμβέργης και φίλο του Λούθηρου, **Αντρέας Ρούντολφ Μποντενστάιν φον Κάρ-**

Ο Λούθηρος καίει τον παπικό αφορισμό και σκορπά τις στάχτες στον ποταμό Ελβα (ξυλογραφία του 1577). Μεγάλη φωτ.: γερμανική γκραβούρα με τον Λούθηρο (αριστερά) να θυροκολλά τη διακήρυξη των «95 Θέσεων» στην είσοδο της εκκλησίας του κάστρου της Βιτεμβέργης. Στα πλευρά του τέρατος της Αποκαλύψεως είναι γραμμένο το όνομα του Πάπα Λέοντος Ι΄

Λοτανι (Andreas Rudolf Bodenstein von Karlstadt) σε μια δημόσια διαλογική αντιπαράθεση σε επίπεδο θεολογικών θέσεων στη Λειψία το καλοκαίρι του 1519. Η αντιπαράθεση αυτή διήρκεσε σχεδόν ένα μήνα (27 Ιουνίου έως 15 Ιουλίου 1519), διεξήχθη, εν μέρει, ενώπιον του δούκα της Σαξονίας **Γεωργίου** και από ένα σημείο και μετά συμμετείχε σε αυτήν ο ίδιος ο Λούθηρος, καθώς και ο στενός συνεργάτης του **Μελάχχων**. Ο Εκ εστιάζει έντεχνα την αντιπαράθεση στο ζήτημα του πρωτείου και του αλάθητου του Πάπα. Στη συνέχεια, παγιδεύει τον Λούθηρο οδηγώντας το διάλογο στο θέμα του αλάθητου των αποφάσεων των Συνόδων και κυρίως εκείνης της Κωνσταντίας, στην οποία το 1415 είχε καταδικαστεί (σε θάνατο) ως αιρετικός ο **Βοημός**, επαναστάτης μεταρρυθμιστής **Γιαν Χους** (Jan Hus). Το Φεβρουάριο του 1520, ο Λούθηρος γράφει: «Είμαστε όλοι Χουσίτες και δεν το γνωρίζουμε, ο Παύλος και ο Αυγουστίνος ήταν Χουσίτες». Το αποτέλεσμα ήταν αναμενόμενο. Στις 15 Ιουνίου 1520, ο Πάπας Λέων Ι΄ εκδίδει τη Βούλα «Exsurge Domine», με την οποία καταδικάζονται ως αιρετικές 41 από τις Θέσεις του Λούθηρου, ο ίδιος καλείται σε διάστημα 60 ημερών να αποκηρύξει δημόσια τις Θέσεις του και να επανέλθει στους κόλπους της Εκκλησίας, ενώ οι απανταχού πιστοί διατάσσονται να ρίξουν στη φωτιά όλα τα βιβλία του. Διαφορετικά, ο Λούθηρος και οι οπαδοί του θα αφοριστούν, θα συλληφθούν και θα μωρηθούν ως αμεινάνοι αιρετικοί. Σε απάντηση, ο Λούθηρος γράφει το βιβλίο «Adversus execrabilem Antichristi bullam» (Εναντίον της βλάσφημης Βούλας του Αντιχρίστου). Η κρίση κλιμακώνεται ραγδαία, όταν ο Λούθηρος πληροφορείται την καύση των βιβλίων του στα Πα-

νειποστήμια της Λόβεν (Loewen), της Κολωνίας και των Παρισίων. Η αντίδρασή του είναι άμεση, σκληρή και ριζοσπαστική: στις 9 το πρωί της 10ης Δεκεμβρίου 1520, συνοδευόμενος από συναδέλφους του και φοιτητές και μπροστά σε πλήθος πολιτών της Βιτεμβέργης, ο Λούθηρος ρίχνει στην πυρά, στις όχθες του ποταμού Ελβα, την Παπική Βούλα, ένα αντίγραφο του Corpus iuris canonica (Κανονικό Εκκλησιαστικό Δίκαιο) και ορισμένα από τα κείμενα του Εκ. Στις 3 Ιανουαρίου 1521, ο Λέων Ι΄ εκδίδει δεύτερη Βούλα, την «Decet Romanum Pontificet», με την οποία αφορίζεται ο Λούθηρος, ενώ παράλληλα καλεί τον, από διετίας διάδοχο του Μαξιμιλιανού, αυτοκράτορα **Κάρολο Ε΄** να την εφαρμόσει.

Η κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στη Γερμανία περιγράφεται με ζωηρά χρώματα από τον παπικό επιτετραμμένο **Ιερώνυμο Αλεάντερ** (Aleander) σε μια

Η κρίση κλιμακώνεται τον Ιούνιο 1520, όταν ο Πάπας καταδικάζει ως αιρετικές τις Θέσεις του Λούθηρου

επιστολή του προς τον Πάπα: «Εννέα δέκατα των ανθρώπων κραυγάζουν “Ζήτω ο Λούθηρος” και το υπόλοιπο ένα δέκατο “Κάτω ο Πάπας”». Την ίδια περίοδο ο ηλικίας 21 ετών Κάρολος Ε΄ αντιμετωπίζει μια πληθώρα προβλημάτων, με σοβαρότερο εκείνο της νικηφόρας επεκτατικής πολιτικής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Για την εξέταση αυτών των προβλημά-

**Ερασμος.
Ακολούθησε
αρχικά τον
Λούθηρο, αλλά
αργότερα
διαχώρισε τη
θέση του
(χαρακτικό του
Ντίρερ)**

των συγκαλεί Αυτοκρατορική Δίαπα στην πόλη Βορμς (Worms) και παράλληλα καλεί τον Λούθηρο σε απολογία. Πράγματι, στις 18 Απριλίου 1521, ο Λούθηρος εμφανίζεται ενώπιον του Καρόλου Ε', του αρχιδούκα της Αυστρίας **Φερδινάνδου**, των εκλεκτόρων, αρκετών καρδινάλιων, ευγενών και αντιπροσώπων από σχεδόν το σύνολο των τότε ευρωπαϊκών κρατών. Όταν του ζητείται να αποκηρύξει τα γραπτά και τις ιδέες του, ο Λούθηρος απαντά: «Εάν δεν μου αποδείξετε διά της μαρτυρίας των Γραφών ή μέσω λογικών επιχειρημάτων ότι σφάλω, η συνειδήσή μου παραμένει δέσμια του Λόγου του Θεού. Συνεπώς ούτε μπορώ ούτε θέλω να ανακαλέσω τίποτε. Να πράξω κάτι ενάντια στη συνειδήσή μου δεν είναι ασφαλές για ούτε και ορθόν. Ο Θεός ας με βοηθήσει. Αμήν». (Η περίφημη φράση «Εδώ στέκομαι, δεν μπορώ να κάνω τίποτε άλλο» που αποδίδεται στον Λούθηρο, δεν είναι αυθεντική). Ο Λούθηρος θεώρησε τη Δίαπα της Βορμς «χάσιμο χρόνου». Σε μια επιστολή προς το φίλο

Η μετάφραση της Καινής Διαθήκης από τον Λούθηρο αποτελεί την επίσημη Αγ. Γραφή της Γερμανικής Εκκλησίας

του ζωγράφου **Λούκας Κράναχ** (Lucas Cranach έγραψε: «Περίμενα ότι η Αυτού Μεγαλειότης ο Αυτοκράτωρ θα είχε φέρει πενήντα διδάκτορες της θεολογίας για να αντικρούσουν τα επιχειρήματα του μοναχού. Όμως το μόνο που είπαν ήταν: –Είναι αυτά τα βιβλία δικά σου; –Ναι. – Τα αποκηρύσσεις; –Οχι. – Τότε πέρασε έξω». Ωστόσο, στις 26 Μαΐου 1521 ο Κάρολος Ε' εκδίδει το Εδικτίον της Βορμς, σύμφωνα με το οποίο πρέπει να ριφθούν στην πυρά, ως αιρετικά, όλα τα γραπτά του Λούθηρου, ενώ οποιοσδήποτε έρχεται σε επαφή με αυτόν θα τιμωρείται αυστηρά. Με εντολή του προσιάτη του, εκλέκτορα της Σαξονίας, ο Λούθηρος φυγαδεύεται νύχτα από τη Βορμς και μεταφέρεται στον πύργο Βάρτιμπουργκ (Wartburg), κοντά στην Αϊζεναχ. Εκεί θα παραμείνει ασφαλής ως «Ιππότης Γεώργιος» μέχρι τις αρχές Μαρτίου του 1522. Στο διάστημα αυτό θα γράψει αρκετά κείμενα, μεταξύ των οποίων το Contra Latomum, ίσως το πλέον ενδελεχές γραπτό του αναφορικά με το δόγμα της σωτηρίας του ανθρώπου διά της πίστεως. Όμως, το σημαντικότερο έργο του κατά τη διάρκεια αυτής της ετήσιας απομόνωσης είναι η μετάφραση στα γερμανικά της Καινής Διαθήκης, από την ελληνική-λατινική έκδοση του **Ερασμου**. Η μετάφραση αυτή, την οποία αναθεώρησε και επιμελήθηκε ο Μελάχθων, εκδόθηκε στα 1534 σε έναν τόμο μαζί με τη μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης από θεολόγους του Πανεπιστημίου

**Ο ζωγράφος
Λούκας Κράναχ,
φίλος του
Λούθηρου**

της Βιτεμβέργης και αποτελεί μέχρι σήμερα (με ορισμένες γλωσσικές αναθεωρήσεις) την επίσημη Αγ. Γραφή της Γερμανικής Ευαγγελικής Εκκλησίας.

Τα γεγονότα εξελίσσονται ραγδαία. Η διδασκαλία του Λούθηρου κηρύσσεται πλέον από άμβωνος σε πολλές περιοχές της Γερμανίας. Πολλοί μοναχοί εγκαταλείπουν τις μονές τους προκειμένου να κηρύξουν τις αρχές της Μεταρρύθμισης. Το φοιτητικό κίνημα αλλά και μεγάλος αριθμός πανεπιστημιακών στη Γερμανία τάσσονται, σχεδόν στο σύνολό τους, υπέρ της Μεταρρύθμισης. Η ριζοσπαστικότητα των νέων ιδεών διαπερνά ολοένα και ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού, ιδιαίτερα στα χωριά και στις κωμοπόλεις. Ετσι, σύντομα οι εξελίξεις αρχίζουν να αποκτούν δραματικό χαρακτήρα. Στις 4 Δεκεμβρίου 1521, πλήθος από φοιτητές καταστρέφουν την τράπεζα ενός ναού των Φραγκισκανών στη Βιτεμβέργη. Στις 25 Δεκεμβρίου 1521, ο Φον Κάρλσιαντ κηρύπτει από άμβωνος χωρίς άμφια αλλά με ενδυμασία χωρικού. Στις 31 Δεκεμβρίου, ομάδα πολιτών εισβάλλει βίαια σε μια εκκλησία κατά τη διάρκεια της λειτουργίας και αρχίζει να ψάλλει χλευαστικούς ύμνους σε βάρος της λατρείας. Τις περισσότερες από τις ταραχές αυτές (γνωστές ως «Ταραχές της Βιτεμβέργης») υποκινεί μια ομάδα από ριζοσπάστες οπαδούς της Μεταρρύθμισης, γνωστούς ως «Προφήτες της Σβικάου (Zwickau)», οι οποίοι κηρύττουν μια επίγεια Βασιλεία των Ουρανών, την κατάργηση των κοινωνικών τάξεων και την κοινοκτημοσύνη. Όταν ο Λούθηρος πληροφορείται τα γεγονότα εγκαταλείπει, στις 6 Μαρτίου 1522, τον πύργο Βάρτιμπουργκ και επιστρέφει στη Βιτεμβέργη, όπου εμφανίζεται ντυμένος και πάλι ως μοναχός. Με τη δύναμη της πειθούς του, τα πνεύματα ηρεμούν και η τάξη αποκαθίσταται. Το Μάρτιο του

«Ο Λούθηρος αρνείται να ανακαλέσει». Πίνακας του H. Pluddemann (1864)

Η πρώην μοναχή Καταρίνα φον Μπόρα, που έγινε σύζυγος του Λούθηρου

πίεση που ασκούσε στους χωρικούς γράφοντας ότι αυτό είναι το αποτέλεσμα της οργής του Θεού και συμβουλεύει τους τελευταίους να αποφύγουν τις εκδικητικές πράξεις [(2), τόμ. 46]. Ωστόσο, η κατάσταση τείνει πλέον στο όριο της απόλυτης αναρχίας. Οι βιαιοπραγίες εκ μέρους των στασιαστών κλιμακώνονται λαμβάνοντας ολοένα και περισσότερο απεχθείς μορφές, καθώς καταστρέφουν και ερημώνουν πύργους, μονές, εκκλησίες, ενώ σφάζουν ανελέητα οποιονδήποτε θεωρούν αντιπαλό τους. Είτσι ο Λούθηρος αναγκάζεται να γράψει ένα τειρασέλιδο φυλλάδιο με τίτλο «Κατά των ληστρικών και δολοφονικών ορδών των χωρικών» και απευθύνεται στους ευγενείς, καλώντας τους να ασκήσουν τη νόμιμη εξουσία τους και να καταστείλουν πάση θυσία το κίνημα των χωρικών. Επειτα από εκτεταμένες σφαγές και από τις δύο πλευρές, οι χωρικοί πιτώνται, ενώ οι ηγέτες τους συλλαμβάνονται και αποκεφαλίζονται στα τέλη Μαΐου του 1525.

Στις 13 Ιουνίου 1525 ο Λούθηρος νυμφεύεται σε ν-

Τον Ιούνιο του 1524 η Μεταρρύθμιση κινδυνεύει από τον «πόλεμο των χωρικών» που εξεγείρονται κατά των ευγενών

1523 ο Λούθηρος εισάγει επίσημα την απλοποιημένη λατρεία στις εκκλησίες, ενώ το 1524 ο Φον Κάρλσταντ εξαναγκάζεται σε αποχώρηση από τη Βιτεμβέργη. Αυτή είναι η πρώτη διάσπαση της Μεταρρύθμισης.

Τον Ιούνιο του 1524 εμφανίζεται νέος, μεγαλύτερος και ο πλέον καταστροφικός κίνδυνος για τη Μεταρρύθμιση: ο «Πόλεμος των Χωρικών». Στην πόλη Στουελινγκεν (Stutthlingen) της νοτιοδυτικής Γερμανίας ξεσπά εξέγερση των χωρικών με κύρια αιτήματα την κατάργηση της δουλοπαροικίας, την ελάφρυνση των φορολογικά εξοντωτικών μέτρων που ίσχυαν και γενικά την αποτίναξη του αφόρητου καταδυναστευτικού ζυγού της άρχουσας τάξης των ευγενών, αλλά και της Παπικής Εκκλησίας. Το κίνημα των χωρικών εξαπλώνεται ταχύτατα στη νότια Γερμανία και στη συνέχεια και σε άλλες περιοχές, φθάνοντας μέχρι τη Θουριγγία. Οι ηγέτες του κινήματος, με γνωστότερο τον **Τόμας Μίντσερ** (Thomas Muentzer), εκδίδουν στις αρχές Μαρτίου του 1525 το μανιφέστο «Δώδεκα Αρθρα», στο οποίο αναφέρουν τα κύρια αιτήματά τους. Το μανιφέστο κάνει 25 εκδόσεις σε διάστημα δύο μηνών και κυκλοφορεί σε ολόκληρη τη Γερμανία σε 25.000 αντίτυπα. Η επίδραση της Μεταρρύθμισης σε αυτό είναι καταφανής. Στο μεγαλύτερο μέρος του συνδέει, μέσω αποσπασμάτων από την Αγ. Γραφή, τα αιτήματα των χωρικών με το Ευαγγέλιο και τη Θεοδικία. Ο Λούθηρος απαντά στις 6 Μαΐου του 1525 με την «Προτροπή προς Ειρήνευση», στην οποία καλεί τις δύο αντιμαχόμενες παρατάξεις να διευθετήσουν τις διαφορές τους ειρηνικά, προχωρώντας σε αμοιβαίες υποχωρήσεις και διαπραγματεύσεις. Επίσης, στο ίδιο κείμενο κατηγορεί την άρχουσα τάξη ως υπεύθυνη για την κατα-

λίκια 42 ετών την κατά 16 χρόνια μικρότερή του, πρώην μοναχή **Καταρίνα φον Μπόρα** (Katharina von Bora), με την οποία αποκτά έξι παιδιά. Το χειμώνα του ίδιου έτους, ο Λούθηρος γράφει το βιβλίο «De servo arbitrio» (Περί δούλης ελευθερίας) ως απάντηση στο έργο του Ερασμου «Περί ελευθέρου βουλήσεως», ο οποίος ανήκε στους οπαδούς της Μεταρρύθμισης στα πρώτα στάδιά της, αλλά είχε πλέον διαφωνήσει ανοικτά με τη διδασκαλία του Λούθηρου.

Το καλοκαίρι του 1526 συγκαλείται στην πόλη Σπέγιερ (Speyer) αυτοκρατορική Δίαιτα προεδρευόντος του αρχιδούκα της Αυστρίας Φερδινάνδου. Συγκυριακά, στη Δίαιτα αυτή οι οπαδοί της Μεταρρύθμισης έχουν την πλειοψηφία και έτσι οι προσπάθειες αναθέρμανσης του Εδικτού της Βορμς πέφτουν στο κενό. Σύμφωνα με το νέο Εδικτό, και μέχρι τη Γενική Σύνοδο της Εκκλησίας, κάθε γερμανικό κρατίδιο οφείλει να νομοθετεί με βαριά συναίσθηση ότι είναι υπόλογο μόνο στον Θεό και στον αυτοκράτορα. Την άνοιξη του 1529 πραγματοποιείται η δεύτερη Δίαιτα της Σπέγιερ και αυτήν τη φορά οι παπικοί έχουν την πλειοψηφία (από το 1523, Πάπας είναι ο **Κλήμης Ζ'**). Ανακαλούν το προηγούμενο Εδικτό και εκδίδουν νέο, με το οποίο ενεργοποιείται το Εδικτό της Βορμς, ενώ απαγορεύονται αυστηρά οι συνάξεις των οπαδών της Μεταρρύθμισης σε καθολικές περιοχές. Η μειοψηφία των οπαδών της Με-

Οι 95 θέσεις του Λούθηρου που θυροκολλήθηκαν στις 31 Οκτωβρίου 1517 στην είσοδο της εκκλησίας του κάστρου της Βιτεμβέργης

**Ο Λούθηρος
ενώπιον του
παπικού
απεσταλμένου
καρδινάλιου
Cajetan το 1518
αρνείται να
ανακαλέσει τις
θέσεις του
(ξυλογραφία του
1577)**

ταρρύθμισης συντάσσει έγγραφο διαμαρτυρίας για την απόφαση αυτή και η Καθολική πλειοψηφία τους αποκαλεί «Διαμαρτυρόμενους» ή «Προτεστάντες». Το φθινόπωρο του ίδιου έτους η Βιέννη πολιορκείται από τα στρατεύματα του σουλτάνου **Σουλεϊμάν**. Στις 20 Ιουνίου 1530, ο Κάρολος Ε' συγκαλεί νέα Δίαιτα στην πόλη Αουγκσμπουργκ ζητώντας από τις δύο πλευρές να καταθέσουν εκθέσεις με την Ομολογία Πίστεώς τους, ενώ ο Λούθηρος παραμένει στο κάστρο της πόλης Κόμπουργκ (Coburg), αφού η συμμετοχή του είναι απαγορευμένη λόγω της ισχύος του Εδικτού της Βορμς. Οι εκπρόσωποι του Πάπα καταθέτουν έναν κατάλογο που περιλαμβάνει 404 πλάνες της Μεταρρύθμισης, όπως ισχυρίζονται, ενώ η αντίπαλη πλευρά καταθέτει, λόγω της διάστασης που στο μεταξύ έχουν προσλάβει οι διαφωνίες κυρίως μεταξύ του Ελβετού ηγέτη της Μεταρρύθμισης **Ούλριχ Ζβίγγλιου** και του Λούθηρου αναφορικά με τον απλώς συμβολικό ή όχι χαρακτήρα του οίνου και του άρτου στο Δείπνο του Κυρίου, συνολικά τρεις Ομολογίες Πίστεως: μια ο Ζβίγγλιος, μια η άτυπη συνομοσπονδία των γερμανικών πόλεων Στρασβούργου, Κωνσταντίας, **Λιντάου** (Lindau) και **Μέμινγκεν** (Memmingen) και μία ο Μελάχχων (γνωστή ως Αυγουσταία Ομολογία, Confessio Augustana) που εκπροσωπεί τον Λούθηρο. Ο διάλογος που ακολουθεί, δείχνει ότι δεν είναι δυνατός κανένας συμβιβασμός ανάμεσα στις αντιμαχόμενες πλευρές. Ετσι, η Δίαιτα εκδίδει τελικά νέο Εδικτο, σύμφωνα με το οποίο, μεταξύ άλλων, ακυρώνονται όλα τα προηγούμενα Εδικτα, απαγορεύεται η με κάθε τρόπο διάδοση των ιδεών της Μεταρρύθμισης, επιβάλλονται ποινές σε όσους κληρικούς έχουν εν

**Με τη συνθήκη του 1555 καθιερώνεται
ότι η θρησκεία του ηγεμόνα
είναι και το θρήσκειο των πολιτών**

τω μεταξύ παντρευτεί και διατάσσεται η επιστροφή της δημευμένης περιουσίας της Εκκλησίας.

Επιπλέον, δίνεται προθεσμία στους οπαδούς της Μεταρρύθμισης μέχρι τις 15 Απριλίου 1531, ώστε να συμμορφωθούν με τις αποφάσεις αυτές.

Η αντίδραση είναι σχεδόν άμεση. Το Φεβρουάριο του 1531 συναντώνται στην πόλη Σμαλκάλντεν (Schmalkalden), νοτιοδυτικά της Ερφούρτης, οι πρίγκιπες και οι εκπρόσωποι των Ελεύθερων Πόλεων, οι οποίοι ανήκαν όλοι στις γραμμές της Μεταρρύθμισης, και συγκροτούν τη λεγόμενη Σμαλκαλδική Λίγκα υπό την ηγεσία των εκλεκτόρων της Σαξονίας και της Εσσης, ζητώντας παράλληλα τη βοήθεια του βασιλιά της Αγγλίας **Ερρίκου Η'**, ο οποίος έχει ήδη διαρρήξει τις σχέσεις του με τη Ρώμη. Στην Ελβετία έχουν ήδη αρχίσει οι συρράξεις μεταξύ Μεταρρυθμιστών και Καθολικών, και στις 11 Οκτωβρίου 1531, στη μάχη του Κάπελ (Kappel), σκοτώνεται ο Ζβίγγλιος. Η Σμαλκαλδική Λίγκα αρχίζει στο μεταξύ να διευρύνεται, καθώς προσχωρούν σε αυτήν η Πομερανία και αρκετές πόλεις της βόρειας Γερμανίας όπως το Ανόβερο και το Αμβούργο, ενώ ο (Καθολικός) βασιλιάς της Γαλλίας **Φραγκίσκος Α'** συνάπτει μαζί της διπλωματικές σχέσεις, με την προφανή πρόθεση να εκμεταλλευτεί τη διάσπαση στο εσωτερικό της γερμανικής αυτοκρατορίας. Το 1538, ο βασιλιάς Λανίας και Νορβηγίας, **Χριστιανός Γ'**, προσχωρεί στη Σμαλκαλδική Λίγκα. Στο μεταξύ, ο αυτοκράτορας έχει πλέον αποφασίσει να συντρίψει το κίνημα της Μεταρρύθμισης και το 1546 κηρύσσει κατά της Λίγκας πόλεμο, που έγινε γνωστός ως Σμαλκαλδικός Πόλεμος. Όμως ο Λούθηρος δεν θα προλάβει το τέλος αυτού του πολέμου. Στις 17 Ιανουαρίου 1546 κηρύττει για τελευταία φορά από τον άμβωνα της εκκλησίας του κάστρου της Βιμεβέργης, και πεθαίνει στις 22 Φεβρουαρίου 1546, σε ηλικία 63 ετών. Στις 24 Απριλίου 1547, οι δυνάμεις της Λίγκας υφίστανται συντριπτική ήττα από τα αυτοκρατορικά στρατεύματα στη μάχη του Μούλμπεργκ (Muehlberg) και στις 19 Μαΐου συνθηκολογούν οριστικά. Το 1555 υπογράφεται στη Δίαιτα του Αουγκσμπουργκ η ομώνυμη συνθήκη, σύμφωνα με την οποία καθιερώνεται η αρχή «ejus regio, ejus religio», δηλαδή σε κάθε γερμανικό κράτος, η θρησκεία του ηγεμόνα είναι και το θρήσκειο των πολιτών, ενώ όσοι αποτελούν θρησκευτική μειονότητα, έχουν το δικαίωμα να μεταναστεύσουν σε άλλο κράτος. Ωστόσο, η συνθήκη του Αουγκσμπουργκ αφορά μόνο τους χριστιανούς της Λουθηρανικής Ομολογίας. Οι υπόλοιποι Προτεστάντες, όπως, π.χ., της Ζβίγγλιανής Ομολογίας, ή της Αναμορφωμένης (Καλβινιστικής) Ομολογίας, δεν καλόπτονται από τη συνθήκη. Η δική τους θρησκευτική ελευθερία θα περιμένει μέχρι τη Συνθήκη της Βεσφαλίας, μετά το τέλος του Τριακονταετούς Πολέμου, στα 1648. ■

1483

Γεννιέται ο Μαρτίνος Λούθηρος στην πόλη Eisleben της Σαξονίας (10.11)· *ανέγερση του καθεδρικού ναού του Ευαγγελισμού στη Μόσχα*

1484

Γεννιέται ο Ζβίγγλιος· *εκδίδεται παπική βούλα εναντίον της μαγείας*

1497

Γεννιέται ο Μελάγχθων· *Λεονάρντο Ντα Βίντσι: Μυστικός Δείπνος, Ντίρερ: Η Αποκάλυψη*

1502

Ιδρύεται το Πανεπιστήμιο της Βιπεμβέργης· *αποφασίζεται η απέλαση των Μαυριτανών που δεν έχουν ασπαστεί το χριστιανισμό*

1505

Ο Λούθηρος γίνεται μοναχός στη Μονή Αυγουστινιανών της Ερφούρτης (17.7)· *Ραφαήλ: Η Παρθένος του Μεγάλου Δουκός*

1509

Γεννιέται ο Καλβίνος· *ο Ερρίκος Η' στο θρόνο της Αγγλίας· οι Πορτογάλοι φτάνουν στη Μαλάκκα*

1510

Ο Λούθηρος μεταβαίνει για εκτέλεση αποστολής στη Ρώμη

1512

Ο Λούθηρος ανακηρύσσεται διδάκτωρ της Θεολογίας και ηγούμενος της Βιπεμβέργης· *Μιχαήλ Αγγελος: Μωυσής· γεννιέται ο χαρτογράφος Μερκάτωρ*

1513

Αναγορεύεται Πάπας ο Λέων Γ'· *ο θαλασσοπόρος Μπαλμπόα ανακαλύπτει τον Ειρηνικό ωκεανό*

1517

Δημοσιεύονται οι 95 Θέσεις του Λούθηρου εναντίον των συγχωροχαρτιών (31.10)· *ιδρύεται το Σενι-Ετιέν ντι Μονι στο Παρίσι*

1518

Ο Λούθηρος ανακρίνεται από τον καρδινάλιο Cajetan στην πόλη Augsburg· *κάνει έφεση προς τη Σύνοδο· ο Ζβίγγλιος γίνεται ιεροκήρυκας στη Ζυρίχη· ο Μελάγχθων γίνεται καθηγητής στη Βιπεμβέργη*

1519

Καταδικάζεται ο Λούθηρος στην Κολονία (10.8)· ο Ζβίγγλιος προκαλεί την απαγόρευση του κηρύγματος υπέρ των συγχωροχαρτιών στη Ζυρίχη· ο Μελάγχθων δημοσιεύει το *Σχόλιο στην προς Ρωμαίους Επιστολή· ο Κάρολος Κουίντος εκλέγεται βασιλιάς των Ρωμαίων· ο Μαγγελάνος ξεκινά τον περίπλου της Γης· μάχες του Κορτιέζ εναντίον του Μοντεζούμα στο Μεξικό*

1520

Ο Πάπας Λέων Γ' εκδίδει τη βούλα «Exsurge Domine» (15.6)· ο Λούθηρος καίει την παπική βούλα (10.12)· *ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής σουλτάνος στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*

1521

Αφορίζεται ο Λούθηρος από την Αγία Έδρα (3.1)· ο Λούθηρος παρουσιάζεται στη Δίαιτα της Βορμς (18.4)· οι απόψεις του απαγορεύονται από τη Δίαιτα (26.5)

1522

Ορκίζεται νέος Πάπας ο Αδριανός Στ'· επέρχεται ρήξη μεταξύ Λούθηρου και Μίντσερ· *ο Σουλεϊμάν καταλαμβάνει τη Ρόδο (24.12)*

1523

Μετά το θάνατο του Πάπα Αδριανού Στ' νέος Πάπας εκλέγεται ο Κλήμης Ζ'· Λούθηρος, *Περί της κοσμικής εξουσίας*

1524

Αγροική εξέγερση καθοδηγούμενη από τον Μίντσερ στη Γερμανία· ο Λούθηρος καταδικάζει τους στασιαστές· ο Μίντσερ εκδιώκεται από τη Σαξονία· Λούθηρος, *Γράμμα στους πρίγκιπες της Σαξονίας*

1525

Ο Λούθηρος παντρεύεται την Katharina von Bora, ενώ συγκρούεται με τον Ερασμο· Λούθηρος, *Εναντίον των Ουρανίων Προφητών. Παρακλήσεις προς Ειρήνην. Εναντίον των Ορδών*

1526-30

Η Μεταρρύθμιση επεκτείνεται, η Λουθηρανική Εκκλησία οργανώνεται

1527

Ο λουθηρανισμός επίσημη θρησκεία στη Δανία και στη Σουηδία

1528

Μεγάλη διαμάχη με τους μεταρρυθμιστές της Ελβετίας

1529

Δεύτερη Δίαιτα της Speyer όπου οι Προτεστάντες καταθέτουν τη «διαμαρτυρία» τους· διεξάγεται θεολογικός διάλογος ανάμεσα στον Λούθηρο και τον Ζβίγγλιο· *οι Τούρκοι πολιορκούν τη Βιέννη*

1530

Δίαιτα του Augsburg (Ομολογία της Αυγούστης)· ρήξη μεταξύ Καθολικών και Λουθηρανών

1531

Ο Ζβίγγλιος σκοτώνεται στη μάχη του Kappel, όπου επικρατούν τα καθολικά καντόνια

1531-39

Η Μεταρρύθμιση διασφαλίζεται στα εδάφη της αυτοκρατορίας

1533

Ο Καλβίνος προσχωρεί στη Μεταρρύθμιση

1534

Οι Αναβαπτιστές καταλαμβάνουν την εξουσία στο Muenster· ο Ερρίκος Η' ανακηρύσσεται αρχηγός της Αγγλικής Εκκλησίας· ιδρύεται το Τάγμα των Ιησουιτών από τον Ιγνάτιο Λοιόλα

1535

Ανακαταλαμβάνεται το Muenster, σφαγάζονται οι Αναβαπτιστές υιοθετείται η Μεταρρύθμιση στη Γενεύη

1541

Ο Καλβίνος ανακηρύσσει τη Γενεύη σε Εκκλησιαστική Δημοκρατία

1542

Δημιουργείται Ιερά Εξέταση στη Ρώμη

1545

Λούθηρος, *Κατά της παποσύνης*

1546

Θάνατος του Λούθηρου (18.2)

Γερμανικό ή ολλανδικό σκίτσο
που χλευάζει τον καθολικισμό.
Η άμαξα του διαβόλου είναι
φτιαγμένη από το σώμα του
Πάπα και οι ακτίνες από
καλογήρους. Η αντίθεση
του Προτεσταντισμού
και της Ορθοδοξίας
προς τον παπισμό
δεν ήταν αρκετή
να φέρει
τα δύο δόγματα
σε προσέγγιση

Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΛΟΥΘΗΡΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

Η «Αυγουσταία
ομολογία»
ενώπιον του
αυτοκράτορος
Κορόλου του Ε'
το 1530

Η Του προτομή, ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ
καθηγητού Πανεπιστ. Αθηνών

σφοδρότητα και οι διασπάσεις που έλαβε η σύγκρουση των Λουθηρανών με την Παπική Ηγεσία, έκαμε τους πρώτους να στραφούν προς την επιπερισσάτη Ορθοδοξία, και μάλιστα το πρώτο Παιριαρχείο της, το Οικουμενικό, που για τους βαλκανικούς λαούς ήταν και Εθναρχικό Κέντρο.

Αλλωστε, σ' όλη τη διάρκεια της δουλείας (οθωμανοκρατίας και λατινοκρατίας) η μεν Ρώμη (παιπικό κράτος) θα επιδιώκει να κερδίσει την Ορθόδοξη Ανατολή, υποτάσσοντας την με την επιβολή της ενοτικής (συνιτικής) συνόδου της Φλωρεντίας (1439), η δε Διαμαρτύρηση να προσεταιριστεί την Ανατολή, για να την έχει ως σύμμαχο, αλλά και τεκμήριο εγκυρότητας, στον αντιπαιπικό της αγώνα. Οι Λουθηρανοί είναι οι πρώτοι από το σώρο της Διαμαρτύρησης (Προτεσταντισμού) που ανοίξαν θεολογικό διάλογο με την Ορθόδοξη Ανατολή.

Ο Λουθηρος δεν προδίδει καλή γνώση της Ανατολής, επικαλέσθηκε όμως επανειλημμένα την ιστορία και τη θεολογική παράδοσή της για την ενίσχυση της θέσης του απέναντι στη Ρώμη.

Κάποιοι έγκριτοι ερευνητές, εξάλλου, όπως ο Στ. Ράνσιμαν, δέχονται ότι δεν συμπαθούσε γενικότερα τους «Γραικούς» (ανατολικούς χριστιανούς) «με την παρηκμασμένη και ειδωλολατρική Εκκλησία τους», έβλεπε δε ως θεία τιμωρία τα δεινά τους. Εξίσου με την Παλαιά Ρώμη, απέρριπτε και τη Νέα Ρώμη (Κωνσταντινούπολη) στη διεκδίκηση ιστορικού πρωτείου, ιασώσαν δε ανεπηφύλαχτα σ' αυτό το σημείο υπέρ της Ιερουσαλήμ ως «μυτιέρα» της χριστιανοσύνης - θέση που θα υποστηριζόταν συχνά στο δυτικό κόσμο. Γνώριζε όμως καλά τα παιερικά κείμενα, ήταν πολύ καλός ελληνιστής και συμπάθουσε τους Έλληνες ως προς την αντίθεσή τους με τη Ρώμη, θεωρώντας την Ορθοδοξία εγγύτερά του απ' όσο τον Παπισμό.

Αποφασιστικά βήματα στην προσέγγιση της Ανατολής επιχείρησε ο μεγάλος μαθητής του Λουθήρου και πρωταγωνιστής του αναγεννησιακού ρεύματος **Φίλιππος Μελάγχθων** (Ph. Schwarzerd, 1497-1560). Ο Λουθηρος δεν είχε αγαθές σχέσεις με την αναγέννηση. Ο Μελάγχθων όμως ήταν εκλεκτό τέκνο της και άριστος ελληνιστής στη Βιεννή. Μία από τις πρώτες επαφές του με θέμα τη Μεταρρύθμιση ήταν με τον Κερκυραίο λόγιο της Βενετίας **Αντώνιο Επαρχο** (+1542). Αντάλλαξαν επιστολές, στις οποίες φαίνεται η διαφωνία τους στα θεολογικά θέματα, αλλά και η συμφωνία τους στην πολιτική πλευρά. Η επαφή όμως δεν είχε την αναμενόμενη συνέχεια. Ο Μελάγχθων αναφερόταν στους

Ο Μαρτίνος Κρούσιος, Γερμανός θεολόγος που επιζήτησε το διάλογο με την Ανατολική Εκκλησία (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αθήνα)

Πατέρες και ιες Συνόδους, εμμένοντας όμως στην απόλυτη προτεραιότητα της Γραφής (Sola Scriptura), αδυνατώντας να καιανοήσει την έννοια της παράδοσης ως συνέχειας ενός τρόπου σκέψης και ύπαρξης. Πρέπει να ληφθεί ότι από μια άλλη οπτική και η Ορθοδοξία δέχεται την αρχή «Sola Scriptura», με την έννοια ότι δεν μπορεί να υπάρξει διαφωνία ποτέ μεταξύ της Γραφής και της πατερικοσυνοδικής συνέχειάς της. Αλλά οι καιροί δεν επέτρεπαν τότε παρόμοιες εμβασύνσεις, που αποτολμά ευκολότερα η ώριμη πια εποχή μας. Στην αλληλογραφία κυριαρχεί έντονα η εσχατολογική προοπτική για το τέλος τού κόσμου, άποψη που γεννούσε η οθωμανική επεκτατικότητα, τονίζεται δε η ανάγκη ενότητας του διαιρεμένου χριστιανισμού. Γι' αυτό θα ζητήσει άμεση επαφή με την ίδια τη Νέα Ρώμη-Κωνσταντινούπολη.

Το 1558 ο Σέρβος διάκονος (από το Μαυροβού-

Ο Λούθηρος θεωρούσε την Ορθοδοξία, «παρ' ότι παρηκμασμένη και ειλωλοπατρική», εγγύτερά του απ' όσο τον παπισμό

Ο πατριάρχης Ιερεμίας ο Τρανός

νιο) Δημήτριος Μυσός, βρισκόμενος στη Γερμανία, έκανε καλή εντύπωση στους λουθηρανικούς κύκλους, τον συμπάθησε δε και ο ίδιος ο Μελάγχθων.

Κατά τον Ράνσιμαν «ήταν ένας ουρανόπεμπτος πράκτορας, για να πετύχει την άμεση επαφή με την Κωνσταντινούπολη». Μεταφράστηκε αμέσως στα ελληνικά η «Αυγουσταία Ομολογία» (Confessio Augustana, 1530), βασικό ομολογιακό κείμενο του Λουθηρανισμού, και στάλθηκε (1559) με τον Δημήτριο στην Πόλη, όπου πατριάρ-

χευε ο **Ιωάσαφ Β'** (1556-1565). Η συνοδευτική επιστολή του Μελάγχθωνος δεν έδινε δογματικά ζητήματα, εξέφραζε όμως την πεποίθηση ότι μεταξύ των δύο πλευρών υπήρχαν πολλά κοινά. Κάτι σημαντικό: η δικανική θεωρία περί δικαιώσεως διατυπώθηκε με όρους οικειότερους στην ανατολική νομοτροπία (δείγμα καλής θελήσεως). Τα κείμενα όμως δεν έφθασαν στον προορισμό τους (G. Podskalsky). Άλλοι όμως δέχονται (π.χ. Ράνσιμαν) ότι έφθασαν μεν, αλλά η επισήμανση πολλών αιρετικών θέσεων επέβαλε την επιλογή της σιωπής. Ίσως σ' αυτό εβάρυναν και οι πληροφορίες που έδωσε διά ζώσης ο Μυσός (B. Στεφανίδης). Ανάλογες προσπάθειες έγιναν και σε άλλες ορθόδοξες χώρες, π.χ. μέσω του Έλληνα τυχοδιώκτη **Ιακώβου Βασιλικού**, που έπειτα από πολλές περιπέτειες έγινε ηγεμόνας της Μολδαβίας ως **Ιωάννης Α'** και επιχείρησε μεταρρύθμιση της εκεί Ορθόδοξης Εκκλησίας κατά το πρότυπο της Λουθηρανικής. Οι αγανακτισμένοι όμως Μολδαβοί, μετά μάλιστα την προσπάθειά του να δημεύσει ιερά λείψανα, επαναστάτησαν, τον συνέλαβαν και τον θανάτωσαν (1563).

Αυτές οι πρώτες, καθαρά «πλατωνικές», επαφές συνεχίστηκαν με ένα όχι χωρίς επιστημονική αξία έργο, που αναφερόταν στην κατάσταση διαφόρων τοπικών Εκκλησιών και της Ελληνικής (Oratio de statu ecclesiarum hoc tempore... Rostock 1569), του David Chytraeus (**Δαβίδ Χυτράιος** - Kochhaffe,

κτου και Αρτης **Δαμασκινός Στουδίτης**, πνευματικός θεολόγος, ο Τυρνάβου **Αρσένιος**, ο Βεροίας **Μητροφάνης**, πιθανώς δε και ο **Γαβριήλ Σεβήρος**, όλοι θεολόγοι και θεολογούντες και γνωστοί λογάδες του Γένους. Η αλληλογραφία αυτή υπήρξε η πρώτη συστηματική ανάπτυξη των εκατέρωθεν θεολογικών θέσεων, που έδωσε την ευκαιρία όχι μόνο να φανεί η θεολογικοεκκλησιαστική ασυμφωνία, αλλά και η διαφορετική νοοτροπία, καρπός ενός άλλου πολιτισμικού υποβάθρου.

Η αφορμή δόθηκε ως εξής: από το 1570 ήταν στην Πόλη ο Λουθηρανός λόγιος και πάστορας της εκεί γερμανικής πρεβείας Στέφανος Γκέρλαχ, που συνδέθηκε φιλικά με τον πρωτονοτάριο της Μεγάλης Εκκλησίας Θ. Ζυγομαλά, ο οποίος τον έφερε σε επαφή με τον Πατριάρχη. Ο Γκέρλαχ, που διατηρούσε σχέσεις με τα λουθηρανικά πανεπιστήμια της Γερμανίας, σε αντάλλαγμα, έφερε τον Ζυγομα-

Ο Γερμανός ελληνοιστής και θεολόγος Φίλιππος Μελάγχθων (έργο του Λ. Κράναχ)

Το διάστημα 1570-1581 πραγματοποιείται η σημαντική αλληλογραφία Λουθηρανών θεολόγων και Οικουμενικού Πατριαρχείου

1531 - 1600). Το έργο δείχνει θαυμασμό για την παραδοσιακότητα της Ανατολής, αλλά και απορρίπτει τις «προλήψεις» της, κάθε τι, δηλαδή, που δεν συμφωνούσε με τις ιδέες και αρχές της Μεταρρύθμισης. Ετσι ωρίμασαν όμως τα πράγματα για την επιδίωξη μιας σοβαρής πια επικοινωνίας. Αυτό θα γίνει με τη σπουδαιότητα, ιστορικά και θεολογικά, αλληλογραφία μεταξύ των Λουθηρανών θεολόγων της Τυβίγγης και του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα πρωταγωνιστικά πρόσωπα σ' αυτή τη θεολογική συζήτηση ήταν, από τη λουθηρανική πλευρά: ο **Γιάκομπ Χέερμπραντ** (Jacob Heerbrand), ο **Λούκας Οσιάντερ** (Lucas Osiander), ο **Γιοχ. Μάγκιρους** (Joh. Magirus), ο **Στ. Γκέρλαχ** (St. Gerlach), ο **Μαρτίνος Κρούσιος** (Martinus Crusius) υπό την αρχηγία του πρύτανη του πανεπιστημίου της Τυβίγγης **Γιάκομπ Αντρέε** (Jacob Andreaë). Από την ελληνική (ορθόδοξη) πλευρά: ο Οικουμ. Πατριάρχης **Ιερεμίας Β' ο Τρανός** (1536-1595), από τους μεγάλους πατριάρχες του Γένους μας. Στο ενεργητικό του προγράφεται η απόρριψη (όχι για επιστημονικούς, αλλά αμυντικούς προς την παπική προπαγάνδα λόγους) της ημερολογιακής μεταρρύθμισης του **Πάπα Γρηγορίου ΙΓ'**, το 1582. Συνεργάστηκαν μαζί του συμβουλευτικά οι: **Ιωάννης** και **Θεοδόσιος Ζυγομαλάς**, ο ιατρός **Λεονάρδος Μινδόνιος**, ο Ναυπά-

λά σε επαφή με τον σημαντικότερο ελληνοιστή της Γερμανίας, τον **Μαρτίνο Κράους** ή **Κρούσιο** από την Τυβίγγη. Μέσω του Ζυγομαλά ο Κρούσιος άρχισε αλληλογραφία με τον Πατριάρχη **Ιερεμία**, που τον θαύμαζε πολύ. Ετσι, το 1574 στάλθηκε (και πάλι) στον Πατριάρχη η **Αυγουσταία Ομολογία**, με κύριο ζητούμενο από τους Λουθηρανούς τον κριτικό θεολογικό έλεγχό της, για να διαπιστωθεί η θεολογική σύμπτωση ή ασυμφωνία. Ο **Ιερεμίας** δεν αγνόησε αυτή τη φορά τη λουθηρανική Ομολογία Πίστεως, δεχόταν άλλωστε και μια φιλική πίεση από το Γερμανό (Λουθηρανό) πρέσβη **Δαβίδ φον Ούνγκναντ** (Ungnad) και τον **Γκέρλαχ**. Ήταν, εξ άλλου, μια ισχυρή πρόκληση να εκφράσει την ορθόδοξη αυτοσυνειδησία και παράδοση, παίρνοντας έτσι θέση στις κοσμογονικές εξελίξεις, που σημειωνόνταν στη δυτικοευρωπαϊκή κοινωνία.

Μετά τη συνοδική έγκριση συντάχθηκε η πρώτη μακροσκελής απάντηση (15.3.1576), με λεπτομερή αναφορά και στα είκοσι ένα άρθρα της λουθηρανικής Ομολογίας. Επισημαίνονται τα κοινά και οι διαφορές, αλλά παράλληλα προσφέρεται σε επιτομή η Ορθόδοξη Θεολογία, που συνιστά πιστή συνέχεια της πατερικής παράδοσης. Απορρίπτεται με σαφή θεολογικά επιχειρήματα η προσθήκη στο ιερό Σύμβολο (φιλόκβε-«και εκ του Υιού»), υποστηρίζεται το ορθό βάπτισμα της Εκκλησίας (με ιριπή κατάδυση και όχι με ράντισμα), στο περί δι-

Στο κέντρο επάνω: ο Μαρτίνος Λούθηρος ανακρινόμενος από τη «Δίαιτα της Βορμς» το 1521, όπου αρνήθηκε να συμβιβαστεί με τον παπισμό. Όμως και οι διαφορές του με την Ορθοδοξία δεν ήταν καθόλου αμελητέες

Οι Λουθηρανοὶ διακατέχονταν ἀπὸ πνεῦμα μινιμαλιστικό. Οἱ Ορθόδοξοι δὲν ἔβλεπαν τὴν πίστιν ὡς θρησκευτικὴ ἰδεολογία

Ξυλογραφία που παριστάνει τὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως με τὸν Λούθηρο γονατιστό καὶ τοὺς συνοδούς του (Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς)

καιώσεως ζήτημα τονίζεται ἡ ἀνάγκη τῆς ολοκλήρωσης τῆς πίστεως ἀπὸ τὰ ἔργα (τῆς μετάνοιας) καὶ ἀναφέρονται κάποιες ψυχαστικές πρακτικές (συνέχεια τῆς ψυχαστικής παράδοσης). Ουσιαστικές διαφορὲς ἐπισημαίνονται στα περὶ Θείας Εὐχαριστίας (10ο ἀρθρο) (ἀποφεύγεται ὁ ὅρος «μετουσίωσις»), ὅπως καὶ στα ἄλλα μυστήρια καὶ τὶς πρακτικές τῆς εὐσεβείας. Ἰδιαίτερα υπογραμμίζεται τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Λουθηρανοὶ εἶχαν διασώσει πολλὰ ἀπὸ τὶς λαϊνικές κακοδοξίες, που τοὺς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν αυθεντικὴ χριστιανικὴ παράδοση, ἀμφισβητεῖται ἡ λουθηρανικὴ ἱεροσύνη, τονίζεται ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία στὴ σωτηρία (ἀπόρριψη κάθε εἶδους «προορισμοῦ») καὶ ἀποσαφηνίζεται πατερικά ἡ θέση τῶν αγίων καὶ τοῦ μοναχισμοῦ στὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα. Δὲν χάνεται παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ φιλικὸς καὶ πατρικὸς τόνος, μολοντὶ λέγεται ρητὰ ὅτι ἡ ἐνὼση μόνον στὰ ὅρια τῆς ἐν Χριστῷ ἀλήθειας εἶναι δυνατὴ. Ἐνῶ, δηλαδὴ, οἱ Λουθηρανοὶ τόνιζαν τὴν ἐνότητα, ἀποδυναμώνοντας ἔμμεσα τὶς διαφορὲς, ὁ Πατριάρχης, μένοντας πιστὸς στὴν ἀγιοπατερικὴ μέθο-

δο συνάντησης τῶν αἱρετικών, ἐπέμενε στὶς διαφορὲς, χωρὶς τὴν ἄρση τῶν ὁποίων, στὴ διδασκαλία καὶ τὴν πράξη, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐνὼση. Δὲν διστάζει δὲ νὰ τοὺς ὀνομάσει «νεωτεριστές».

Οἱ Λουθηρανοὶ Κρούσιος καὶ Οσιάντερ τὸ 1577 ἐστειλαν τὴν ἀπάντησή τους, που ἐφθασε στὴν Πόλη ἓνα χρόνο περίπου ἀργότερα. Με τὴν πίεση τοῦ Γκέρλαχ ὁ Ἱερεμίας, που εἶχε συνειδητοποιήσει τὴ χαοτικὴ ἀπόσταση με τὴν ἄλλη πλευρά, ἐστειλε τὸ 1579 τὴ β' ἀπόκρισή του. Ὁ τόνος εἶναι κάπως λιγότερο συμβιβαστικός. Ὑποδεικνύονται οἱ ἀγεφύρωτες διαφορὲς (π.χ. μυστήρια, ἅγιοι). Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1580 οἱ Κρούσιος, Γκέρλαχ καὶ Αντρέε στέλνουν τὴ νέα ἀπάντησή τους σὲ τόνο πολὺ διαλλακτικὸ, υποστηρίζοντας τὴν ἀποψη ὅτι οἱ βασικὲς διαφορὲς ἦταν ἀπλὰ ζήτημα ὁρολογίας καὶ διατύπωσης, οἱ ἄλλες δὲ δευτερεύουσες καὶ ἀδιάφορες. Γινόταν ἐτοίμη ἀντιληπτό ὅτι οἱ Λουθηρανοὶ διακατέχονταν ἀπὸ πνεῦμα μινιμαλιστικό, σχετικοποιώντας σὲ πολλὰ σημεῖα τὴν πίστιν, ἐνῶ οἱ Ορθόδοξοι ἔβλεπαν τὴν πίστιν (τὸ δόγμα) ὡς ἐκφραση ζωῆς ἐν Χριστῷ καὶ ὡς δυνατότητα σωτηρίας (θεώσεως) καὶ ἄρα ὄχι ὡς θρησκευτικὴ ἰδεολογία, που ἐπιδέχεται τοὺς ὁποιοσδήποτε συμβιβασμούς, ὑπακούοντας σὲ σκοπιμότητες, ὅπως οἱ Λουθηρανοὶ (νίκη κατὰ τῆς Ρώμης).

Λόγω τῆς ἀλλαξοπατριαρχίας τοῦ ὁ Ἱερεμίας ἐστειλε τὴν τρίτη ἀπόκρισή του τὸ καλοκαίρι τοῦ 1581. Ἀνακεφαλαιώνει τὴ θεματικὴ, υπογραμμίζει τὰ σημεῖα τῆς διαφωνίας καὶ παρακαλεῖ νὰ σταματήσει ἡ ἀλληλογραφία. Δὲν κόβονται τελείως οἱ γέφυρες, γιὰ φιλικὴ ὁμῶς ἐπικοινωνία καὶ ὄχι γιὰ θεολογικὸ διάλογο, που ἀποδεικνυόταν ἀδύνατος: «Τὴν υμετέραν οὖν πορευόμενοι, μὴκέτι μεν περὶ δογμάτων, φιλίας δὲ μόνης ἐνεκα, εἰ βουλπτόν, γράφετε». «Τοιουτοτρόπως ἐναυάγησεν ἡ πρώτη αὐτῇ ἐπίσημος ἀπόπειρα πρὸς συνεννόησιν καὶ προσέγγισιν τῆς Ορθοδοξίας καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ» – σημειώνει ὁ **Ι. Καρμύρης**.

Τὸ 1584 ἡ ἀλληλογραφία, λόγω τῆς παπκῆς πρόκλησης, δημοσιεύθηκε στὴ Βιπεμβέργη. Οἱ φιλικὲς σχέσεις, πράγματι, συνεχίστηκαν, ὅπως καὶ ἡ ἀλληλογραφία γιὰ ἄλλα θέματα. Ὁ Ζυγομαλάς, μάλιστα, βοήθησε τὸν Γκέρλαχ στὴ σύνταξη τοῦ σπουδαίου ἔργου τοῦ «Τουρκογραφία» (Turcograecia), τῆς βασικότερης πηγῆς γιὰ τὸν Ἑλληνισμό τοῦ 16ου αἰῶνα. Ὁ διάδοχος τοῦ Γκέρλαχ στὴ θέση τοῦ ἐφημερίου τῆς γερμανικῆς πρεσβείας, **Σαλομών Σβάιγκερ**, ἀντιπαθούσε τοὺς Ἕλληνες καὶ τὴν Ορθοδοξία, κατηγορώντας τὴν γιὰ εἰδωλολατρία καὶ ἀμάθεια, παρ' ὅλο που ἐκθειάζει τὴ φιλικότητα καὶ φιλοξενία τοῦ Πατριάρχου. Ἀνάλογες στάσεις θὰ τηρήσουν οἱ προεστάντιες μισιονάριοι καὶ τὸ 19ο αἰῶνα (βλ. π.Γ.Δ. Μεταλλινού, *Τὸ Ζήτημα τῆς μεταφράσεως τῆς Α.Γ. εἰς τὴν Νεοελληνικὴν...*, 1977). Ὁ

Γαβρ. Σεβήρος την ίδια εποχή επιτίθεται με ένα έργο του κατά των Λουθηρανών για το θέμα των Μυστηρίων. Θεολογικά η απόσταση αποδεικνύεται όλο και πιο μεγάλη.

Ο διάλογος αυτός ήταν καταδικασμένος από την αρχή σε αποτυχία. Το μόνο κοινό σημείο ήταν η κοινή αντιπάθεια προς τη Ρώμη. Οι Λουθηρανοί όμως είχαν κληρονομήσει τις λατινικές καινοτομίες, που ανέτρεπαν τη χριστιανική παράδοση, πρόσθεσαν δε και άλλες, ώστε ο αντιπαπισμός τους να μη σημαίνει και επιστροφή στην πατερικότητα. Ο διάλογος όμως όχι μόνο αναθέρμανε την ορθόδοξη συλλογική συνείδηση, αποκαλύπτοντας τη συνέχειά της, αλλά ταυτόχρονα αποτέλεσε «από επιστημονικής απόψεως την μεγαλύτεραν συμβολήν και υπηρεσίαν εις την τότε χριστιανικήν θεολογίαν» (Ι. Καρμίρης). Στον ακαδημαϊκό χώρο οι επαφές δεν σταμάτησαν. Οι Έλληνες σπουδαστές γίνονταν ευχάριστα δεκτοί στις λουθηρανικές σχολές της Γερμανίας. Ιδρύθηκε, μάλιστα, γι' αυτούς στις αρχές του 18ου αιώνα ένα μικρό θεολογικό σεμινάριο στη Χάλη της Σαξονίας. Είναι δε γεγονός ότι ο Λουθηρανισμός δεν ανέπτυξε στον ιστορικό ελληνικό χώρο συστηματική μισοιναριστική δράση, όπως οι καλβινιστές προτεστάντες. Ετσι, δεν έμειναν γι' αυτούς κατάλοιπα πικρίας και αποστροφής στην ελληνική συνείδηση.

Επειτα από αιώνες, το 1978 προκαταρκτικά και επίσημα το 1981, εγκαταλείφθηκε η συνέχεια του Θεο-

Ο διάλογος ήταν καταδικασμένος από την αρχή σε αποτυχία. Μόνο κοινό σημείο, η αντιπάθεια προς τη Ρώμη

λογικού Διαλόγου της «Παγκόσμιας Λουθηρανικής Ομοσπονδίας» και της Ορθοδοξίας. Ο Διάλογος συνεχίζεται ως σήμερα, στα όρια της «Οικουμενικής Κίνησης» και του «Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών». Τον προσεχή Νοέμβριο συνέρχεται για μια ακόμη φορά η ολομέλεια των δύο επιτροπών. Η επιτυχία ή αποτυχία των νέων αυτών προσπάθειών συναρτάται με τις επικρατούσες στην εποχή μας συνθήκες και τη νοσηματοδότηση των δύο αυτών εννοιών. Η πατερική προοπτική, που είναι και προοπτική της Ορθοδοξίας, βλέπει την κίνηση προς την ένωση ως συνάντηση στην εν Χριστώ Αλήθεια, όπως σώζεται στην εμπειρία των αγίων και στη λειτουργικοασκητική ζωή του σώματος του Χριστού. Η «κοσμική» όμως αντίληψη περί ενότητας στο χώρο της θρησκείας ωθεί στην πραγμάτωση της νεοεποχικής συγκρητιστικής «πανθρησκείας». Στο πλαίσιο αυτής της αντίθεσης κινούνται οι σημερινοί διαχριστιανικοί (και διαθρησκευτικοί) διάλογοι. Ετσι και ο Διάλογος Ορθοδοξίας-Λουθηρανισμού δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση.

Λαϊκή λιθογραφία του 19ου αιώνα. Ο Λούθηρος (στο κέντρο) με τον Φίλιππο Μελάγχθωνα (αριστερά), βαθύ γνώστη της ελληνικής και οπαδό του διαλόγου με την Ορθόδοξη Εκκλησία

Μαρτίνος Λούθηρος
(1483-1546)

Γερμανός κληρικός και θεολόγος. Γεννήθηκε στο Αϊνσλέμπεν και έζησε τα παιδικά του χρόνια στο Μάνσφιλντ. Είχε σκληρή και γεμάτη λαϊκές δεισιδαιμονίες παιδική ηλικία, προσπληρωμένη στα θρησκευτικά δόγματα. 7 ετών στάλθηκε να σπουδάσει Λατινικά και συνέχισε τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο της Ερφούρτης, όπου το 1502 πήρε πτυχίο Φιλολογίας. Μόλις ανακηρύχτηκε το 1505 διδάκτωρ της Φιλολογίας, εγκατέλειψε τις επιστήμες και μπήκε στο αυγουστινιανό μοναστήρι της Ερφούρτης. Εκεί, αφού έδωσε όρκο αιώνιας αγνότητας, υπακοής στον Θεό και εκούσιας πενίας, χειροτονήθηκε ιερέας. Το 1511 γίνεται ηγούμενος στο μοναστήρι της Βιτεμβέργης και επισκέπτεται τη Ρώμη. Η αυστηρότητά του και η ευρεία θεολογική και φιλολογική του γνώση δεν ήταν εύκολο να χωρέσουν σε μια ατμόσφαιρα πνευματικής έκπτωσης. Η θρησκευτική συνείδησή του εξεργάη και στην πόρτα της εκκλησίας της Βιτεμβέργης εμφανίστηκαν στις 31 Οκτωβρίου 1517 οι περίφημες 95 Θέσεις κατά της παπικής εξουσίας. Επειτα από μακροχρόνια αντιδικία, φτάνουμε στο 1521, όπου ο Πάπας αφορίζει με Βούλα του τον Λούθηρο και καλεί τον αυτοκράτορα Κάρολο Ε' να εκτελέσει τον αφορισμό. Ο Λούθηρος παρουσιάζεται στις 17 Απριλίου στο Συμβούλιο των Ηγεμόνων και μπροστά στον Αυτοκράτορα αρνείται να ανακαλέσει. Μετά την εξέγερση των χωρικών το 1524 και εν όψει της τουρκικής απειλής, ο αυτοκράτορας έθεσε ως προτεραιότητα την εθνική ενότητα και παραχώρησε με την ειρήνη της Νιρεμβέργης θρησκευτική ελευθερία στους Προτεστάντες. Ο μεγάλος μεταρρυθμιστής της Δυτικής Εκκλησίας πέθανε στις 18 Φεβρουαρίου 1546 στη γενέτειρά του και τάφηκε στη Βιτεμβέργη, παρουσία της γυναίκας του Αικατερίνης, των 6 παιδιών του και πλήθους επισήμων και λαού.

Ούρλιχ Ζβίγγλιος
(1484-1531)

Ελβετός θεολόγος. Προσωπικός φίλος του Ερασμου, ο Ζβίγγλιος επηρεάστηκε απ' αυτόν και προσπάθησε να επιφέρει μεταρρυθμίσεις στην εκκλησιαστική ζωή και στη δογματική, μένοντας πιστός στην Αγία Γραφή. Διορίστηκε ιερέας στη Ζυρίχη, όπου ακολούθησε το παράδειγμα του Λούθηρου, αλλά με μάλλον ορμητικότερο τρόπο. Εκλείσε τις πύλες της πόλης για να εμποδίσει την είσοδο του μοναχού Βερνάρδου Σαμψών, ο οποίος πουλούσε συγχωροχάρτια, ενώ σε καίρο νηστείας έτρωγε επιδεικτικά χοιρινό, διοργανώνοντας συμπόσια. Το 1522 δημοσιεύει τον «Αρχιτέλη», όπου υποστηρίζει την αυθεντία της Αγίας Γραφής και το 1523 καταφέρνει να εκτοπίσει τον επίσκοπο Ζυρίχης. Κατήργησε τα μοναστήρια, τα μετέτρεψε σε σχολεία και άλλαξε τους τύπους της λατρείας. Σε αντίθεση με το συκρατημένο Λούθηρο, ο Ζβίγγλιος ήταν ένας μαχητικός ανθρωπιστής, που δεν δίσταζε να επιτεθεί και να σκανδαλίζει ακόμη το χριστιανικό πληθυσμό. Οι αλλαγές του Ζβίγγλιου μεταδόθηκαν και σε άλλες πόλεις της Ελβετίας, αλλά προκάλεσαν ένα καθαρό θρησκευτικό διχασμό. Εφτασε μάλιστα στο σημείο να εμποδίσει τη μεταφορά σταριού, κάλυβα, σιδήρου και κρασιού στις Καθολικές πόλεις. Ο Ζβίγγλιος σκοτώθηκε σε μάχη μεταξύ Καθολικών και Προτεσταντών το 1531.

Ιωάννης Καλβίνος
(1509-1564)

Γερμανός θεολόγος και μοναχός, συνεχιστής του έργου του Ζβίγγλιου στην Ελβετία. Σπούδασε στο Παρίσι νομικά, θεολογία και φιλολογία και γρήγορα τάχθηκε με το μέρος των Λουθηρανών. Όμως το καθολικό κλίμα της Γαλλίας δεν του έδινε πρόσφορο έδαφος και για το λόγο αυτό έφυγε στην Ελβετία, όπου το 1536 εξέδωσε το σημαντικό έργο «Διδασκαλία της χριστιανικής θρησκείας». Ο Καλβίνος κωδικοποίησε την ηθική και τη δογματική του Προτεσταντισμού, πάνω σε ένα βάθρο αυστηρής ηθικής, η οποία χαρακτηριζόταν κυρίως από την καταπολέμηση της σπατάλης και της πλεονεξίας. Κατόρθωσε να οικοδομήσει μια δυναμική μεταρρυθμιστική εκκλησία και να οργανώσει τη διάδοση του νέου δόγματος σε όλη την Ευρώπη. Ο ακτιβισμός του έφτανε και μέχρι την οργάνωση αιφνιδιαστικών επισκέψεων στα σπίτια για επιτόπιο έλεγχο της τήρησης όλων όσα επέβαλλε ένας ενάρετος βίος. Ιδρυσε την περίφημη Θεολογική Σχολή της Γενεύης το 1559, ενώ ο θάνατός του το 1564 βύθισε σε βαθύ πένθος την πόλη αυτή, στην οποία λατρεύονταν κυριολεκτικά. Ο Καλβίνος θεωρείται ο ουσιαστικός θεμελιωτής του Προτεσταντισμού. Δέχεται και αυτός ως μοναδική πηγή του χριστιανισμού την Αγία Γραφή και ως μέσον σωτηρίας την πίστη, απορρίπτοντας τη νηστεία, το μοναχικό βίο, την προσκύνηση των λειψάνων και των εικόνων, την επίκληση των αγίων και φυσικά τις περισσότερες εορτές. Διαφοροποιείται από τον Λούθηρο στην περί Θεού γενική αντίληψη, αντιμετωπίζοντας το θείο ως αντικείμενο φόβου περισσότερο και προωθώντας τον εγκόσμιο ασκητισμό.

Φίλιππος Μελάγχθων
(1497-1560)

Γερμανός ελληνιστής, ένας από τους σημαντικότερους Ουμανιστές του 16ου αιώνα. Σπούδασε Φιλοσοφία στη Χαϊδελβέργη και το Τίμπιγκεν και έγινε καθηγητής των Ελληνικών στη Βιτεμβέργη. Το 1518 εκδίδει το έργο «Περί της Γραμματικής της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας», το οποίο αποτέλεσε τη βάση της διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών για περισσότερο από 3 αιώνες. Συνδέθηκε φιλικά με τον Λούθηρο και το 1521 δημοσίευσε την υπέρ του απολογία εναντίον των σοφών της Σορβόνης. Ο δεσμός του με τον Λούθηρο ήταν στενότερος και παρ' ότι ο Μελάγχθων του αναγνώριζε τα θεολογικά πρωτεία, ο Λούθηρος τον αποκαλούσε δώρο Θεού, για τη μεγάλη του μόρφωση και την προσφορά στο έργο της διάδοσης του Προτεσταντισμού. Μετά το θάνατο του Λούθηρου, ο μετριοπαθής Μελάγχθων ήρθε σε σύγκρουση με τους ακραίους Προτεστάντες, οι οποίοι τον κατηγορήσαν για τάσεις συμβιβασμού με τον Καθολικισμό. Η μεγάλη του προσφορά έγκειται κυρίως στη μεταρρύθμιση του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος και στη συμβολή του στην άνθηση των ελληνικών γραμμάτων, της επιστήμης και της φιλοσοφίας στη Γερμανία. Η διδασκαλία του εθεωρείτο πρότυπο και στις διαλέξεις του μαζεύονταν πλήθη ακροατών από όλη την Ευρώπη. Ο Μελάγχθων δημοσίευσε περί τα 300 έργα, συνδέθηκε με αρκετούς Έλληνες λόγιους και συνέχισε το μεταρρυθμιστικό κίνημα στη Γερμανία μετά το θάνατο του Λούθηρου.

Κύριλλος Λούκαρις
(1572-1638)

Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1620-1638), κρητική καταγωγής. Σπούδασε στη Βενετία και την Πάντοβα. Εννιά χρόνια μετά την ενθρόνισή του δημοσιεύεται στη Γενεύη μια Ομολογία στο όνομά του, η οποία απέρριπτε τα μυστήρια πλην της Βαπτίσματος, τη μοναδικότητα της πίστωσης για τη σωτηρία - ήταν ένα πλήρες δηλαδή και καθαρό καλβινικό κείμενο. Ο σάλος ήταν τεράστιος. Ανέκυψε φυσικά αμέσως ζήτημα γνησιότητας της Ομολογίας αυτής και οι σύγχρονοι ιεράρχες της Ορθοδοξίας διχάστηκαν, καθώς άλλοι έλεγαν πως η Ομολογία ήταν πλαστή και άλλοι πως ο Λούκαρις ήταν πράγματι καλβινιστής. Η αλήθεια βρισκόταν μάλλον κάπου στη μέση. Ο Λούκαρις χωρίς αμφιβολία είχε επηρεαστεί από τις ιδέες του Καλβίνου, ωθούμενος από τον ιδιαίτερα έντονο αντικαθολικισμό του. Η μεγάλη εχθρότητα ανάμεσα στον παπισμό και την Ορθοδοξία, η οποία είχε τις ρίζες της στο Σχίσμα και είχε τραφεί από τις δύο αλώσεις της Κωνσταντινούπολης, έδωσαν προφανώς πρόσφορο έδαφος στα προτεσταντικά κηρύγματα. Όμως ο Λούκαρις ποτέ δεν σκέφτηκε να αποστεί από την Ορθοδοξία και η Ομολογία ήταν μάλλον μια προσωπική έκφραση γνώμης, η οποία φυσικά επόμενο ήταν να παρουσιαστεί από την Προτεσταντική Εκκλησία της Γενεύης ως επίσημη στρόφη της Ορθοδοξίας. Το τέλος του Λουκάρεως ήταν τραγικό, καθώς ρίχτηκε από Γενίτσαρους στα νερά του Βοσπόρου το 1638.

Πάπας Λέων Ι
(1475-1521)

Γιος του Λαυρεντίου των Μεδίκων, διακρινόταν για την αγάπη του προς τις τέχνες και τα γράμματα, αλλά και για τον πολυτελή του βίο, την κοσμική αυλή του, τα κυνήγια και τις πολυδάπανες διασκεδάσεις του. Ετυχε λαμπρής ουμανιστικής παιδείας - ήταν μαθητής του Πέτρου Αιγινήτη και του Δημητρίου Χαλκοκονδύλη - και σε νεαρή ηλικία έγινε καρδινάλιος. Το 1513 έγινε σε ηλικία μόλις 38 ετών Πάπας της Ρώμης. Σε λίγα χρόνια ξέσπασε και το σκάνδαλο με τον επίσκοπο Αλμπρεχτ της Μαγεντίας, ο οποίος είχε κατηγορηθεί πως δωροδόκνησε τον Πάπα για να πάρει το αξίωμά του. Το ποσόν ήταν 10.000 δουκάτα, τα οποία ο Αλμπρεχτ είχε δανειστεί από την τράπεζα. Ο Πάπας του επέτρεψε να πουλάει συγχωροχάρτια, με το πρόσχημα της ανοικοδόμησης του Αγίου Πέτρου στην Ρώμη, αλλά στην ουσία για να τον βοηθήσει να επιστρέψει το δάνειο. Αυτή ήταν και η αφορμή για την έκρηξη του Λούθηρου και την τοιχοκόλληση των 95 Θέσεων το 1517. Ο Λέων αφόρμησε τον Λούθηρο το 1520 και επί των ημερών του επήλθε η οριστική ρήξη στους κόλπους της Καθολικής Εκκλησίας. Πέθανε σε ηλικία 46 ετών, ενώ η θητεία του υπήρξε επίσης σημαντική για τη μέριμνα των φιλοσοφικών σπουδών, την υποστήριξη καλλιτεχνών όπως ο Ραφαήλ και ο Μιχαήλ Αγγελος και την ίδρυση - με την προτροπή του Θεόδωρου Λάσκαρη - ελληνικού εκπαιδευτηρίου στη Ρώμη, λίγα χρόνια μετά την Αλωση.

Ο ΛΟΥΘΗΡΟΣ
ΚΑΙ Ο
«ΠΟΛΕΜΟΣ
ΤΩΝ ΧΩΡΙΚΩΝ»

Του ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΕΛΗΚΩΣΤΑΝΤΗ
καθηγητή Παιδαγωγικής Σχολής Φλώρινας
του Αριστοτελείου Παν/μίου Θεσσαλονίκης

Ανεμίζοντας τη σημαία με το σύμβολό τους, την μπότα, οι Γερμανοί αγρότες αιχμαλωτίζουν έναν ιππότη στη διάρκεια του πολέμου 1524-1525. Η αποκήρυξή τους από τον Λούθηρο σήμανε και το τέλος της επανάστασής τους. Επάνω, ο Γερμανός επαναστάτης Τόμας Μίντσερ, ηγέτης των εξεγερμένων χωρικών, που αιχμαλωτίστηκε και βρήκε φρικτό θάνατο

ο έτος 1525 αποτελεί ορόσημο στην πορεία της Μεταρρύθμισης. Ο Λούθηρος αντικρούει τον Ερασμο με το πολύκροιο έργο του *De servo arbitrio*, με αποτέλεσμα μεγάλο μέρος των Ουμανιστών να διαχωρίσει τη θέση του από το κίνημα της Μεταρρύθμισης. Ο Λούθηρος χάνει όμως και την υποστήριξη του απλού λαού, αφού τελικά τάσσεται απερίφραστα κατά της επανάστασης των χωρικών, μερίδα των οποίων, μετά την αιματηρή καισαριολή του κινήματος, θα προσχωρήσει στους Αναβαπτιστές. Σιο εξής ο Λούθηρος, όπως γράφει χαρακτηριστικά ο Ρ. Φρίντενταλ (R. Friedenthal), δεν θα είναι «ο ήρωας ολοκληρωτού του γερμανικού έθνους», αλλά απλώς «ο αρχηγός ενός κόμματος».

Τα πράγματα στο δέμα της εξέγερσης των χωρικών ξεκίνησαν όμως τελείως διαφορετικά. Οι χωρικοί έβλεπαν αρχικά στον Λούθηρο το φυσικό τους σύμμαχο και επικαλούνταν το κήρυγμα της «ελευθερίας του χριστιανού» για να στηρίξουν τα αιτήματά τους. Βέβαια το ξέσπασμα της εξέγερσης δεν μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά στο κήρυγμα του Λούθηρου. Πολύ πριν από τη Μεταρρύθμιση επι-

ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Εξεγερμένοι
Γερμανοί αγρότες
επιτίθενται σε
μοναστήρι. Ο
Λούθηρος θα τους
αποκαλέσει
«φονικές ορδές»
και θα ζητήσει να
σφαγιαστούν.
Αργότερα θα
κάνει έκκληση για
επιείκεια

κρατούσε στον αγροτικό πληθυσμό αναβρασμός λόγω της οικονομικής δυσπραγίας και της εκμετάλλευσης εκ μέρους των ηγεμόνων και είχαν ήδη εκδηλωθεί πολλές εξεγέρσεις. Είναι πάντως βέβαιο ότι χωρίς το «ευαγγέλιο της ελευθερίας» του Λούθηρου η επανάσταση των χωρικών δεν θα ξεσπούσε σ' αυτή τη χρονική στιγμή ούτε θα είχε τέτοια έκταση, ένταση και τόσο πάθος. Η «ελευθερία του χριστιανού», που κήρυττε ο Λούθηρος, αποκτούσε στη συνείδηση του λαού κοινωνικοπολιτικό περιεχόμενο και αντιεξουσιαστική αιχμή. Από αυτήν την άποψη «η άρμεση συνάφεια μεταξύ της επανάστασης των χωρικών και της Μεταρρύθμισης είναι αδύνατον να αμφισβητηθεί».² Δεν είναι τυχαίο ότι οι ηγεμόνες θεωρούσαν τον Λούθηρο ως πρωταίτιο του κινήματος και δεν άλλαξαν στάση και όταν ακόμη αυτός το αποδοκίμασε με ακραίο τρόπο. Πέρα από κάθε αμφισβήτηση είναι όμως ότι ο Λούθηρος δεν θέλησε να οπείρει συνειδητά τα σπέρματα της εξέγερσης, ότι το κήρυγμά του καρποφόρησε προς αυτή την κατεύθυνση όχι μόνον ανεξάρτητα, αλλά και ενάντια στις προθέσεις του.

Ο Λούθηρος δεν είχε συνολική εικόνα για τις πραγματικές διαστάσεις της εξέγερσης, παρά μόνον κάποιες ασαφείς πληροφορίες για πρωτοφανείς βιαιοτητες

Για την εξέγερση των χωρικών αιτία ήταν η εκμετάλλευση των ηγεμόνων και αφορμή το κήρυγμα του Λούθηρου

Γκραβούρα
αναφερόμενη
στον «πόλεμο των
χωρικών»

εκ μέρους τους. Το κίνημα των αγροτών ταυτιζόταν γι' αυτόν με τον **Τόμας Μίντσερ** και τους οπαδούς του στη Θουριγγία (Thüringen), που γνώριζε από κοντά. Για τον Μίντσερ ένιωθε πηγαία ανιπάθεια και τον θεωρούσε δαιμονικό. Ήταν πεπεισμένος ότι ερμήνευε «σαρκικά» τη χριστιανική ελευθερία, ότι ενσάρκωνε αυτά που ο ίδιος ο Λούθηρος απέρριπτε με βδελυγμία.

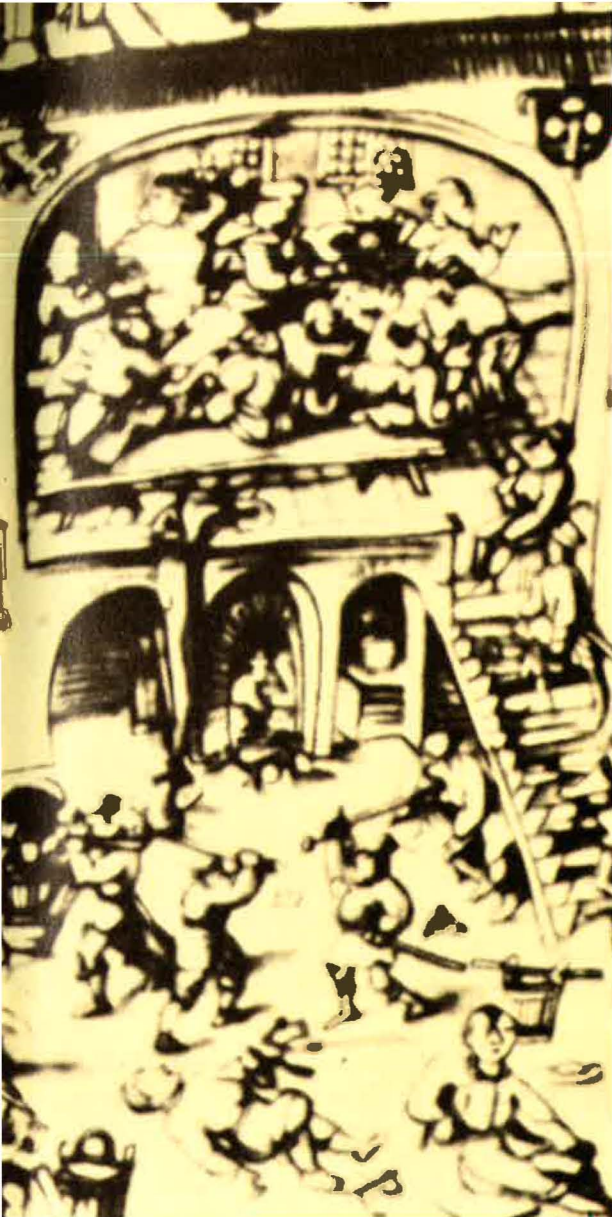
Ο Μίντσερ σιρεφόταν με φαναισμό όχι μόνον κατά των ηγεμόνων και της εκκλησίας, αλλά απέρριπτε κάθε μορφή εξουσίας. Στο όνομα των κοινωνικοοικονομικών οραμάτων του, μαζί με τις μερικές χιλιάδες οπαδούς του, τους οποίους θεωρούσε ως τους εκλεκτούς του Θεού, «δεν δειλιούσε μπροστά σε άγριες βιαιοτητες, καταστροφές και αίμα».³ Ήταν φυσικό, αυτός που κήρυττε τη Μεταρρύθμιση «με το ξίφος», και όχι μόνον «με τη Βίβλο», να μην τρέφει καμία εκτίμηση για τον Λούθηρο. Στα μάτια του ο αρχηγός της Μεταρρύθμισης ήταν ο κήρυκας της αδάπανης πίστης, του «εύκολου Χριστού», της άνετης και συμβιβασμένης χριστιανικής ζωής, ουσιαστικά ο προδότης του Ευαγγελίου και ο συνεργός των αρχόντων.

Όταν το Φεβρουάριο του 1525 άρχισαν οι ταραχές, ο Λούθηρος ξεκίνησε περιοδεία στη Θουριγγία για να κηρύξει και να συναντηθεί με τους εξεγερμένους. Όμως τα λόγια και οι παραινήσεις του ηκούσαν πια προκλητικά και κυνικά. Οι επαναστάτες τον αντιμετώπιζαν με περιφρόνηση, τον προπηλάκιζαν, τον απείλυναν. Στις δυο εβδομάδες της περιοδείας του ο Λούθηρος κατανόησε ότι το κήρυγμά του δεν είχε πια απήχηση και ότι δεν ήταν πια δημοφιλής.

Υστερα από αυτή την εμπειρία του με τους εξεγερμένους και τρομοκρατημένος από τις πληροφορίες για βαρβαρότητες, καταστροφές, πυρπολήσεις και λεηλασίες πύργων και μοναστηριών, ο Λούθηρος συνέταξε το απαράδεκτο φυλλάδιο «Κατά των ληστρικών και φονικών ορδών των χωρικών».⁴

Στο «τρομακτικό» αυτό κείμενο ο Μεταρρυθμιστής κατηγορεί τους χωρικούς, πρώτον γιατί αθετούν την υποταγή και υπακοή στην κρατική εξουσία, πράγμα που αποσιελεί εντολή του Θεού, δεύτερον γιατί λεηλατούν πύργους και μοναστήρια που δεν τους ανήκουν και, τρίτον, επειδή καταχρώνται το Ευαγγέλιο

Προτεστάντες ευγενείς. «Οι δαίμονες εισήλθαν στους νικητές» θα γράψει ο Λούθηρος για τους νικητές του «πολέμου των χωρικών»

που κατακαίει και ερημώνει ολόκληρη τη χώρα. Ετσι η εξέγερση οδηγεί σ' έναν κόσμο γεμάτο φόνους και αιματοχυσία, δημιουργεί χήρες και ορφανά, αναστατώνοντας τα πάντα, όπως η πιο μεγάλη καταστροφή. Οποιος λοιπόν εδώ μπορεί ας χτυπήσει, ας πνίξει, ας σφαγιάσει, κρυφά ή φανερά, και

Ο Λούθηρος αντιτάχθηκε στον αγώνα των χωρικών και έτσι η Μεταρρύθμιση έχασε την υποστήριξη του απλού λαού

για καθαρά πολιτικούς και κοσμικούς σκοπούς. Για όλα αυτά τους αξίζει αυστηρή τιμωρία, την οποία καλούνται να επιβάλουν οι ηγεμόνες χωρίς οίκτο.

Ο Λούθηρος γράφει χαρακτηριστικά ότι δεν έμεινε δαίμονας στην κόλαση, γιατί όλοι εισήλθαν στους χωρικούς, οι οποίοι «κάνουν σαν μανιασμένα σκυλιά». Οι ηγεμόνες οφείλουν να παρέμβουν, «να σφαγιάσουν, να χτυπήσουν, να πνίξουν»⁶ με ήσυχη συνείδηση. «Εδώ δεν χρειάζεται υπομονή και ευσιελανία. Είναι η ώρα της μάχαιρας και της οργής και όχι του ελέους»⁷. Εκείνος από τους άρχοντες που θα φονευθεί σ' αυτόν τον αγώνα, είναι στα μάτια του Θεού «μάρτυρας». Ζούμε, προσθέτει ο Λούθηρος, σε τόσο παράξενες εποχές, ώστε ένας ηγεμόνας μπορεί να κερδίσει τον ουρανό με την αιματοχυσία, πιο εύκολα απ' ό,τι άλλοι με την προσευχή. Και ο αρχηγός της Μεταρρύθμισης, γεμάτος οργή για τους επαναστάτες, συμπληρώνει κυνικά: «Η επανάσταση δεν είναι απλώς φόνος, αλλά μια μεγάλη φωτιά,

ας θυμάται πως τίποτε δεν είναι πιο δηλητηριώδες, πιο βλαβερό, πιο σατανικό από τον επαναστάτη. Είναι το ίδιο σαν να σκοτώνει κανείς ένα λυσσασμένο σκυλί. Αν δεν το αφανίσεις, θα σε αφανίσει εκείνο και μαζί με σένα ολόκληρη τη χώρα».⁸

Σαφώς το προκλητικό αυτό φυλλάδιο του Λούθηρου δεν είναι ένα πολιτικό μανιφέστο ή ένα δοκίμιο για ένα φλέγον κοινωνικό πρόβλημα, αλλά ένα περιστασιακό κείμενο, γραμμένο σε μια στιγμή έξαψης των παθών, απογοητεύσεων και αγωνίας για το μέλλον της Μεταρρύθμισης. Ατυχώς, μάλιστα, το φυλλάδιο τυπώθηκε με καθυστέρηση. Όταν τελικά κυκλοφόρησε, η πλάστιγγα είχε γείρει οριστικά υπέρ των ηγεμόνων, οι οποίοι εξόντωναν ανηλεώς τους αγρότες και τους συναγωνιστές τους. Το γεγονός αυτό έκανε τα λόγια του Λούθηρου ακόμη πιο κυνικά και απάνθρωπα. Ο Λούθηρος επιχειρήσε βέβαια, εσπευσμένα, με άλλο φυλλάδιο, να μετριάσει τις εντυπώσεις, κάνοντας έκκληση στους ηγεμόνες για επιείκεια προς τους πειτημένους. Γράφει χαρακτηριστικά ότι οι δαίμονες που εξήλθαν από

Υποταγή στην εξουσία, δηλαδή στον Θεό, συνιστούσε στους εξεγερμένους χωρικούς ο Λούθηρος

Εκδόσεις: Ηλεκτρονική Έκδοση: 2013/2014
Κατασκευασμένο από: Ηλεκτρονική Έκδοση: 2013/2014
Υποστηρίχθηκε από: Ηλεκτρονική Έκδοση: 2013/2014

Εγχρωμη
προτεσταντική
ξυλογραφία που
δείχνει την
διάσταση ανάμεσα
στην ταπεινότητα
του Χριστού και
το μεγαλείο του
Πάπα

τους εξεγερμένους, εισήλθαν στους νικητές, οι οποίοι εκδικούνται χωρίς οίκτο. Ήταν όμως ήδη αργά για τον Λούθηρο. Η Μεταρρύθμισή του είχε απολέσει οριστικά τη λαϊκή της βάση.

Ο πόλεμος των χωρικών κράτησε μόνον μερικούς μήνες, από το Φεβρουάριο του 1525 μέχρι το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου. Η αρχή του τέλους για τους εξεγερμένους σήμανε στις 15 Μαΐου 1525. Οι χωρικοί της περιοχής Θουριγγίας και οι υποστηρικτές τους ηττήθηκαν κοντά στο Φρανκενχάουσεν (Frankenhausen). Χιλιάδες από αυτούς σφαγιάστηκαν και την ίδια τύχη είχαν πολλοί κάτοικοι της πόλης, όπου αιχμαλωτίστηκε ο Τόμας Μίντσερ. Ο ηγέτης της εξέγερσης μεταφέρθηκε στο Μούχλχαους (Mühlhaus). Εκεί αποκεφαλίστηκε αφού υποβλήθηκε σε φρικτά βασανιστήρια. Το κεφάλι του στήθηκε σε πάσσαλο στην είσοδο της πόλης.

Το αποτέλεσμα του πολέμου ήταν ερήμωση και καταστροφή. Το όνειρο για κοινωνική δικαιοσύνη έσβησε και η αποτυχία της επανάστασης έμεινε βαθιά χαραγμένη στη μνήμη του γερμανικού έθνους, επηρεάζοντας καθοριστικά την ιστορική του πορεία. Ορθώς ο **Χ. Τσαρντ** (H. Zahrnt) σημειώνει ότι μέσα σε λίγους μήνες «χάθηκαν οι ελπίδες όχι μόνον για βελτίωση της κοινωνικής κατάστασης των αγροτών, αλλά και για μια ευρύτερη κοινωνική μεταρρύθμιση και για την ενότητα του έθνους».⁹

Με τη στάση του απέναντι στην υπόθεση των αγροτών ο Λούθηρος ουσιαστικά δεν κέρδισε τίποτε. Εχασε όμως πολλά, και κυρίως τη συμπάθεια των απλών ανθρώπων και απογοήτευσε πολλούς φίλους του και οπαδούς της Μεταρρύθμισης, η οποία από τότε απώλεσε το χαρακτήρα του μεγάλου επαναστατικού κινήματος. Στο εξής ο Λούθηρος δεν θα είναι ο ανυποχώρητος υπερασπιστής της ελευθερίας του χριστιανού, ο οποίος όρθωσε το ανάστημά του απέναντι στον Πάπα και τους άρχοντες, αλλά ο άνθρωπος που ιεροποιεί την κρατική εξουσία και δημιουργεί το πρότυπο του υποτακτικού πολίτη, αυτός που προδίδει το δίκαιο αγώνα του λαού κατά της εξουσίας, ενός λαού ο οποίος δεν μπορούσε να κατανοήσει τη χριστιανική ελευθερία, ανεξάρτητα από τις κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις της.

Από τη στάση του Λούθηρου απέναντι στην επανάσταση των χωρικών αντιλούν μέχρι και σήμερα τα επιχειρήματά τους όσοι τον κατηγορούν ως πατέρα της «αστικής έννοιας της ελευθερίας» [**Χ. Μαρκούζε** (H. Marcuse)], ως εκφραστή της «διπλής ηθικής» και της «αδρανούς εσωτερικότητας», η οποία οδηγεί σε αδιαφορία για το συνάνθρωπο και τον κόσμο, παγιώνοντας την εξωτερική ανελευθερία και αδικία (E. Bloch).¹⁰ Ο **Χ. Κουνγκ** (H. Küng) πιστεύει μάλιστα ότι στη χλιαρή αντίσταση πολλών Λου-

θηρανών Γερμανών απέναντι στο χιλιερικό καθεστώς αναβιώνει το πνεύμα του Λούθηρου¹¹. Η διδασκαλία του για τις «δύο βασιλείες» δεν εκφράζει μια ηθική της αντίστασης στην αδικία και της κοινωνικής αλλαγής, αλλά μια συντηρητική ηθική του νόμου και της τάξης.

Είναι δύσκολο να δεχθεί κανείς ότι η στάση του Λούθηρου απέναντι στο κίνημα των χωρικών ήταν μια ατυχής περιστασιακή επιλογή, η οποία δεν ανταποκρινόταν στις αρχικές θεολογικές του παραδοχές, ένα ξέσπασμα που οφειλόταν σε έλλειψη σωστής εικόνας της εξέγερσης και σε λανθασμένη εκτίμηση της κατάστασης, σε αδικαιολόγητους φόβους για το μέλλον της Μεταρρύθμισης, σε προσωπική αντιπάθεια για τον **Τόμας Μίντσερ** κ.ά. Προφανώς όμως ο Λούθηρος και απέναντι στην επανάσταση των χωρικών παραμένει πιστός στις αρχικές του επιλογές και προθέσεις, όπως και στη μέχρι τότε πορεία του. Όπως ενωρίτερα αντιπάχθηκε στην παπική εξουσία και στον αυτοκράτορα στο όνομα της χριστιανικής ελευθερίας, έτσι και το 1525 σιρέφεται χωρίς συμβιβασμούς ενάντια εκείνων, οι οποίοι, πολιτικοποιώντας το Ευαγγέλιο, απειλούσαν τη Μεταρρύθμιση, χωρίς να ενδιαφέρεται ιδιαίτερος για το δίκαιο ή μη των αιτημάτων τους και για την έκβαση του αγώνα τους.

Μπορεί ο Λούθηρος να ήταν πολιτικά συντηρητικός, να ένιωθε «αποσιροφή για κάθε είδους επανά-

Το δωμάτιο του
Λούθηρου

σταση»¹², να «φοβόταν το χάος»¹³ και την αναρχία, να επιθυμούσε ως «άνθρωπος της τάξης» η Μεταρρύθμιση να εξελιχθεί ομαλά, «με τάξη», και να μην εκφυλιστεί σε «επανάσταση»¹⁴. Όλα αυτά τον έκαναν να δείχνει, προκλητικά, ευαισθησία για τη διατήρηση της έννομης τάξης και να αδιαφορεί για την άρση της αδικίας, εφόσον αυτό θα απαιτούσε κοινωνικούς αγώνες και συγκρούσεις. Όμως το βαθύτερο κίνητρο του Λούθηρου στην απόρριψη του κινήματος των χωρικών δεν ήταν το γεγονός ότι αυ-

τοί αντιστάθηκαν στην κρατική εξουσία, αλλά ότι έκαναν κατάχρηση του ονόματος του Θεού για την εξέγερσή τους και χρησιμοποιούσαν το «Ευαγγέλιο της ελευθερίας» για αλλότριους σκοπούς.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. R. Friedenthal, *Luther, Sein Leben und seine Zeit*, Stuttgart/Hamburg/München 1967, 520-521.
2. H. Küng, *Das Christent. Wesen und Geschichte*, München/Zürich 1994, 644.
3. E. Friedell, *Kulturgeschichte der Neuzeit. Die Krise der europäischen Seele von der schwarzen Pest bis zum Ersten Weltkrieg*, München 1976, 306.
4. M. Luther, *Wider die räuberischen und mörderischen Rotten der Bauern*, *Αναγν.*, Weimarer Ausgabe, 18, 357-361.
5. H. Zahrnt, *Martin Luther. Reformator wider Willen*, München/Zürich 1986, 167.
6. M. Luther, *Wider die räuberischen und mörderischen Rotten der Bauern*, 361, 25.
7. Ο.π. 360, 9-11.
8. Ο.π. 358, 11-18.
9. H. Zahrnt, *Martin Luther, Reformator wider Willen*, 169-170.
10. Βλ. Κ. Δελικωσιαντής, Διπλή ηθική: Η διαλεκτική της ελευθερίας στον Λούθηρο, *Σύναξη*, τεύχ. 51, Ιούλιος - Σεπτέμβριος 1994, 41-57.
11. H. Küng, *Grosse christliche Denker*, München/Zürich 1994, 182.
12. H. Zahrnt, *Martin Luther. Reformator wider Willen*, 167.
13. R. H. Bainton, *Εδώ στέκομαι. Η ζωή του Μαρτίνου Λουθήρου*, μτφρ. Γ. Ζερβόπουλου, Ελεύθερες Εκδόσεις, Πειραιάς 1986, 264.
14. H. Zahrnt, *Martin Luther. Reformator wider Willen*, 153.

Το νεκρικό
εκμαγείο του
μεγάλου
μεταρρυθμιστή

ΟΙ ΔΟΓΜΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ

του ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ι. ΤΣΑΛΕΤΙΑΗ
καθηγητή Τομέα Δογματικής Θεολογίας,
Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ

Οι σπουδαιότερες θεολογικές θέσεις του **Λούθηρου** διαμορφώθηκαν ιστορικά κυρίως κατά την αντιπαράθεσή του προς τις παπικές αυθαιρεσίες, οι οποίες απέκλιναν σαφώς από την πίστη της αρχέγονης Εκκλησίας. Παρά το γεγονός όμως ότι η δογματική διδασκαλία του είναι συχνά αντίθετη προς την αντίστοιχη ρωμαιοκαθολική, δεν θα μπορούσε να ιαυτιστεί η διδασκαλία του αυτή καθόλου με την πίστη της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Είναι ευχάριστο ότι στις μέρες μας βρίσκεται σε εξέλιξη ο θεολογικός διάλογος Ορθόδοξων και Λουθηρανών για να βοηθήσει στην αμοιβαία και σε βάθος κατανόηση των δογματικών διαφοροποιήσεων και την προώθηση κάθε πιθανής δογματικής προσεγγίσης.

Αν θα επιχειρούσαμε να συγκεκριμενοποιήσουμε

τις κυριότερες δογματικές αποκλίσεις του Λούθηρου από την πίστη της Ορθόδοξης Εκκλησίας, θα μπορούσαμε να σταθούμε συνοπτικώς σε εφτά χαρακτηριστικά σημεία:

1. Η Αποκάλυψη του Θεού. Ο Λούθηρος αναφερόμενος στην αυθεντική αποκάλυψη του Θεού προς τον κόσμο απορρίπτει την Παράδοση της Εκκλησίας ως φορέα της Αποκαλύψεως και θεωρεί την Αγία Γραφή ως το μοναδικό φορέα της. Αυτός είναι και ο βαθύτερος λόγος, στον οποίο επιχειρεί να θεμελιώσει την αμφισβήτηση του αλάθηνου χαρακτήρα των αποφάσεων των Οικουμενικών Συνόδων της Εκκλησίας.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία δέχεται τόσο την Αγία Γραφή όσο και την Ιερή Παράδοση ως ισόκυρους φορείς της Αποκαλύψεως του Θεού. Είσι και αυτήν η θεία Αποκάλυψη διαικωνίζεται αυθεντικά εξίσου στην Αγία Γραφή και στην Ιερή Παράδοση. Ειδικότερα η Ιερή Παράδοση θεωρείται ως η αδιαλείπτειν ενέργεια του Αγίου Πνεύματος στην Εκκλησία και ως ζωή της Εκκλησίας, που μαρτυρείται πάντοτε από τους Πατέρες και από τους θεούμενους πιστούς. Με την έννοια αυτή η Αγία Γραφή αποτελεί μέρος

ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

μόνο της Ιερής Παράδοσης της Εκκλησίας.

2. Η Τριαδολογία. Εδώ πρόκειται για τη βασική δογματική απόκλιση συνολικά της Δυτικής Χριστιανοσύνης από την Ορθόδοξη Εκκλησία. Συγκεκριμένα ο Λούθηρος απλώς διατήρησε το Σύμβολο της πίστεως, όπως το παρέλαβε από τους Ρωμαιοκαθολικούς, με την προσθήκη δηλαδή του Filioque. Έτσι τυπικά και ουσιαστικά δέχεται ότι το Άγιο Πνεύμα εκπορεύεται όχι μόνο από τον Πατέρα αλλά και από τον Υιό (ex patre filioque).

Η παραπάνω θεολογική θέση είναι αντιθετη τόσο προς την απόφαση της Β' Οικουμενικής Συνόδου όσο και προς την ερμηνεία των Πατέρων των επόμενων συνόδων. Ειδικότερα κατά τη θεολογική ερμηνεία της Ορθόδοξης Ανατολής το Filioque φανερώνει σύγχυση ανάμεσα στη Θεολογία και τη θεία Οικονομία, σύγχυση ανάμεσα στα υποστασιακά ιδιώματα και τις φυσικές ενέργειες του Τριαδικού Θεού. Στη συγκεκριμένη περίπτωση συγχέεται ο τρόπος της αϊδίου ύπαρξης του Αγίου Πνεύματος με την εν χρόνω αποστολή του στον κόσμο. Τουτό όμως έχει συνέπεια και τον υποβιβασμό του Αγίου Πνεύματος εναντι των δύο άλλων προσώπων.

3. Η Χριστολογία. Στη χριστολογική του διδασκαλία ο Λούθηρος διαφοροποιείται δογματικώς από την Ορθόδοξη Εκκλησία, όταν υποστηρίζει την πανταχού παρουσία του Χριστού σωματικώς (ubiquitas). Τουτό αποτελεί συνέπεια της εσφαλμένης ερμηνείας του δόγματος της Δ' Οικουμενικής Συνόδου που αναφέρεται στην αντίθεση των ιδιωμάτων των δύο φύσεων (της θεότητας και της ανθρωπότητας) στο ένα πρόσωπο του Χριστού.

Κατά την ορθόδοξη όμως πίστη η ανθρωπίνη φύση του Χριστού ως κυστή τόσο πριν όσο και μετά την ανάστασή του είναι περιορισμένη τοπικά, γι' αυτό και δεν είναι δυνατόν να είναι όπως η θεότητά του πανταχού παρούσα. Οι δύο φύσεις του Χριστού και μετά την ένωσή τους παραμένουν ακέραιες, μέσα στα οντολογικά όριά τους. Αντίθετα, όταν υποστηρίζεται από τον Λούθηρο η Ubiquitas, η ανθρωπίνη φύση του Χριστού τοποθετείται έξω από τα φυσικά όριά της. Άλλο πράγμα είναι η θέωση της ανθρωπίνης φύσεως του Χριστού (εμπλουτισμός της με τις ακτισίες θείες ενέργειες) και άλλο η μεταβολή της σε θεία φύση (απόλεια των κυσιών ανθρωπίνων ιδιωμάτων).

Το θέμα της Αγίας Τριάδας αποτελεί μία από τις κυριότερες δογματικές διαφορές Δυτικής και Ανατολικής Εκκλησίας. Αριστερά η «Δημιουργία» του Μιχαήλ Αγγελου και δεξιά η «Αγία Τριάδα» του Αντρέι Ρουμπλιόφ

4. Η Εκκλησιολογία. Μετά την έντονη αμφισβήτηση του Ρωμαιοκαθολικισμού και τον αφορισμό του από τον Πάπα, ο Λούθηρος έμεινε εκκλησιολογικά μετέωρος. Γι' αυτό και υιοθέτησε μονομερώς τον αόρατο χαρακτήρα της Εκκλησίας, μια και δεν μπορούσε να εμφανίσει την ίδρυση νέας Εκκλησίας, χωρίς να αρνηθεί το ιστορικό και ορατό χαρακτήρα της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Ετσι θεώρησε την Εκκλησία του ενωμένη με τη μόνη αληθινή αόρατη Εκκλησία. Σύμφωνα άλλωστε και με την Αυγουσταία Ομολογία (Confessio Augustana) –η οποία σημειωτέον αιτηρεί τις απόψεις του– η Εκκλησία θεωρείται ως κοινωνία αγίων, όπου διδάσκεται σωστά το Ευαγγέλιο και τελούνται

Η διάσταση Λουθήρου και Ορθόδοξης Εκκλησίας οφείλεται στις διαφορετικές εκκλησιολογικές προϋποθέσεις

σωστά τα μυστήρια. Το σωστό κήρυγμα και η σωστή ιερουργία των μυστηρίων αποτελούν τα δύο εξωτερικά και ορατά στοιχεία σύνδεσης της αόρατης με την ορατή Εκκλησία του Λουθήρου.

Κατά την Ορθόδοξη Εκκλησία η Λουθηρανική Εκκλησιολογία δεν βρίσκει τη θεμελίωσή της ούτε και σ' αυτήν την Αγία Γραφή. Και τούτο γιατί οι βιβλικές παραβολές της σαγήνης και των ζιζανίων δείχνουν απερίφραστα ότι η Εκκλησία στην ιστορική φανέρωσή της περιλαμβάνει καλούς και κακούς, δεν είναι δηλαδή κοινωνία αγίων. Η λεγόμενη αόρατη Εκκλησία αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της μιας Εκκλησίας. Αλλωστε οι άγιοι ενόσω ζουν στη γη είναι ορατά μέλη της ορατής Εκκλησίας. Η Εκκλησία κατά συνέπεια είναι ταυτόχρονα αόρατη και ορατή. Οι δύο αυτές πλευρές της Εκκλησίας προσδιορίζουν και το θεανθρώπινο χαρακτήρα της.

5. Τα μυστήρια της Εκκλησίας. Ο Λούθηρος περιορίζει τον αριθμό των μυστηρίων σε δύο, το βάπτισμα και τη θεία Ευχαριστία, ενώ παράλληλα τα απομονώνει ουσιαστικά από το σώμα της Εκκλησίας. Και τούτο επειδή προσδίδει μυστηριακό χαρακτήρα μόνο στο λόγο του Θεού, που φανερώνεται μέσα από τις συγκεκριμένες βιβλικές επαγγελίες του προς τους ανθρώπους. Ετσι εντοπίζει το μυστηριακό χαρακτήρα μόνο στους ιδρυτικούς λόγους αυτών των μυστηρίων, αδυνατώντας να κατανοήσει τον όλο μυστηριακό χαρακτήρα της Εκκλησίας. Και για να περιορίσουμε μόνο στο βάπτισμα, αυτό κατά τον Λούθηρο δεν καταργεί ολοσχερώς την προγονική αμαρτία. Ετσι η «υπολειπόμενη» από το βάπτισμα αμαρτία γίνεται το οντολογικό υπόβαθρο, που «προκαλεί» την

καθημερινή αμαρτία του ανθρώπου. Με άλλα λόγια, η αμαρτία είναι η αναπόφευκτη και φυσική κατάσταση του πιστού. Η οριστική κατάργηση της αμαρτίας θα γίνει μετά την ανάσταση των νεκρών.

Αντίθετα, κατά την ορθόδοξη θεώρηση τα μυστήρια αποτελούν οργανικές λειτουργίες και εκφάνσεις του σώματος της Εκκλησίας. Οσο για την αμαρτία, δεν μπορεί να αποτελεί οντολογικό γνώρισμα των μελών της Εκκλησίας κατά την ιστορική παρουσία τους στη γη, επειδή η αμαρτία έχει νεκρωθεί στο βάπτισμα οντολογικώς και εξ ολοκλήρου. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο η όποια εμφάνιση της αμαρτίας στη ζωή του πιστού αποτελεί παρά φύση κατάσταση και είναι αποτέλεσμα της κακής χρήσεως της ελευθερίας του.

6. Η θεολογική ανθρωπολογία. Ο άνθρωπος κατά τον Λούθηρο μετά την προπατορική πτώση στην αμαρτία είναι πλήρως και βαθιά διεφθαρμένος. Το «κατ' εικόνα» του ανθρώπου έχει καταστραφεί τελείως. Γι' αυτό και ο άνθρωπος δεν έχει πλέον ελεύθερη αλλά διεστραμμένη λογική και βούληση. Στο εξής είναι χειρότερος από την άλογη φύση και ανίκανος να κάνει το καλό. Ακόμη και οι ενάρετες πράξεις του αποτελούν αμαρτήματα εξαιτίας της φιλαυτίας του.

Η παραπάνω άποψη του Λουθήρου για τις ανθρωπολογικές συνέπειες της προγονικής αμαρτίας δεν συμπίπτει καθόλου με την αντίστοιχη διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας, η οποία περιορίζει τις οντολογικές συνέπειες της πτώσεως στην αμαύρωση του «κατ' εικόνα». Ετσι όμως ο άνθρωπος διατηρεί την ακεραιότητα και την ελευθερία του. Αντί-

θεια, η οποία ελευθερία του πιστού κατὰ τὸν Λούθηρο περιορίζεται πολὺ σημαντικά, ἀν δὲν ἀμφισβητεῖται κίολας σὲ οντολογικὸ ἐπίπεδο, τόσο ἐξαιτίας τῆς «υπολειπόμενης» ἀπὸ τὸ βάπτισμα ἀμαρτίας ὅσο καὶ ἐξαιτίας τῆς ἀνελεύθερης βούλησής του (*servum arbitrium*).

7. Ἡ σωτηριολογία. Με βάση τὰ ὅσα υποστηρίζει ὁ Λούθηρος στὴ θεολογικὴ ἀνθρωπολογία του γιὰ τὴν καταστροφή τοῦ «κατ' εἰκόνα» ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ ἀποφασίσει ὅ,τι σχετίζεται μετὰ τὴ σωτηρία του, ἡ ὁποία πλέον ἀποτελεῖ ἀποκλειστικῶς ἔργο τῆς ἀμετάβλητης θέλησης τοῦ Θεοῦ. Στὴν ἀμετάβλητη αὐτὴ θέληση θεμελιώνεται ὁ ἀπόλυτος διπλὸς προορισμός, σύμφωνα μετὰ τὸν ὁποῖο ὁ Θεὸς προορίζει ἄλλους γιὰ τὴν αἰώνια ζωὴ καὶ ἄλλους γιὰ τὴν αἰώνια καταδίκη. Ὁ ἄνθρωπος, ὅταν σώζεται, σώζεται μετὰ μόνη τὴ χάρις τοῦ Θεοῦ (*sola gratia*) καὶ μετὰ μόνη τὴν πίστιν (*sola fide*). Στὴν παρούσα ζωὴ ὁ πιστὸς εἶναι ταυτόχρονα δίκαιος καὶ ἀμαρτωλός (*simul justus et peccator*). Ἡ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν ἀμαρτία ἀναμένεται μόνον σὲ ἐσχάτα.

Κατὰ τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλία ἡ ἀντίληψη τοῦ Λούθηρου γιὰ τὸν ἀπόλυτο προορισμὸ ἀρνεῖται τὴν ἐλεύθερη συνεργία τοῦ ἀνθρώπου στὴν πραγμάτωση τῶν καλῶν ἔργων. Αὐτὸ ὅμως στρέφεται καίρια κατὰ τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, τὸ ὁποῖο στὴν Ὀρθοδοξία προσδιορίζεται κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τὸ λογικὸ καὶ τὸ αὐτεξούσιο. Τὸ ἀμαυρωμένο «κατ' εἰκόνα» καὶ ἀκόμη ἐιδικότερα τὸ ἀμαυρωμένο αὐτεξούσιο ἔχει ἀποφασιστικὴ σημασία γιὰ τὴν ὅλη πορεία τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ χάρις σ' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἐπιλέξει ἢ νὰ μὴν ἐπιλέξει τὴ σωτηρία του.

Ὅσο γιὰ τὴν θέση τοῦ Λούθηρου ὅτι ὁ πιστὸς εἶναι ταυτόχρονα δίκαιος καὶ ἀμαρτωλός, πράγμα που ἐκφράζει με συνέπεια τὴ σωτηριολογία του, ἀποκλίνει σαφῶς ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλία, γιὰτὶ προϋποθέτει τὴ νομικὴ ἐρμηνεία τῆς σωτηρίας, που συνοψίζεται στὸ μὴ καταλογισμὸ ἀπὸ τὸν Θεὸ τῆς ἰσοβίως παραμένουσας στὸν πιστὸ ἀμαρτίας. Σύμφωνα ὅμως μετὰ τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ὁ πιστὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ταυτόχρονα ἀρρωστημένη καὶ υγιαίνουσα φύση. Ἡ εἶναι υγιὴς ἢ εἶναι ἀσθενής. Ἡ θεραπεία ἄλλωστε τόσο ἀπὸ τὴν προπατορικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ μεταπατορικὴ (προσωπικὴ) ἀμαρτία δὲν ἀναμένεται στὸ ἐσχατολογικὸ μέλλον, ἀλλὰ παρέχεται πλήρως μέσα στὸ πλαίσιο τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν παρούσα ζωὴ. Τέλος ἡ σωτηρία κατὰ τὴν ὀρθόδοξη θεώρηση εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ, που προϋποθέτει ὅμως ἀπαραιτήτως καὶ τὴν ἐλεύθερη συγκατάθεση καὶ συνεργία τοῦ ἀνθρώπου.

Αποτιμώντας γενικῶς τὴς δογματικὲς διαφοροποιήσεις τοῦ Λούθηρου ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλία θὰ μπορούσαμε βάσιμα νὰ υποστηρίξουμε ὅτι αὐτὲς οφείλονται στὴς διαφορετικὲς θεολογικὲς, ἐκκλησιολογικὲς καὶ ἀνθρωπολογικὲς προϋποθέσεις του. Ἀκόμη θὰ μπορούσαμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ Λούθηρος, παρὰ τὴς ἀδιαμφισβήτητες θεολογικὲς ἐξόδους του ἀπὸ τὰ δικαιοκὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς του, φαίνεται νὰ παραμένει σημαντικὰ ἐξαρτημένος ἀπὸ τὴ σχολαστικὴ θεολογικὴ σκέψη. Αὐτὸς εἶναι ἴσως καὶ ὁ βασικὸς λόγος που ὁ Λούθηρος δὲν μπόρεσε νὰ προσεγγίσει οὐσιαστικὰ τὴν Ὀρθόδοξη Ἀνατολή ἀκόμη καὶ παρὰ τὴ ριζοσπαστικὴ διαφοροποίησή του ἀπὸ τὸ Ρωμαιοκαθολικισμὸ. ■

Ὁ Εσταυρωμένος Χριστὸς ἦταν ἱκανὸς ὅρος γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου

ΜΑΡΤΙΝΟΣ ΛΟΥΘΗΡΟΣ: ΕΝΑΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΜΑΣ ΣΤΟ 16ο ΑΙΩΝΑ

Κ

Του ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΚΑΤΣΑΡΚΑ
πολιτικού μηχανικού

Ομαδική
προσωπογραφία που
φιλοτέχνησε μετά το
1540 ο Λούκας
Κράναχ ο Νεότερος.
Αριστερά ο Λούθηρος
και δεξιά ο Φίλιππος
Μελάγχθων.
Ανάμεσα στους
μεταρρυθμιστές
προβάλλει πρώτη η
φιγούρα του
εκλέκτορα της
Σαξονίας
Φρειδερίκου Α', ο
οποίος επίσης
αντιτάχθηκε στον
Πάπα

αθώς έδινα τον παραπάνω τίτλο στο άρθρο μου, με βάση κάποια γεγονότα στη ζωή του μεγάλου μεταρρυθμιστή και κάποιες πλευρές στο χαρακτήρα του, θυμήθηκα εκείνο που είχε γράψει το αμερικανικό περιοδικό «Τάιμ» (TIME) στο εξώφυλλό του στο τεύχος του Οκτωβρίου του 1983, στα 500 χρόνια από τη γέννησή του, δίπλα στην ολοσέλιδη εικόνα του: «Λούθηρος: 500 χρόνια νέος». Να λοιπόν, σκέφτηκα, που δεν πρωτοτύπησα. Ο κόσμος έξω γνωρίζει πολύ καλά τη διαρκή επικαιρότητα της διδασκαλίας του, των αντιλήψεων και της προσωπικότητάς του, και μόνο σ' εμάς εδώ είναι σχεδόν εντελώς άγνωστα όλα αυτά.

Φυσικά, θα 'χαμε μια λαθεμένη εικόνα αν τον παρουσιάζαμε σύγχρονό μας σε όλα τα θέματα. Σε μερικά, όπως σε κάποιες εκδηλώσεις μισαλλοδοξίας, βρίσκεται ακόμη στο Μεσαίωνα. Αντίθετα, σε άλλα βρίσκεται μαζί μας ή κι ακόμη πιο μπροστά από πολλούς από μας - ιδιαίτερα στον τόπο μας.

Μόλις πρόσφατα, για παράδειγμα, κυκλοφόρησε

ελευθερά κι ανεμπόδιστα μετάφραση της Αγίας Γραφής (Παλαιάς και Καινής Διαθήκης) στη δημοτική μας γλώσσα, ύστερα από περιπέτειες, διαμάχες και αγώνες ολόκληρων αιώνων. Η νέα μετάφραση της Ελληνικής Βιβλικής Εταιρίας μεταφέρει σε όσο το δυνατόν πιο ζωντανή γλώσσα λέξεις, εκφράσεις, όρους, έτσι που να τις καταλαβαίνει κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο ο σύγχρονος άνθρωπος. Πέντε αιώνες σχεδόν νωρίτερα από μας συνοψίζει ο **Λούθηρος** τη μέθοδο που ακολουθεί στη δική του μετάφραση της Αγίας Γραφής, που αποτέλεσε και το πρότυπο για την κατοπινή ανάπτυξη της γραπτής γερμανικής γλώσσας: «Κάντε ερωτήσεις στις μητέρες στο σπίτι, στα παιδιά στο δρόμο, στους απλούς ανθρώπους στην αγορά. Παρακολουθήστε με προσοχή αυτά που θα σας πουν – πώς θα σας τα πουν– και μετά αρχίστε να μεταφράζετε». Και κάπου αλλού για το ίδιο θέμα δηλώνει: «Προσπάθησα να κάνω τον Μωσσή τόσο Γερμανό, ώστε κανείς να μην υποψιάζεται πως ήταν Εβραίος». Εντελώς μοντέρνος ο όρος «δυναμική αντιστοιχία» σε μια μετάφραση. Ο Λούθηρος φυσικά δεν τον ήξερε. Στην πράξη όμως τον εφάρμοσε πριν από πέντε αιώνες – σαν να 'ταν σήμερα. Εμαθε έτσι ο απλός άνθρωπος ό,τι δεν ήξεραν καλά καλά μέχρι τότε οι λόγιοι και οι παπάδες της εποχής. Που διάβαζαν το δεικό λόγο –όσοι τον διάβαζαν, κι αν τον διάβαζαν– στη νεκρή λατινική γλώσσα που πολύ λίγοι την καταλαβαίνουν. Σε σημείο που κάποιος λόγιος του καιρού του διαπιστώνει ότι «νοικοκυρές, υπηρέτριες, υπηρέτες, φοιτητές, εργάτες, ράφτες, τσαγκάρηδες, φουρνάρηδες, ιππότες, ευπατρίδες και ηγεμόνες... γνωρίζουν τη Βίβλο περισσότερο από τις θεολογικές σχολές του Παρισιού και της Κολονίας, καθώς κι από όλους τους παπικούς του κόσμου». Ασφαλώς δεν ήξερε ο Λούθηρος τις αρχές της σύγχρονης δημοκρατίας που ήταν εντελώς άγνωστη τότε. Οστούσο πολλά θα είχαν να ζηλέψουν από τέτοια αποτελέσματα αρκετές κοινωνίες του καιρού μας.

Κάπως έτσι τα πήγε και με τις τέχνες. Βάζοντας φρένο στην εικονοκλαστική μανία πολλών από τους οπαδούς του, διατηρεί μέσα στην Εκκλησία του ό,τι από την παράδοση δεν αντιστρατεύεται στην Αγία Γραφή, μοναδική πηγή της πίστης για την Ευαγγελική Εκκλησία. Πολλά λειτουργικά στοιχεία μένουν αναλλοίωτα, πολλά έργα τέχνης, αντικείμενα πιο πριν λατρείας, παραμένουν μέσα στους ναούς για διακοσμητικούς και διδακτικούς λόγους. Παράδοση και πρόοδος και περιφρόνηση του νεκρού γράμματος σε όφελος της ουσίας, σε μια θαυμαστή αρμονική συνεύρεση – να μια άλλη σύγχρονη έννοια και αρχή γνωστή σε όλους μας σήμερα, άγνωστη τότε, που ο Μαρτίνος Λούθηρος εφαρμόζει με το αλάνθαστο κριτήριό του. Υπάρχει μια σχετική ιστορία που θ' άξιζε ν' αναφερθεί, που μαρ-

τυρεί και τις δυο τάσεις του, καθώς και τη χιουμοριστική του διάθεση. Κάποιος πάστορας απ' το Βερολίνο του 'γραψε και τον ρώτησε αν στην ώρα της λειτουργίας θα μπορούσαν οι κληρικοί να εξακολουθούν να φορούν τα καθολικά άμφια, κι αν την Κυριακή του Πάσχα και σ' άλλες Κυριακές θα μπορούσαν να βγαίνουν στο προαύλιο της εκκλησίας

Λούθηρος: «Αν στον Κύριό μας ήταν άγνωστο το χιούμορ, δεν θα μου ήταν ευχάριστο να πάω στον Παράδεισο»

για την καθιερωμένη πομπή, όπως γινότανε μέχρι τότε κι όπως ο ηγεμόνας τους επέμενε να συνεχίσει να γίνεται. Ο Λούθηρος απάντησε: «Πηγαίνετε σ' αυτές τις ακολουθίες σι' όνομα του Θεού και φορέστε ασημένιο ή χρυσό σταυρό και χιτώνα ή άμφιο από βελούδο, από μετάξι ή από λινό. Κι αν ο ηγεμόνας σας νομίζει πως δεν είναι αρκετό ένα μονάχα φόρεμα τότε φορέστε τρία μαζί, το ένα πάνω σ' άλλο, όπως έκανε ο Ααρών ο αρχιερέας που φόρεσε τρεις τόσο ωραίους και τόσο λαμπρούς χιτώνες. Κι αν η ηγεμονική του χάρη δεν αρκестεί σε μια λιτανεία ή σε μια μονάχα πομπή, τότε κάντε το γύρο του προαυλίου εφτά φορές, όπως ο Ιησούς του Ναυή γύρισε με τους γιους Ισραήλ εφτά φορές γύρω απ' την Ιερικώ.

Κι αν ο κύριός σας, ο κόμης, ευαρεστείται σε κάτι τέτοια,

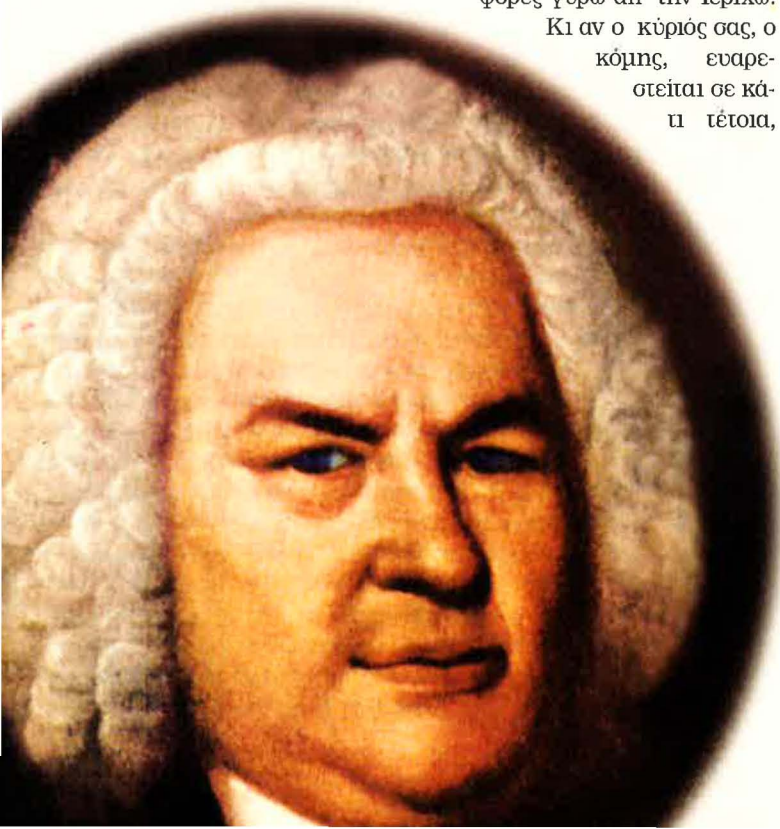
ας αρχίσει να πηδά και να χορεύει με άρπες, με τύμπανα, με κύμβαλα και κρουστά όπως έκανε ο Δαβίδ ενώπιον του Κυρίου...¹

»Κι εγώ θα 'μαι πολύ ευχαριστημένος με όλα αυτά, γιατί κάτι τέτοια ούτε αφαιρούν ούτε προσθέτουν τίποτε στο Ευαγγέλιο, με την προϋπόθεση πως δεν γίνεται κακή χρήση τους».

Πόσοι άραγε από τους σημερινούς πνευματικούς και θρησκευτικούς ηγέτες έχουν σε τέτοιο βαθμό το χάρισμα της διάκρισης ανάμεσα στο ουσιαστικό και στο ασήμαντο, ανάμεσα στον τύπο και στο πνεύμα;

Εκεί όμως που πραγματοποιεί αληθινή κοσμογονία είναι ο τομέας της μουσικής. Προικισμένος μουσικός ο ίδιος, με θαυμάσια φωνή τενόρου και επιδέξιους παίκτης του λαούτου, θεωρεί τη μουσική παιδεία σαν πρωταρχικό στοιχείο της ανθρώπινης προσωπικότητας («Ύστερα από τη θεολογία, η μεγαλύτερη θέση και τιμή αποδίδω στη μουσική. Δεν θ' άλλαζα τις μικρές μουσικές μου γνώσεις με οτιδήποτε άλλο μεγαλύτερο»). Λειτουργικά τα κείμενα μέχρι τότε, στη λατινική αποκλειστικά γλώσσα, με την πολυφωνία σε αντισηπτική επεξεργασία να κυριαρχεί, τέχνη υψηλή και σπουδαία, αλλά μόνο για λίγους και για έντεχνες χορωδίες. Τίποτε σχεδόν δεν καταργείται απ' όλα αυτά. Ωστόσο ούτε μονάχα το ιερατείο ούτε μια μόνο περιορισμένη σε αριθμό μουσική «ελίτ» έχει το δικαίωμα να κρατά αποκλειστικά για τον εαυτό της το προνόμιο της ψαλμωδίας. Αλλωστε μια από τις βασικές διακηρύξεις της λουθηρανικής διδασκαλίας που έχει γερά θεμέλια στην Αγία Γραφή, είναι πως το ιερατείο αποτελείται από όλους τους πιστούς, και πως ο πιστός μπορεί να 'χει άμεση προσωπική σχέση με τον Χριστό χωρίς τη μεσολάβηση τρίτων, κι είναι κι αυτό ένα άλλο στοιχείο που ιαιριάζει απόλυτα με τη δική μας δημοκρατική εποχή κι εντελώς «παράταιρο» με τις αντιλήψεις του 16ου αιώνα. Κι αυτό παρακινεί τον Λούθηρο να καθιερώσει την ψαλμωδία όλων των πιστών μέσα στην εκκλησία, που είχε εγκαταλειφθεί εδώ και πολλούς αιώνες. Το χορικό (choral), που αποτελεί δικό του δημιούργημα, και που αναπτύχθηκε κι αναδείχθηκε από μεγάλους συνθέτες στους κατοπινούς αιώνες μ' επικεφαλής τον **Ιωάννη Σεβαστιανό Μπαχ**, είναι ένα θρησκευτικό τραγούδι με πολλές στροφές, και καθώς την εποχή εκείνη ο λαός τραγουδά πάρα πολύ στα εργαστήρια, στα πανεπιστήμια, στα σχολεία, στα σπίτια, πολύ περισσότερο από σήμερα, οι πιστοί της καινούργιας εκκλησίας έχουν ένα μέσο να επικοινωνήσουν με τον Θεό και να διακηρύξουν την πίστη τους με απλό και δυνατό τρόπο, μια και το χορικό αποτελεί ένα εύκολο κι ευχάριστο μουσικό είδος και σιηρίζεται πολλές φορές σε γνωστές λαϊκές μελωδίες ή σε παλιότερους εκκλησιαστικούς ύμνους. «Ο Διάβολος δεν έχει το δικαίωμα να κρατά όλες τις καλές μελωδίες για τον εαυτό του», είχε διακηρύξει ο Λούθηρος, κι η φράση αυτή αποτέλεσε το σλόγκαν

Γιόχαν Σεμπάστιαν Μπαχ. Πήρε τα χορικά που εισήγαγε ο Λούθηρος και τα πλησίασε στη μουσική τελειότητα

Πίνακας του Λ. Κράναχ με τη συνάντηση των μεταρρυθμιστών και τον Ιησού ανάμεσά τους

πολλών σημερινών μοντέρνων χριστιανικών συγκροτημάτων. Γιατί ένα από εκείνα που κράτησε η Ευαγγελική (Διαμαρτυρόμενη) Εκκλησία από όσα εκείνη καθιέρωσε ήταν να εμπλουτίζει διαρκώς τη μουσική της τόσο με τα έντεχνα όσο και με τα μοντέρνα στοιχεία κάθε εποχής. Και σήμερα, παρ' όλες τις αντιρρήσεις ή επιφυλάξεις αρκετών, η προτεσταντικής προέλευσης χριστιανική μουσική εγγίζει τις πιο σύγχρονες και αρκετά αμφιλεγόμενες μουσικές μορφές. Μέχρι το χαρντ ροκ και τη χέβι μέταλ. Κι είναι και πάλι ο Λούθηρος που προτείνει, αν πρόκειται αυτό να ωφελήσει τους νέους ανθρώπους, «να χτυπήσουν όλες οι καμπάνες κι όλα τα εκκλησιαστικά όργανα να βροντήσουν, και να νικήσει ό,τι άλλο μπορεί να βγάλει ήχο», κάτι που βρίσκει εφαρμογή σήμερα στους ήχους των ντραμς, της ηλεκτρικής κιθάρας και των ηλεκτροφόρων οργάνων.

Κι είναι και το χιούμορ του, που από αυτό έχουμε ήδη δώσει ένα δείγμα παραπάνω, στο περιστατικό του Βερολινέζου πάστορα. Ένα χιούμορ πηγαίο, ακατέργαστο και χοντρό καμιά φορά λόγω εποχής, που συχνά όμως θυμίζει το σημερινό δικό μας και μερικές φορές όχι και τόσο... θεολογικό. Αρκετοί από τους σοβαρομάνεις και κουμπωμένους θρησκευόμενους - και τέτοιους βρίσκεις σε κάθε εποχή- θα 'νιωθαν αμυχανία ακούγοντάς τον να λέει: «αν στον Κύριό μας ήταν άγνωστο το χιούμορ, δεν θα μου ήταν ευχάριστο να πάω στον παράδεισο»... Κάποια Κυριακή πρωί παρακολουθεί στην εκκλησία το παρθενικό κήρυγμα ενός νεαρού ιεροκήρυκα, που όπως είναι φυσικό βρίσκεται σε μεγάλη ταραχή κι έξαψη, έχοντας στο ακροατήριό του το διάσημο δάσκαλο. Στο τέλος του κηρύγματος, που όπως φαίνεται έχει τραβήξει αρκετά παραπάνω από την κανονική ώρα, το ράσο του πάνεται σε ένα καρφί του άμβωνα, και καθώς γυρίζει να φύγει, το σκίσιμο του ρούχου γίνεται αντιληπτό από όλους. Τότε μέσα στην νουχία της

εκκλησίας ακούγεται η φωνή του Λούθηρου: «Καλά το 'χα καταλάβει πως είχε καρφωθεί στον άμβωνα. Γι' αυτό δεν έλεγε να τελειώσει!».

Οποιος έχει αληθινά το αίσθημα του χιούμορ δεν φοβάται να χάσει την κακώς εννοούμενη «σοβαρότητα» και «αξιοπρέπεια» του. Αρκετοί από τους συζύγους όλων των αιώνων -ακόμη και σήμερα- το θεωρούν ντροπή ν' ασχοληθούν με «γυναικείες» ή «μπητρικές» δουλειές. Κι όσο πιο μοντέρνες οι αντιλήψεις τόσο πιο πολύ αυτού του είδους οι προκαταλήψεις εξαφανίζονται. Ο Λούθηρος δεν διστάζει ν' απλώσει τις πάνες των μωρών για να βοηθήσει τη γυναίκα του, όπως κάνουν αρκετοί από τους σημερινούς συζύγους και πατέρες, ενώ οι γείτονες διασκεδάζουν με το θέαμα. «Ας' τους να γελούν. Στον ουρανό ο Θεός και οι άγγελοι χαμογελούν»...

Αυτός λοιπόν ήταν ο Μαρτίνος Λούθηρος. Ένας άνθρωπος κοντινός μας, οικείος και καθημερινός, γεμάτος με καλοσυνάτο χιούμορ -που το έχανε απότομα όταν συζητούσε θεολογικά θέματα- ένας προοδευτικός καινοτόμος που διαπαιδαγώγησε έτσι την Εκκλησία του, ώστε να θεωρεί αυτή αυτονόητες κάποιες αλλαγές που σε άλλες εκκλησίες συζητούνται επί αιώνες χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα. Ένας άνθρωπος του δέκατου έκτου αιώνα, που νιώθει εντελώς άνετα στον εικοστό πρώτο...

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΑΤΣΑΡΚΑΣ: πολιτικός μηχανικός, τέως επιμελητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, απόφοιτος του Κρατικού Ωδείου Θεσσαλονίκης, διευθυντής της χορωδίας της Ελεύθερης Ευαγγελικής Εκκλησίας Θεσσαλονίκης, που έχει καταχωριστεί στην Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα» στο λήμμα «Θεσσαλονίκη» για τη δραστηριότητά της. Έχει γράψει πολλά άρθρα και μελέτες, κυρίως πάνω σε θέματα θρησκευτικής μουσικής και εκκλησιαστικής ιστορίας, που έχουν δημοσιευθεί και πρόκειται να εκδοθούν σε βιβλία.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Περιστατικό που εξιστορείται στο 8ο κεφάλαιο του Λευτικού της Παλιάς Διαθήκης.

ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ- ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ

Του ΔΗΜΗΤΡΗ ΒΟΛΙΩΤΗ
M.DIV., Louisville Presbyterian Theological Seminary

Δ

εν είναι τυχαίο ότι ο Μαρτίνος Λούθηρος βρίσκεται δεύτερος στη σειρά, ως ιστορικό πρόσωπο, για τον οποίο έχει αφιερωθεί η μεγαλύτερη παγκόσμια βιβλιογραφία, ενώ ο πρώτος είναι ο Ιησούς Χριστός. Κι αυτό είναι φυσικό διότι ο Λούθηρος θα μπορούσε να πει κανείς ότι συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό με τη θεολογική του αντίληψη στην αλλαγή του ρου της Ιστορίας, η οποία χαρακτηρίζεται τη συγκεκριμένη εποχή που έζησε από το μεσαιωνικό σκοταδισμό της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας στη Δυτική Ευρώπη

και την οθωμανική κυριαρχία στην Ανατολική.

Σε μια εποχή λοιπόν που η χριστιανική πίστη και η ανθρώπινη ζωή κυριαρχούνταν από ολοκληρωτικούς θεσμούς, ο Λούθηρος διαφωνώντας με τον πατέρα του, ο οποίος ζητούσε από το γιο του να σπουδάσει νομικά, αποφάσισε να ακολουθήσει τη μοναστική ζωή του Τάγματος των Αυγουστινιανών. Η απόφαση του αυτή δεν ήταν συγκεκριμένη και τυχαία. Αλλά είχε σχέση με την υπαρξιακή αναζήτηση και ταυτότητα του Λούθηρου και η οποία θα μπορούσε να βρει διέξοδο στη χριστιανική σκέψη και τη μεταφυσική της αντίληψη. Ο νεαρός λοιπόν μοναχός, παρά τη σπουδή και το ζήλο του να ταυτιστεί με τη μοναστική ζωή και να ικανοποιήσει την εσωτερική του πνευματική δίψα στο χώρο αυτό, σύντομα διακρίνει την ανεπάρκεια και τη μονολιθικότητα της προσπάθειας του όταν έπεσε στα χέρια του μια Καινή Διαθήκη. Ο διηρασμένος Λούθηρος την «κατα-

βρόχθισε», στεκόμενος ιδιαίτερα στην προς Ρωμαίους Επιστολή του Αποστόλου Παύλου, κατά την οποία ο τρόπος προσέγγισης του Θεού ή καλύτερα δικαίωσης του αματωλού –και σε υπαρξιακή απόγνωση– ανθρώπου είναι η πίστη στο πρόσωπο και το έργο του Ιησού Χριστού. Η μελέτη της Καινής Διαθήκης ακολουθήθηκε από τη μελέτη ολόκληρης της Αγίας Γραφής, καθώς επίσης από μία πληθώρα θεολογικών τόσο της αρχαίας εκκλησίας όσο και αυτών του Μεσαιωνικού Σχολαστικισμού. Ο ανήσυχος αυτός νέος αρχίζει σιγά σιγά να ταξινόμει στη σκέψη του τα διάφορα θεολογικά ζητήματα που τον απασχολούσαν, σε συνάφεια με το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ζούσε, πάντοτε όμως υπό το πρίσμα της προσωπικής του κατανόησης των Ιερών Γραφών. Σύντομα άρχισε η ανέλιξη του στον ακαδημαϊκό θεολογικό χώρο, αφού τον προηγουμένως εγκατέλειψε τη μοναστική ζωή, α-

Ο Κάρολος Ε΄ και ο εκλέκτορας της Σαξονίας συζητούν το 1530 την Ομολογία του Αουγκσμπουργκ που πρότειναν οι μεταρρυθμιστές ως ύστατη προσπάθεια προσέγγισης με τους Καθολικούς. Αριστερά, άλλη μια γκραβούρα με τον Λούθηρο να καίει την παπική βούλα

Η οικογένεια του
Λούθηρου (έργο
του Ernst
Hildebrand, 1868)

γωνιζόμενος ταυτόχρονα προκειμένου για την αναμόρφωση –και όχι διάσπαση– της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.

Στην προσπάθεια του παρόντος άρθρου να προσεγγίσει τη σκέψη του Λούθηρου και την επιρροή της στο δυτικό πολιτισμό, θα χρησιμοποιηθεί η διαλεκτικού τύπου –οικουμενικά αποδεκτή– ερμηνευτική μέθοδος, προκειμένου για πρόσωπα και γεγονότα που αποτελούν μελέτη της Ιστορικής Θεολο-

Ο Λούθηρος συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό, με τη θεολογική του αντίληψη, στην αλλαγή του ρου της Ιστορίας

γίας. Η διαλεκτική αυτή μέθοδος αποτελεί από την Ερμηνευτική της Υποψίας (Hermeneutics of Suspicion), η οποία εξετάζει με κριτικό πνεύμα τα στοιχεία που διαθέτει και την Ερμηνευτική της Γενναιοδωρίας (Hermeneutics of Generosity), η οποία εξετάζει με ευελιξία και επιεικεια τα ίδια στοιχεία, καθώς αυτά ανήκουν σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο (context) με τις παραμέτρους του.

Το πρώτο πράγμα λοιπόν το οποίο θα πρέπει να ειπωθεί είναι ότι ο Λούθηρος υπέφερε συχνά από περιοδική κατάθλιψη και ότι το θρησκευτικό του συναίσθημα ήταν περισσότερο αναπτυγμένο από ό,τι επέτρεπε ο συνήθης μέσος όρος της εποχής. Είτοι η ανταπόκρισή του στην εκμετάλλευση της πίστεως από το ιερατείο της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας (συγκωροχάρτια, πουργατόριο) και την επιμονή της στις παραδόσεις και τις απλές θρησκευτικές πράξεις που οδηγούσαν στην αποδοχή των πιστών από τον Θεό, ήταν ένα συναίσθημα βαθιάς απογοήτευσης από τη μία πλευρά και μία εσωτερική ώθηση από την άλλη να συμβάλει το μέγιστο για την α-

ναμόρφωση της εκκλησίας. Το υπαρξιακό του άγχος άρχισε να αμβλύνεται όταν στο ερωτηματικό του για την παραμικρή ατέλεια που «φώλιαζε» στο εἶναι του, η απάντηση ήταν η πίστη στον Θεό. Συγκεκριμένα, το πρόβλημά του ήταν αυτό της σχέσης της αμαρτίας με τη χάρη ή της δικαιοσύνης με την αγάπη. Πώς ο Θεός, για παράδειγμα, ο άγιος και δίκαιος, μπορούσε να συγκαταβαίνει με έναν άνθρωπο σαν κι αυτόν που ήταν μη δίκαιος, μη άγιος και αμαρτωλός; Η απάντηση έγινε διακριτή όταν ο Λούθηρος αναγνώρισε πως ο Χριστός υπέστη όλη την αγωνία της απομόνωσης και εγκατάλειψης από τον Θεό και τους ανθρώπους, βρισκόμενος επάνω στο σταυρό σαν ένας αμαρτωλός του χειρίστου είδους. Συνεπώς, ο Θεός δεν είναι μόνο ο δίκαιος κριτής αλλά στέκεται και στη θέση του καταδικασμένου. Κατά έναν μυστήριο τρόπο η δικαιοσύνη (justice) και η αγάπη είναι αλληλένδετες. Αυτή είναι και η βασική αρχή της Λουθηρανικής Θεολογίας.

Το συμπέρασμα τελικά από την προς Ρωμαίους Επιστολή ήταν για τον Λούθηρο πως «δεν γινόμα-

Στο κέντρο
επάνω,
γερμανική
ξυλογραφία
αναφερόμενη στη
γέννηση του
Λούθηρου

Ο Μαρτίνος Λούθηρος στη θεολογική μονομαχία της Λειψίας

τή ονομάζεται «Θεολογία της Δόξης» (Theology of Glory). Είναι όμως αδύνατο για τον Λούθηρο με την ορθή λογική να γίνει κατανόητος ο λόγος της καδικής που εκτοξεύει ο Θεός μέσα από το νόμο του προς τον αμαρτωλό άνθρωπο, διότι το κακό ενυπάρχει ακόμη και στις ανθρώπινες αρετές. Είναι δηλαδή η ορθή λογική μέρος του αμαρτωλού ανθρώπου και συνάδει με τις αμαρτωλές επιθυμίες του.

Με αυτή την αντίληψή του ο Λούθηρος έθεσε μια

Λούθηρος: «Δεν γινόμαστε δίκαιοι κάνοντας δίκαια έργα, αλλή έχοντας ήδη γίνει δίκαιοι, τότε κάνουμε δίκαια έργα»

στε δίκαιοι κάνοντας δίκαια έργα, αλλά έχοντας ήδη γίνει δίκαιοι τότε κάνουμε δίκαια έργα», διότι ο αμαρτωλός άνθρωπος από τη φύση του δεν μπορεί να ικανοποιήσει τη δικαιοσύνη (righteousness) του Θεού και τα έργα του να είναι κατὰ συνέπεια όντως δίκαια. Η χάρη λοιπόν του Θεού είναι εκείνη η οποία καθιστά τον αμαρτωλό δίκαιο, ενώ η πίστη είναι το μέσο απόκτησης αυτής της χάριτος. Το αποτέλεσμα είναι τέτοιο, ώστε ο άνθρωπος να γνωρίζει τον Θεό κατὰ έναν ιδιαίτερο και ατομικό τρόπο σε σχέση με εκείνους που δεν γνωρίζουν τη χάρη του Θεού παρά με μια γενικότερη φυσική έννοια. Υπάρχουν δηλαδή για τον Λούθηρο δύο τρόποι γνώσης του Θεού. Ο πρώτος συνίσταται από την πίστη στο πρόσωπο και το έργο του Χριστού και αποτελεί τη λεγόμενη «ευαγγελική» γνώση, η δε προσέγγιση ονομάζεται «Θεολογία του Σταυρού» (Theology of the Cross). Ο δεύτερος, είναι αυτός της ορθής λογικής (reason) και της παρατήρησης των φυσικών φαινομένων που είναι στενά δεμένη με τα έργα και αποτελεί τη «νομική» γνώση, η δε προσέγγιση αυ-

θαδιά διαχωριστική γραμμή μεταξύ του –Μωσαϊκού– νόμου και του Ευαγγελίου του Χριστού. Όχι όμως μεταξύ Παλαιάς και Καινής Διαθήκης. Παρά το γεγονός ότι το ευαγγέλιο της χάριτος υπάρχει μέσα στην Παλαιά Διαθήκη ο νόμος υπερισχύει και παρά το γεγονός ότι ο νόμος υπάρχει μέσα στην Καινή Διαθήκη το Ευαγγέλιο υπερισχύει. Η άποψή του συγκεκριμένα ήταν η εξής: ο νόμος είναι το θέλημα του Θεού και είναι γνωστός ως φυσικός νόμος που γίνεται κατανόητος από όλους (οικογένεια, πολιτεία κ.ο.κ.). Όταν αυτός ο –καλός– νόμος έρχεται αντιμέτωπος με την ανθρώπινη αμαρτωλή πραγματικότητα, τότε γίνεται λόγος καταδικής και εγείρει την οργή του Θεού. Ενώ όταν λειτουργεί προκειμένου για τη συνειδητοποίηση της αμαρτωλίας του ατόμου τότε η χάρη του Θεού ενεργεί και ο νόμος αποσύρεται.

Αυτή η άποψη του Λούθηρου ήταν καθοριστική για την αντίληψή του περί του ζητήματος της σχέσης μεταξύ Εκκλησίας και πολιτείας. Ο διαχωρισμός όμως μεταξύ νόμου και Ευαγγελίου δεν υπο-

νοεί στη σκέψη του θεολόγου ένα διαχωρισμό μεταξύ πολιτείας και Εκκλησίας. Αλλά η πολιτεία και η Εκκλησία, ως σχέση, αποτελούν το λεγόμενο δόγμα του για τα «Δύο Βασίλεια», τα οποία αμφότερα είναι του Θεού δημιουργήματα και βρίσκονται κάτω από τους κανόνες που εκείνος έχει θέσει. Η νομική τάξη στο θεσμό της πολιτείας θεοπίστηκε από τον Θεό προκειμένου να εμποδίσει τα άτομα εκείνα που εκφράζουν με τους χειρότερους τρόπους την εσωτερική τους αμαρτωλία. Η πολιτεία δεν χρειάζεται να είναι απαραίτητα χριστιανική, διότι ο βασικός νόμος με τον οποίο κυβερνά διακρίνεται από την ορθή –φυσική– λογική. Ωστόσο, η ύπαρξη χριστιανού νομοθέτη αποτελεί έκπληξη μάλλον παρά το αντίθετο. Από την άλλη πλευρά, οι πιστοί ανήκουν σε ένα άλλο «βασίλειο». Είναι αυτό του

Η λουθηρανική εξήγηση για τη σχέση της χριστιανικής πίστης με τον πολιτισμό θεωρείται πως είναι «εν παραδόξω»

Ευαγγελίου, σύμφωνα με το οποίο ο πιστός δεν είναι υποκείμενος στο νόμο. Ο δε θεσμός της πολιτείας δεν έχει καμία εξουσία στο «βασίλειο του Ευαγγελίου», ενώ οι πιστοί δεν έχουν καμία εξουσία στο θεσμό της πολιτείας. Όμως, εφόσον σε αυτή τη ζωή ο πιστός, αν και δικαιωμένος ενώπιον του Θεού, παραμένει ακόμη ένας αμαρτωλός, υπόκειται και στο νόμο της πολιτείας. Αυτή του η άποψη είναι παράδοξη και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο η λουθηρανική εξήγηση για τη σχέση της χριστιανικής πίστης με τον πολιτισμό (culture) θεωρείται πως είναι «εν παραδόξω» (Christ and Culture in Paradox).

Η δομή που διέπει το «βασίλειο του Ευαγγελίου» είναι αυτή της χάριτος του Θεού που γίνεται γνωστή με την πίστη και αγγίζει κάθε πιστό χωριστά διά του Χριστού. Ο Λούθηρος επέμενε μάλιστα στο αμιγώς κοινοβουλευτικό τύπου δόγμα περί «ιεροσύνης όλων των πιστών», το οποίο διαπερνά όλο το σκεπτικό της Καινής Διαθήκης και του «βασιλείου του Ευαγγελίου», που είναι εδραιωμένο στο πρόσωπο και το έργο του Ιησού Χριστού. Όμως, το γεγονός ότι ο θεολόγος διαχωρίζει το χριστιανό ως εσωτερικό-πνευματικό και εξωτερικό-κοινωνικό, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι η λουθηρανική θεολογία είναι δυαδική (dualistic) μάλλον παρά συνθετική-ολιστική (holistic), έχει αποτέλεσμα την άποψη εκείνη του Λούθηρου κατά την οποία η δομή που πρέπει να διέπει το θεσμό της πολιτείας είναι αυτή του φυσικού –και μάλιστα Μωσαϊκού– νόμου. Με λίγα λόγια, η πολιτεία βρίσκεται κάτω από το νόμο και η

Εκκλησία κάτω από το Ευαγγέλιο. Το συμπέρασμα ήταν πως ο εκκλησιαστικός θεσμός θα έπρεπε να είναι κοινοβουλευτικός –λόγω της «ιεροσύνης όλων των πιστών»– και ο θεσμός της πολιτείας να χαρακτηρίζεται από τον πολιτικό συγκεντρωτισμό που είναι διακριτός στη Μωσαϊκή θεοκρατία. Βέβαια ο πολιτικός συγκεντρωτισμός αμιγώς θεοκρατικού τύπου ήταν παρών και στο Βυζάντιο. Μάλιστα ο Ορθόδοξος, πρώην λουθηρανός, ιστορικός του Πανεπιστημίου του Γέιλ **Γιάρσλαβ Πέλικαν** (Jaroslav Pelikan) χαρακτηρίζει το φαινόμενο τόσο του Βυζαντίου όσο και του λουθηρανικού Προτεσταντισμού ως φαινόμενο του «καισαροπαπισμού», παρά τις όποιες περιστασιακές εξαιρέσεις-διαφωνίες που υπήρξαν και στα δύο αυτά ιστορικά μοντέλα.

Ετσι η πολιτικοοικονομική θεολογία του Λούθηρου σηματοδοτείται από τη βασική Μωσαϊκή αρχή «ίσα δικαιώματα στην προσπάθεια», κατά την οποία ο υπακούων στο νόμο που έχει θέσει ο Θεός θα ευημερεί, θα ευλογείται και θα ευαρεστεί τον Θεό χωρίς κανένα απολύτως κακό –με σαφή αναφορά και στο μεταφυσικό επίπεδο– να τον αγγίζει. Βέβαια εδώ θα πρέπει να αναφερθεί το γεγονός ότι στην εμπειρία τους οι Εβραίοι διακρίνουν πως αυτή η Μωσαϊκή αρχή είναι πολύ πιο ρευστή. Υπό την έννοια ότι μπορεί ο νομιμόφρων να υποφέρει και να είναι φτωχός, όπως μπορεί να είναι νομιμόφρων και να ευημερεί. Αυτό ισχύει και αντίστροφα. Δηλαδή, ότι μπορεί ο μη νομιμόφρων να ευημερεί, καθώς επίσης να εί-

Ο Ιερός Αυγουστίνος (έργο του Α. Σεφέρ, Μουσείο Λούβρου)

Αιρετικοί στην πυρά ενώπιον του αυτοκράτορα της Γαλλίας στην καθολική Γαλλία του τέλους του 15ου αιώνα (έργο του Jean Fouquet)

στάσεις– από τον ίδιο τον Χριστό, ο οποίος ναι μεν αποδέχεται το Μωσαϊκό νόμο στην ουσιώδη μορφή και ηθική του, προσδίδοντάς του όμως μια μεγάλη ευελιξία και ρευστότητα. Ενώ δηλαδή ο Μωσής τονίζει την ιδιωτική πρωτοβουλία και την αξιοκρατία να αγκαλιάζουν τόσο το άτομο όσο και την κοινότητα, στη φυσική και μεταφυσική σφαίρα, ο Χριστός αποδέχεται την ιδιωτική πρωτοβουλία και την αξιοκρατία, έχοντας όμως έντονο κοινωνικό πρόσωπο και έργο, εναντιούμενος στα κοινωνικά δεινά και τον κοινωνικό αποκλεισμό που ήταν συνέπεια της ερμηνευτικής τής μονολιθικότητας του Μωσαϊκού νόμου, διακονώντας τους ανθρώπους και με τη μορφή των «ίσων δικαιωμάτων στις απολαβές». Ετσι ο Χριστός επιδιώκει με μια αμιγώς διαλεκτικού τύπου

Η πολιτικοοικονομική θεολογία του Λούθηρου σηματοδοτείται από τη Βασική Μωσαϊκή αρχή «ίσα δικαιώματα στην προσπάθεια»

ναι μη νομιμόφρων και να είναι φτωχός υποφέροντας. Η εμπειρία του **Ιώβ**, των διαφόρων ψαλμωδών (37, 73 κ.ά.) και όλων σχεδόν των προφητιών έχει κατάληξη την αναθεώρηση του προβλήματος του πόνου και του κακού –με τις μεταφυσικές του δια-

συμφιλίωση να συνθέσει τα δύο αυτά μοντέλα. Μάλιστα θα ήταν απόλυτα σωστό να ειπωθεί πως ο ενσαρκωμένος Λόγος εν Χριστώ Ιησού, με τη διδασκαλία του και το έργο του, δίνει μια κατεύθυνση στη χριστιανική πίστη και τον πολιτισμό (culture) έντονης διαλεκτικής αντίληψης. Αυτή αγκαλιάζει και το άτομο σε σχέση με το κοινωνικό σύνολο. Δηλαδή ότι το άτομο δεν θα πρέπει να λειτουργεί σε βάρος του κοινωνικού συνόλου, όπως επιτρέπει η θεωρία του ατομισμού καιά την οποία το αντικείμενο μελέτης της πολιτικής ανάλυσης είναι μόνο η μονάδα με τα προσωπικά της δικαιώματα. Ούτε όμως το κοινωνικό σύνολο θα πρέπει να αφομοιώνει πλήρως το άτομο προκειμένου για την απολυτότητα των κοινωνικών σχέσεων (**Μαρξ**) με σαφή νοοτροπία «κοπαδιού».

Η πόρτα της εκκλησίας του κάστρου όπου ο Λούθηρος ανάρτησε τις «95 Θέσεις»

Ωστόσο, μην έχοντας συνειδητοποιήσει ο Λούθηρος σε μεγάλο βαθμό, μέσα στο συγκεκριμένο πλαίσιο στο οποίο ζούσε, τη διαλεκτική του Χριστού, μην έχοντας επίσης προσλαμβάνουσες παραστάσεις από το παρελθόν της χριστιανικής ιστορίας, σε συνάφεια ακόμη με την προσωπική-ατομική εμπειρία του –που έμοιαζε μάλιστα σε αρκετά σημεία με αυτήν του **Ιερού Αυγουστίνου**– έδωσε την πολιτική και οικονομική κατεύθυνση εκείνη του ατομισμού που κυριάρχησε στο δυτικό πολιτισμό με νομιναλιστικές πολλές φορές προεκτάσεις. Η έμφαση δηλαδή που δόθηκε από τον ίδιο τον Λούθηρο –ως άτομο– στην προσωπική του θρησκευτική εμπειρία (ατομική δικαίωση με την πίστη στη χάρη του Θεού διά του Χριστού), καθώς και η επιμονή του

Ο λουθηρανικός ατομικισμός, ως κοινωνική και πολιτικοοικονομική θεωρία, χαρακτηρίζει το δυτικό πολιτισμό

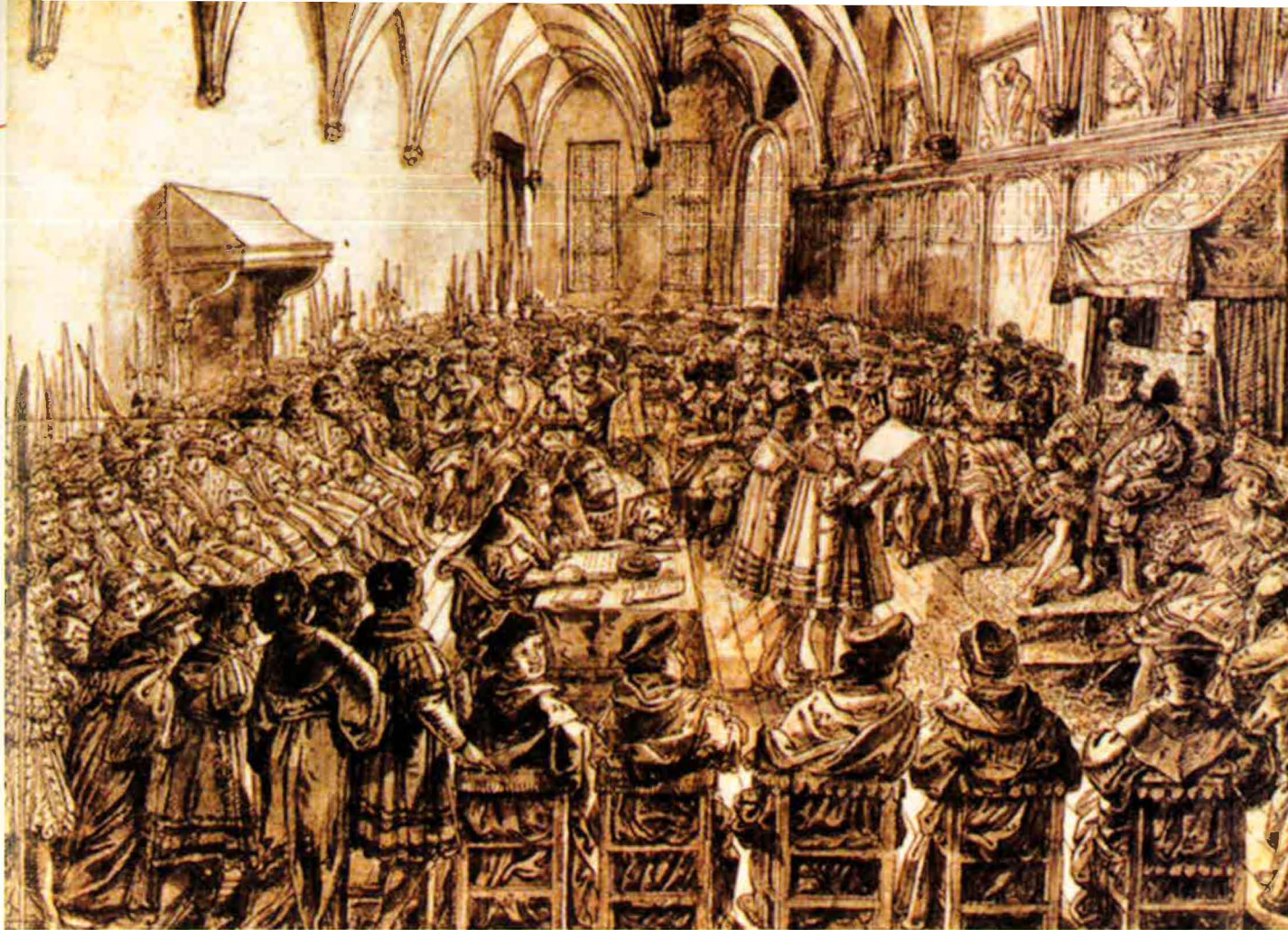
**Ο Ιωάννης
Καλβίνος,
θεμελιωτής ενός
πιο «δημο-
κρατικού» και
«κοινωνικού»
μεταρρυθμιστικού
ρεύματος**

Πως ο άνθρωπος ως άτομο-μέλος της κοινωνίας οφείλει να δημιουργήσει μια ζωή ευημερίας διά της συμμετοχής του στα «ίσα δικαιώματα στην προσπάθεια», υπακούοντας μάλιστα σε μια πολιτεία η οποία δεν χαρακτηρίζεται από κοινοβουλευτισμό, καθόρισε σε μεγάλο βαθμό την πολιτική και οικονομική θεολογία του Λουθηρανικού Προτεσταντισμού. Λουθηρανικού, διότι ο **Ιωάννης Καλβίνος**, χωρίς να διαχωρίσει –παρά ελάχιστα– την πίστη από τα έργα και το Ευαγγέλιο από το νόμο, υιοθετούσε πιο δημοκρατικές αντιλήψεις που απέρρεαν αφ' ενός από το Καινοδιαθηκικό δόγμα περί «ιεροσύνης όλων των πιστών», αφ' ετέρου από τη θητεία του στον πρώιμο Ευρωπαϊκό Ουμανισμό πριν υιοθετήσει τη χριστιανική πίστη. Γι' αυτό και στην αναμορφωτική του προσπάθεια στη Γενεύη είχε οργανώσει συστηματικά τη σίτιση των φτωχών και πεινασμένων και τη φιλοξενία ορφανών και κληρών, παρά την άποψή του περί αριστοκρατικού δημοκρατικού πολιτεύματος.

Δεν θα ήταν άστοχο τελικά να ειπωθεί πως ο ατομιστικός φιλελευθερισμός, με την επιμονή μόνο στην ελευθερία της αγοράς και τα πολιτικά δικαιώματα του ατόμου, έχει τις ρίζες του κυρίως στο Λουθηρανισμό και σε προσωπικά ακόμη βιώματα του ίδιου του Λούθηρου. Η μετεξέλιξη δε της θεολογίας του Λούθηρου από δυαδική σε μονιστική με τον **Ρούντολφ Μπάλτμαν** (Rudolph Bultmann) και τον **Πολ Τίλιχ** (Paul Tillich) στις αρχές του 20ού αιώνα, δημιούργησε την αμιγώς ατομιστική Υπαρξιστική Θεολογία (Existential Theology), με την ιδιαίτερη έμφασή της στον υπαρξιακό προσανατολισμό του ατόμου που κυριαρχείται από τα αγωνιώδη μεταφυσικά ερωτήματα περί της μη ύπαρξής του μετά θάνατον. Εδώ θα πρέπει να προστεθεί πως η άλλη πλευρά, η «δεξιά πτέρυγα» των νειεστών θεολόγων που ασχολούνταν με τη λεγόμενη «Φυσική Θεολογία» (Natural Theology) –κατά την οποία κάθε ζήτημα της θεολογικής σκέψης είναι αντικείμενο μελέτης της ορθής λογικής και μόνο και συνεπώς ο Θεός είναι πλήρως κατανοητός από ανθρώπους ιδιαίτερα «νοήμονες» και «υπερέχοντες»– συνέβαλε σε κάποιο βαθμό στη διαμόρφωση του εθνικού σοσιαλιστικού καθεστώτος της χιτλερικής Γερμανίας με αποτέλεσμα το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Για δε το Ολοκαύτωμα των Εβραίων, οι ναζί επιστράτευαν και την άποψη του Λούθηρου περί απόρριψης και καταδίκης του Ιησού, ως Μεσσία (Χριστού), από τους Ιουδαίους.

Μια άλλη όμως αντίληψη ήδη υπάρχει στο προσκήνιο, αυτή του Διαλεκτικού Υλισμού στις κομμουνιστικές χώρες, με την επιμονή της σε ένα άλλο ακραίο πολιτικοοικονομικό και κοινωνικό μοντέλο, του οποίου η δομή επιδιώκεται να είναι μόνο «ίσα δικαιώματα στις απολαβές». Το άτομο αφομοιώνεται πλήρως από το σύνολο και η μεταφυσική του μοντέλου είναι καθαρά αθεϊστική και ουτοπική, εκφρασμένη μάλιστα με πολιτικό ολοκληρωτισμό. Είναι αναμφίβολο βέβαια ότι όλα αυτά τα ιστορικά και φιλοσοφικά ρεύματα αποτελούν κομμάτι της διαρκούς κλιμάκωσης της ορθολογιστικής σκέψης που γνώρισε ιδιαίτερη έξαρση αρκετά μετά τη Θρησκευτική Μεταρρύθμιση του 16ου αιώνα, την εποχή δηλαδή του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού (Enlightenment) τους 18ο και 19ο αιώνες.

Ο 20ός αιώνας έκλεισε με μεγάλες αλλαγές. Στο παρόν άρθρο σημειώνονται η κατάρρευση του κομμουνισμού και η τεχνολογική, όπως ονομάζεται, επανάσταση. Είναι γεγονός ότι η χριστιανική πίστη χαρακτηρίζεται από μια διαλεκτική αντίληψη η οποία είναι αποδεκτή στους ευρύτερους ακαδημαϊκούς –και όχι μόνο θεολογικούς– χώρους. Παρ' όλ' αυτά θα ήταν σωστό να ειπωθεί πως η χριστιανική πίστη έχει πολύ ελάχιστη επιρροή στον πολιτισμό (culture), μέσα από ένα αμιγώς διαλεκτικό πρίσμα.

Ισως επειδή κάθε άποψη, για να τεθεί σε εφαρμογή, απαιτεί κάποιο χρονικό διάστημα τουλάχιστον εμπέδωσης. Ισως διότι η τεράστια επιστημονική-τεχνολογική έξαρση δεν συνάδει με τις ανθρώπινες πνευματικές και κοινωνικές ανάγκες. Πάντως, είναι πραγματικότητα πως ο Λουθηρανικός ατομισμός, ως κοινωνική και πολιτικοοικονομική θεωρία και συμπεριφορά, χαρακτηρίζει σε μεγάλο βαθμό το δυτικό, και όχι μόνο, πολιτισμό με τις όποιες συνέπειές του, οι οποίες είναι συχνά αιτία προβληματισμού σε πανανθρώπινη κλίμακα. Ωστόσο, θα πρέπει να τονιστεί ότι ο Λούθηρος ήταν ένας γενναίος άνδρας ο οποίος δεν δίστασε να εναντιωθεί στο θρησκευτικό και κοινωνικό κατεστημένο της εποχής του και να αναδείξει κάποιες ευαγγελικές αλήθειες που ήταν θαμμένες για πολλούς αιώνες. Η εφαρμογή αυτών των αληθειών οπωσδήποτε έχει και τη θεϊκή πλευρά της και την αρνητική. Σε θρησκευτικό, ωστόσο, επίπεδο, χωρίς να υποστηρίζει ο Λούθηρος τις αυθαίρετες ακρότητες, τόνισε τον κοινοβουλευτισμό στον εκκλησιαστικό χώρο και ανέβασε στη συνείδηση του κόσμου το πρόσωπο και το έργο του Χριστού, καθώς επίσης και την άμεση πρόσβαση του ανθρώπου στον Θεό. Σε πολιτικοοικονομικό επίπεδο ταρακούνησε το οικοδόμημα του παπικού νεποτισμού και της φεουδαρχίας. Ενώ σε κοινωνικό επίπεδο έδειξε το δρόμο για την ελεύθερη και δημι-

**Σύμφωνα με τον Λούθηρο,
η χριστιανική πίστη οφείλει να «προσαρμόζεται»
ώστε να μη γίνεται αναχρονιστική**

ουργική σκέψη και δραστηριότητα που μπορούσε να αναδειχθεί μέσα από αξιοκρατικές διαδικασίες.

Σε κάθε περίπτωση θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως ο Μαρτίνος Λούθηρος ήταν ίσως ο πρωτοπόρος που υπέδειξε πως η κατανόηση της χριστιανικής πίστης δεν είναι στατική και μονολιθική και αυτό αποδείχθηκε με την κατοπινή μεγάλη αλλαγή που επήλθε παγκόσμια με τη συμβολή και του Λούθηρου. Η χριστιανική πίστη φάνηκε ότι πρέπει να χαρακτηρίζεται από ανοικτό πνεύμα και ερευνητική διάθεση και κυρίως να συμβάλλει στη μεταμόρφωση και διαμόρφωση του εκάστοτε πλαισίου (context). Τέλος, η χριστιανική πίστη οφείλει σε μεγάλο βαθμό να «προσαρμόζεται» (contextualization) στις συγκεκριμένες ανάγκες του πλαισίου προκειμένου να είναι αποτελεσματική και επίκαιρη και όχι αναχρονιστική ή να λειτουργεί με ετεροχρονισμό, παραμένοντας ωστόσο συνεπής στον Τριαδικό Θεό που αποκαλύπτει τον εαυτό του διά του ενσαρκωμένου Λόγου και του έργου του. ■

**Η «Δίαιτα του
Αουγκσμπουργκ».
Οι Λουθηρανοί
δηλώνουν
ενώπιον του
Καρόλου Ε΄
την προσήλωσή
τους στη
Μεταρρύθμιση**

Ο σταυρός του θεολόγου και ο θεολόγος του σταυρού

Μ

Του αιδ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Γ. ΚΑΝΤΑΡΙΤΖΗ
-Α' Ελληνική Ευαγγελική Εκκλησία

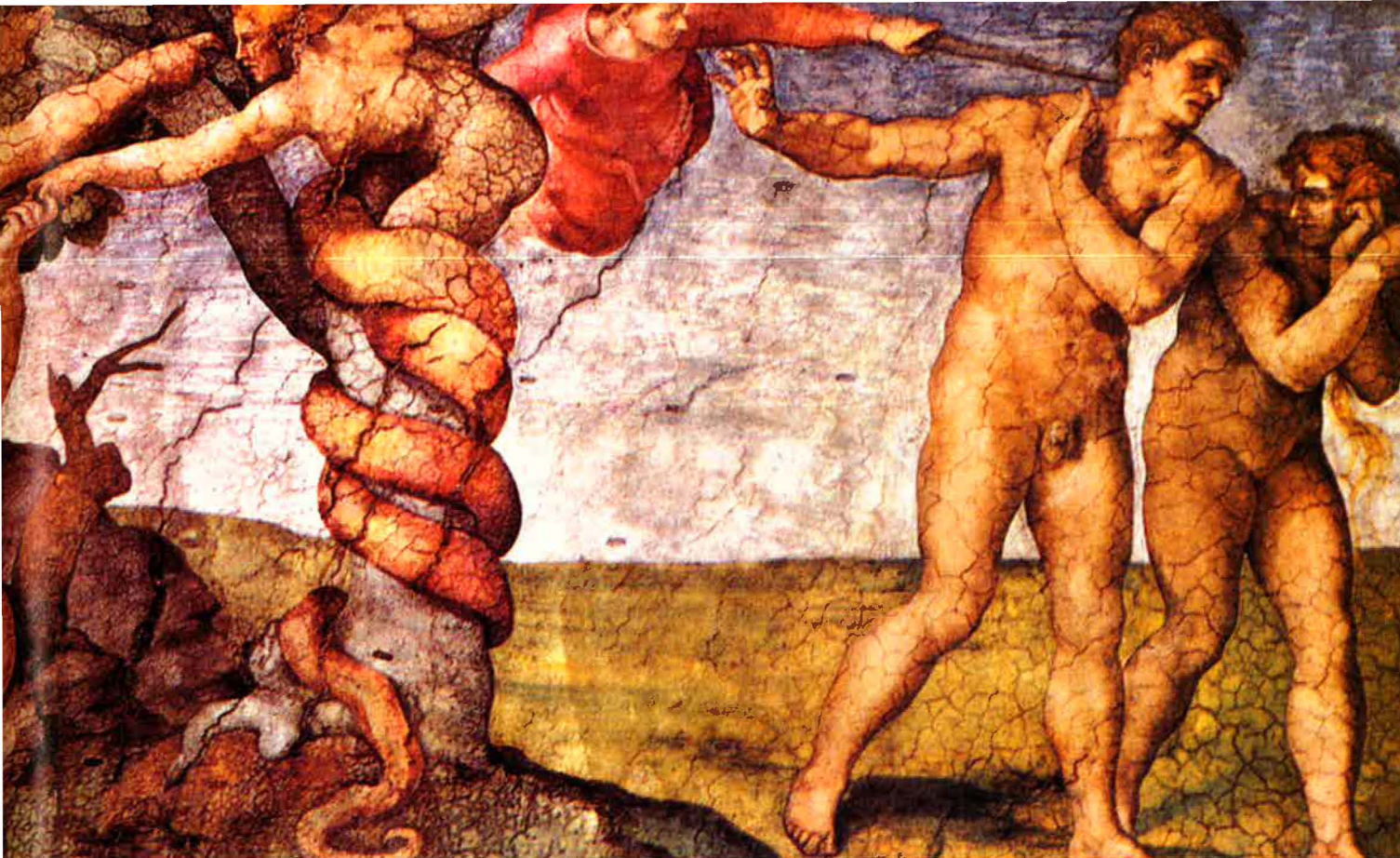
ια ξυλογραφία που κυκλοφόρησε στα πρώτα χρόνια της Μεταρρύθμισης απεικόνιζε τον **Λούθηρο**, στιβαρό και ρωμαλέο, να έχει τον Πάπα κρεμασμένο από τη μύτη του, να κρατά με το ένα του χέρι ένα ρόπαλο και να σέρνει με το άλλο έναν ιεροεξεταστή, ενώ γύρω του διακρίνονταν σωριασμένοι καταγής διάφοροι σχολαστικοί θεολόγοι. Ο τίτλος του σκιτσογραφήματος ήταν «Λούθηρος, ο Γερμανός Ηρακλής».¹ Η εικόνα του αγέρωχου, αιρόμπτου και ακλόνητου αγωνιστή αντιστοιχεί στην εντύπωση που πολλοί έχουν σχετικά με το χαρακτήρα και την ιδιοσυγκρασία του μεγάλου μεταρρυθμιστή. Εν πολλοίς η εικόνα αυτή οφείλεται στο ρόλο με τον οποίο η ιστορική συγκυρία ή η θεϊκή πρόνοια τον επιφόρτισε. Ο ίδιος περιγράφει την αποστολή του προς την Εκκλησία, «να ξεριζώσει τον απομένοντα κορμό και τις νεκρές ρίζες, να κόψει τα αγκάδια και να ενεργήσει σαν σκληρός δασοκόμος και σκαπανέας».

Πίσω όμως από την προσωπίδα του «σκληρού δασοκόμου» και του «Γερμανού Ηρακλή» κρυβόταν ένας άνθρωπος εύθραυστος και εύαλωτος, γνώριμος με τον πόνο και τη θλίψη, υποκείμενος σε αδυναμίες και απογοητεύσεις. Ένας άνθρωπος που βίωσε την πρόσκληση του Ιησού, «όποιος θέλει να με ακολουθήσει, ας απαρνηθεί τον εαυτό του, ας σηκώσει το σταυρό του κι ας με ακολουθεί» (Μάρκος 8:34). Ο Λούθηρος σήκωσε το σταυρό του ως θεολόγος, δηλαδή ως άνθρωπος που τόλμησε να ανατενίσει στο μυστήριο του Θεού. Ο σταυρός που ο Λούθηρος κλήθηκε να σηκώσει ήταν πολυεδρικός και πολύπλευρος. Μερικές από τις πτυχές του θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

Αναγκάστηκε, και' αρχάς, να διανύσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του κυνηγημένος και κατατρεγμένος από τον αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Η ζωή του για μεγάλα χρονικά διαστήματα ήταν επισφαλής και απειλούνταν σοβαρά. Στις 26 Μαΐου 1521 ο **Κάρολος Ε'** υπέγραψε το Εδικτίο της Δίαιτας με το οποίο τον καταδίκασε αποκλώντας τον «διάβολο με αμφίσηση μοναχού, που με τη διδασκαλία του προκαλεί διαιρέσεις και επανάσταση, και τελικά θα οδηγήσει στην κατάρρευση της χριστιανοσύνης».² Τέτοια ήταν η μήνις και το μένος του Καρόλου εναντίον του Λούθηρου που δήλωσε, «αποφάσισα να κινητοποιήσω κάθε τι εναντίον του Λούθηρου: τα βασίλειά μου, τους φίλους μου, το σώμα μου, το αίμα μου, την ψυχή μου την ίδια»³.

Υπήρξε επίσης ένας μοναχός αφορισμένος από την Εκκλησία του. Το Σεπτέμβριο 1520 δημοσιεύτηκε στη Γερμανία η παπική βούλα, με την οποία ο Λούθηρος απεκόπητο από το σώμα της Εκκλησίας. Βέβαια, επιφανειακά το γεγονός αυτό δεν φαίνεται να τον ενόχλησε ιδιαίτερα, καθώς το Δεκέμβριο του 1520, σε μια μεγάλη συγκέντρωση στη Βιτεμβέργη, και μετά την έκδοση του βιβλίου του «Ενάντια στη Βλάσφημη Βούλα του Αντιχρίστου», έκαψε δημόσια την παπική βούλα του αφορισμού του. Δεν πρέπει όμως να παραβλέψουμε το γεγονός ότι ο Λούθηρος είχε πιστέψει στην Εκκλησία αυτή και δεν επιδίωκε την κατάργησή της, αλλά την αναμόρφωσή της. Ενδεικτικό αυτής της στάσης του ήταν και το γεγονός ότι καθ' όλη την περίοδο της διαμάχης του με τη Ρώμη δεν εγκατέλειψε το μοναχικό ράσο κι αισθα-

νόταν την υποχρέωση να κάνει εσπερινούς, παρακλήσεις, όρθρους και απόδειπνα όπως και στο μοναστήρι.⁴ Σίγουρα λοιπόν βαθιά μέσα του θα ένιωθε προδομένος και πικραμένος από τη στάση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.

Μέσα σε όλα αυτά ταλαιπωρούνταν κι από την κλονισμένη υγεία του. Οι βιογράφοι του αναφέρουν ότι υπέφερε συχνά από πέτρες στα νεφρά, από πονοκεφάλους που συνοδεύονταν από βόη στ' αυτιά του, τα οποία συχνά προσβάλλονταν από ωτίτιδες.⁵ Επίσης συχνά ταλαιπωρούνταν από μεγάλες περιόδους αϋπνίας.⁶ Πέρα όμως από τις εξωγενείς θλίψεις βασανίζονταν συχνά κι από εσωτερικά άλγη. Συχνά έγερνε κάτω από το βάρος φοβερών αμφιβολιών. Καθώς βρίσκεται στην «Πάτμο του», όπως ονομάζει το κάστρο στο Βάρτιμπουργκ, όπου ο **Φρειδερίκος ο Σοφός** τον έκρυψε για να τον προστατεύσει, συχνά νιώθει τον Σατανά να του ψιθυρίζει: «Εσύ μόνον είσαι ο σοφός; Τόσοι και τόσοι αιώνες ζούσαν στην πλάνη; Εχεις σκεφθεί πως αν πλανιέσαι παρասύρεις μαζί σου στην αιώνια καταδίκη πολλές άλλες ανθρώπινες υπάρξεις;». ⁷ Μάλιστα, αν κάποιος ακόμπη και σήμερα επισκεφθεί το κάστρο αυτό, μπορεί να δει σε έναν τοίχο του το σημάδι από το μελάνι που ο Λούθηρος εκσφενδόνισε στα τυφλά σε μία από αυτές τις στιγμές της αμφιβολίας. Εκτός όμως από την τρικυμία των αμφιβολιών συχνά βουλιάζει στη σκοτεινή θάλασσα της μελαγχολίας. Γράφει στον πιστό του φίλο και συναγωνιστή **Μελάγχθωνα** στις 2 Αυγούστου 1527: «Για περισσότερο από μια εβδομάδα κλυδωνίζομαι και παραδέρνω μεταξύ του

θανάτου και της κόλασης. Ολο μου το σώμα μοιάζει να έχει χτυπηθεί, τα πόδια μου τρέμουν. Αισθάνομαι να έχασα τον Χριστό, να βουλιάζω σε κύματα μελαγχολίας και βλασφημίας. Χάριν όμως των προσευκών σας ο Θεός με ελέησε και έβγαλε την ψυχή μου από τα κατάβαθα της κόλασης».⁸

Δεν χωρά αμφιβολία λοιπόν ότι ο Λούθηρος δεν ήταν ο απόγονος του Ηρακλή που κρατά στο στιβαρό χέρι του το ρόπαλο της Ισχύος, αλλά ο ακόλουθος του Ιησού που φέρει στον καρτερικό ώμο του το σταυρό του πόνου και της θλίψης.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο Λούθηρος, που σήκωσε το σταυρό του θεολόγου, έγινε και ο θεολόγος του σταυρού. Ο ίδιος θα πει: «Χρωστώ ευγνωμοσύνη στους παπικούς γιατί με το να με χτυπούν, να με διώκουν και να με τρομοκρατούν με διαβολικό μένος, με σφυρηλάτησαν σε θεολόγο και με οδήγησαν να φτάσω εκεί που ποτέ δεν θα τα κατάφερα».⁹

Το σημείο στο οποίο «έφτασε» μέσα από τις θλίψεις του, ήταν η διαμόρφωση και διατύπωση της λεγόμενης «θεολογίας του σταυρού» («theologia crucis»). Με τον όρο αυτό αναφερόμαστε σε μια σημαντική πτυχή της θεολογικής σκέψης του Λούθηρου, η οποία αφορά την εξήγηση και αποσαφήνιση του νοήματος του σταυρού του Χριστού και την εφαρμογή του σε σχέση με το δικό μας σταυρό, με τα δικά μας δεινά.

Είναι το 1513 όταν ετοιμάζει και παραδίδει στο πανεπιστήμιο της Βιπεμβέργης μια σειρά διαλέξεων στους Ψαλμούς. Καθώς ετοιμάζει τη διάλεξη του

Το προπατορικό αμάρτημα
(λεπτομέρεια από τοιχογραφία του Μιχαήλ Αγγελου στην Καπέλα Σιζτίνα, Ρώμη)

Ο Φρειδερίκος ο Σοφός έκρυψε τον Λούθηρο στο κάστρο του Βάρτιμπουργκ

Μια σημαντική πτυχή της ιδεολογικής σκέψης του Λούθηρου αφορά την εξήγηση του νοήματος του σταυρού του Χριστού

σιον Ψαλμό 22, συναντά μια λέξη που τραβά την προσοχή του και την αιχμαλωτίζει.¹⁰ Ο Ψαλμός ξεκινά με τα συγκλονιστικά λόγια που ο Ιησούς Χριστός, αιώνες μετά, θα φωνάξει καθώς κρέμεται στο σταυρό: «Θεέ μου, Θεέ μου, γιατί με εγκατέλειψες;». Το βλέμμα του Λούθηρου καρφώθηκε στη λέξη «εγκατέλειψες» κι αυτό επειδή η λέξη αυτή θα του θυμίσει τη δική του ζωή, τις δικές του εμπειρίες. Η λέξη αυτή συμπυκνώνει μέσα της όλο το σκοτάδι, τον πόνο, τη θλίψη που ο Λούθηρος αλλά και όλοι μας νιώθουμε τις στιγμές που ο Θεός μοιάζει να είναι απών ή έστω δυσπρόσιτος και δυσδιάκριτος. Ο σταυρός του Χριστού γίνεται λοιπόν για τον Λούθηρο το κλειδί που θα ανοίξει την πόρτα της κατανόησης του δικού του σταυρού, των δικών του δεινοπαθημάτων. Τον τρόπο θα τον διατυπώσει αργότερα σε μια διάλεξή του, το 1518, σε μοναχούς του Αυγουστινιανού τάγματος στη Χαϊδελβέργη. Εκεί ο Λούθηρος θα εξηγήσει το πώς ο Θεός είναι παρών ακόμη και τη στιγμή που αντηχεί η κραυγή, «Θεέ μου, γιατί με εγκατέλειψες;». Καταφεύγει σε ένα περιστατικό από τη ζωή του Μωυσή. Ο μεγάλος προφήτης της Παλαιάς Διαθήκης ζητεί να δει, με τρόπο απόλυτα και αδιαμφισβήτητα χειροπιαστό και ξεκάθαρο, το πρόσωπο του Θεού. Ο Θεός όμως του απαντά «θα δεις τα νώτια μου, το πρόσωπό μου όμως δεν θα το δεις» (Εξοδος 33:23). Στην εικόνα αυτή των «νώτων» του Θεού βρίσκει ο Λούθηρος το κλει-

δί που ξεκλειδώνει το μυστήριο του σταυρού. Στο σταυρό του Χριστού ο Θεός αποκαλύπτει τον εαυτό Του, όχι όμως με το φαντασμαγορικό και εκθαμβωτικό τρόπο που, όπως ο Μωυσής έτσι κι εμείς, επιθυμούμε. Ο Θεός δεν μας δείχνει το πρόσωπό Του αλλά τα νώτια Του. Αποκαλύπτει πως είναι παρών με ένα μυστηριώδη και δυσδιάκριτο, αλλά απολύτως πραγματικό τρόπο. Και η παρουσία Του πιστοποιείται πέρα από οποιαδήποτε αμφιβολία με το γεγονός της Ανάστασης.

Για τον Λούθηρο, η Ανάσταση δεν έρχεται να αντιστρέψει μια ήττα, αλλά να αποκαλύψει μια νίκη. Δεν είναι ο αντίποδας του σταυρού, αλλά ο προβολέας που ρίχνει άπλετο φως και μπορούμε να δούμε καθαρά το τι ακριβώς συνέβη στο σταυρό. Πίσω από τη φαινομενική απουσία και αδιαφορία βλέπουμε τον Θεό που με πόνο συμμετέχει και με δύναμη μεταμορφώνει το σκοτάδι του Γολγοθά στο φως του άδειου τάφου. Και η κατανόηση αυτή γίνεται η παρηγοριά του Λούθηρου. Η χριστιανική πίστη δεν προσπερνά αμήχανα τον ανθρώπινο πόνο. Είναι μια πίστη που δεν γεννήθηκε σε ένα αποστειρωμένο λίκνο ευδαιμονίας και θριάμβου, αλλά σε μια ώρα απόλυτου ερέβους και πόνου, καθώς ο Ιησούς πάσχει κρεμασμένος στο σταυρό. Όμως η βάση της ελπίδας της «θεολογίας του σταυρού» είναι το γεγονός της μετατροπής εκείνου του σκοταδιού σε φως, καθώς η Μεγάλη Παρασκευή παραχωρεί τη θέση της στην Κυριακή του Πάσχα. Το περιεχόμενο της ελπίδας μας είναι η βεβαιότητα ότι η σκοτεινή νύχτα της πίστης τελικά θα καιαλήξει στο γλυκοκάρωμα της αναστάσιμης ζωής. Καθώς ζούμε στο λυκαυγές του νέου κόσμου ο σταυρός παραμένει η παρούσα πραγματικότητα. Η ελπίδα όμως της Ανάστασης εισβάλλει στο παρόν και, όπως το αναστάσιμο φως αποσαφηνίσε το θολό και ομιχλώδες τοπίο του σταυρού, έτσι και η ελπίδα του «εκεί και τότε» φωτίζει, διασαφηνίζει και μεταμορφώνει το «εδώ και τώρα».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. *Αστήρ της Ανατολής*, Απρίλιος 1984, σελ. 114
2. Γ. Χατζηνατωνίου, «Η θρησκευτική μεταρρύθμιση», Εκδ. Ο Λόγος, 1995, σελ. 69.
3. H. A. Oberman, «Luther: Man Between God and the Devil», New York: Doubleday, 1992, p. 29
4. R. H. Bainton, «Εδώ στέκομαι», Εκδ. Ο Λόγος, σελ. 174.
5. H. A. Oberman, «Luther: Man Between God and the Devil», New York: Doubleday, 1992, p. 88.
6. R. H. Bainton, «Εδώ στέκομαι», Εκδ. Ο Λόγος, σελ. 174.
7. Ο.π., σελ. 172
8. H. A. Oberman, «Luther: Man Between God and the Devil», New York: Doubleday, 1992, p. 323.
9. What Luther Says: An Anthology, Concordia Publ. House, 1959, Vol. 3, p. 1.360.
10. R.H. Bainton, «The Reformation of the Sixteenth Century», Beacon Press, Boston, p. 34.

Βασανιζόμενος από αμφιβολίες και εσωτερικά άλγη ο Λούθηρος εκσφενδονίζει το μελανοδοχείο εναντίον του διαβόλου. Τα ίχνη του μελανιού υπάρχουν ακόμη στον τοίχο

BAINTON R.,
Εδώ στέκομαι: η ζωή του Μαρτίνου Λούθηρου, Ελευθέρες Εκδόσεις, Αθήνα 1986

ΚΑΛΒΙΝΟΣ Ι.,
Θεσμοί Χριστιανικής Θρησκείας, 4 τόμ., μετάφρ. Α. Κουλούρη, Εκδοση της Γενικής Συνόδου της Ελληνικής Ευαγγελικής Εκκλησίας, Αθήνα 1983-1995

ΚΑΡΜΙΡΗΣ Ι.Ν.,
Τα Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας, 2 τόμ., Αθήνα 1960 και 1962

Ορθοδοξία και Προτεσταντισμός, Αθήνα 1937

ΡΑΝΣΙΜΑΝ Σ.,
Η Μεγάλη Εκκλησία εν αιχμαλωσία, μετάφρ. Ν.Κ. Παπαρρόδου, Αθήνα 1979

ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ Β.Κ.,
Εκκλησιαστική Ιστορία, Αθήνα 1959

ALTHAUS P.,
The Theology of Martin Luther, Fortress, Φιλαδέλφεια 1966

BARTH K.,
Church Dogmatics, 13 τόμ., T. & T. Clark, Εδιμβούργο 1983

BORNKAMM H.,
Luther's Doctrine of the Two Kingdoms in the Context of His Theology, Fortress, Φιλαδέλφεια 1966

BRECHT M.,
Martin Luther: His Road to Reformation, Fortress, Φιλαδέλφεια 1985

BULTMANN R.,
Theology of the New Testament, 2 τόμ., Λονδίνο και Νέα Υόρκη 1955

CARGILL THOMSON W.D.J.,
The Political Thought of Martin Luther, Harvester, Brighton-Sussex 1984

CHADWICK O.,
The Reformation, Penguin, Λονδίνο 1990

ERIKSON E.H.,
Young Man Luther: A Study in Psychoanalysis and History, εκδ. W.W. Norton, Νέα Υόρκη 1958

GONZALEZ J.L.,
A History of Christian Thought: From the Protestant Reformation to the Twentieth Century, Abingdon, Nashville 1987

JOHNSON R.A.,
Psychohistory and Religion: The Case of Young Man Luther, εκδ. Fortress, Φιλαδέλφεια 1977

ISERLOH E.,
«Thesenanschlag, Tatsache oder Legende», *Trierer Theologische Zeitschrift*, 70 (1961)

LINDBERG C.,
The European Reformations, Blackwell Publ., 1996

-Luther's Works, επιμ. J. Pelikan, H.T. Lehmann, 55 τόμοι, S. Lewis 1955

MCDONOUGH,
The Law and the Gospel in Luther: A Study of Martin Luther's Confessional Writings, Oxford University Press, Λονδίνο 1963

NIEBUHR H.R.,
Christ and Culture, Harper and Row, Νέα Υόρκη 1951

PELIKAN J.,
«A History of the Development of Doctrine», *Reformation of Church and Dogma (1300-1700)*, τόμ. 4, The University of Chicago Press, Σικάγο και Λονδίνο 1984

«A History of the Development of Doctrine», *Christian Doctrine and Modern Culture (since 1700)*, τόμ. 5, The University of Chicago Press, Σικάγο και Λονδίνο 1989

TILICH P.,
Systematic Theology, 3 τόμ., University of Chicago Press, Σικάγο 1951-1963

Αγαπιά Ιστορικά

Ιδιαίτερη εντύπωση έκανε το αφιέρωμα «Ο Ελληνισμός της Βενετίας». Από την πλούσια ύλη του για το θέμα θα ήθελα να σταθώ λίγο στο κείμενο του κ. Γεωργίου Πηλειδής «Stradioti, ο ρόλος των Ελλήνων πολεμιστών» (σελ. 14-16), όπου διαπραγματεύεται το θέμα των θρυλικών Stradioti.

Αναφερόμενος στους πολεμιστές αυτούς, που η Βενετία είχε προσλάβει από τα μέσα του 15ου αιώνα, σημειώνει: «Οι μισθοφόροι αυτοί πολεμιστές -προορισμένοι να μάχονται για ξένα συμφέροντα- ονομάζονται στις βενετικές πηγές Stradioti (ή Stradiotti, Strathioti). Η λέξη προέρχεται από παραφθορά του ελληνικού "στραιιώτης" που είχε ήδη λάβει τη σημασία του ιππέα από τη βυζαντινή περίοδο» (σελ. 14). Και συνεχίζει παρακάτω (σελ. 15) όσον αφορά την καταγωγή τους: «Ιδιαίτερο πρόβλημα αποτελεί ο προσδιορισμός της καταγωγής των Stradioti, που στις πηγές παρουσιάζονται ως Έλληνες, Άλβανοί, Δαλματοί ακόμη και Τούρκοι». Πιο κάτω όμως, στο κείμενό του, «λύνεται» φαίνεται αυτό το πρόβλημα γι' αυτό και χρησιμοποιεί φράσεις όπως «...οι Έλληνες - ουσιαστικά οι Stradioti...» καθώς και «οι Έλληνες Stradioti...» (σελ. 15). Συνεχίζοντας (σελ. 16) με την αναφορά σε διακεκριμένους Stradioti, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται οι Ανδρέας Χέλμης, Θωμάς Λούλης, Γεώργιος Ρεμουσάτης και φυσικά οι Μανώλης Μπλέσσος και Μερκούρης Μπούας, πουθενά δεν αναφέρεται ότι αυτοί είναι Αρβανίτες, όπως βέβαια και το μεγαλύτερο μέρος των Stradioti ήταν Αρβανίτες. Δεν νομίζω να τον μπερδεύει το ότι «όλοι είναι εγγεγραμμένοι στα κατάστιχα της Ελληνορθόδοξης Αδελφότητας» (σελ. 16) διότι είναι γνωστότατο πως οι Αρβανίτες ήταν κι αυτοί χριστιανοί ορθόδοξοι και άρα και οι Αρβανίτες Stradioti θα ήταν εγγεγραμμένοι στην Ελληνορθόδοξη Αδελφότητα.

Στη βιβλιογραφία, όμως, υπάρχουν σημαντικά έργα που αναφέρουν πολύ ακριβείς πληροφορίες σχετικά με την καταγωγή των Stradioti, όπως: το κλασικό έργο του Κώστα Μπίρη, Αρβανίτες, οι Λαοί του νεότερου Ελληνισμού, Αθήνα 1960 και επανέκδοση εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα 1997, και ο θησαυρός του μεσαιωνοδίφη Κων/νου Σάθα (1842-1914), Μνημεία Ελληνικής Ιστορίας, τόμοι 8, Παρίσι 1880-1888. Στο βιβλίο του Μπίρη βρίσκουμε την εξής σημαντική πληροφορία (σελ. 166): «Γράφει ο Δαλματός Κοριολανός Κιππικός, που εγνώρισε τους στρατιώτες στην Πελοπόννησο ως μισθοφόρους των Βενετών: "Σε όλους τους τόπους που κατέχουν οι Βενετοί φρουρούν πολλοί Αρβανίτες Καβαλλάρειοι, που φέρουν το Ελληνικό όνομα στρατιώ-

τες"». Και παραπέμπει: Coriolano D. Cippico, Delle guerre de' Veneziani nell' Asia dal 1470 al 1473, Venezia 1796.

Μας δίνει ακόμη και τον αριθμό των Αρβανιτών Stradioti: «Το σύνολον των Αρβανιτών που εξαπαρθήσαν από την Ελλάδα ως στρατιώτες των Βενετών, υπολογίζομε, από τις ενδείξεις των σχετικών εγγράφων και άλλων βενετικών πηγών, σε 4.500 περίπου. Επειδή δε οι περισσότεροι επήραν μαζί τους και τις οικογένειές τους, ο αριθμός αυτός αντιστοιχεί σε πληθυσμόν τουλάχιστον 15.500 ατόμων. Αν δε σ' αυτούς προσθέσωμε και τους Αρβανίτες της Κορώνης που κατέφυγαν το 1534 στην Σικελία και στην Καλαβρία, το σύνολο των εκπαιρισμένων φθάνει ασφαλώς γύρω στις 20.000, χωρίς την άδηλη διαδρομή, με την οποία ο αριθμός αυτός υπερβαίνει ίσως τις 25.000» (σελ. 172). Ξεκαθαρίζει και το γιατί εμφανίζονται απλώς ως Έλληνες και πώς προέκυψε το προσωνυμικό Stradioti και καταλήγει: «Ανάμεσα στα ονόματα των στρατιωτών, που αναφέρονται στα έγγραφα του βενετικού αρχείου, παρατηρεί κανείς, ότι στα 100 τα 80 έως 90 είναι Αρβανίτικα» (σελ. 188-190).

Τέλος, όσον αφορά τα επώνυμα των διακεκριμένων Stradioti που αναφέρει ενδεικτικά ο κ. Πηλειδής, όλα είναι αρβανίτικα κι ερμηνευμένα, με τις σχετικές για το καθένα παραπομπές και παρατηρήσεις, στο κεφάλαιο «Ονόματα Στρατιωτών» του Μπίρη (σελ. 191-203), τα οποία έχουν ερανισθεί από το έργο του Κων/νου Σάθα «Μνημεία Ελληνικής Ιστορίας». Πολλά απ' αυτά συνεχίζονται ακόμα στην ελληνική κοινωνία, ενώ άλλα διατηρούνται ακόμα ως ονόματα χωριών κι ως τοπωνύμια στον ελλαδικό χώρο.

Η επιμονή μου αυτή, να καταδείξω, με ιστορικά στοιχεία και βιβλιογραφικές παραπομπές, ότι η πλειοψηφία των Stradioti ήταν Αρβανίτες δεν έχει στόχο το διαχωρισμό Ελλήνων και Αρβανιτών και την έναρξη μιας διαμάχης. Οι Αρβανίτες αποτελούν τμήμα του ελληνικού έθνους, με αμιγώς ελληνική συνείδηση αλλά με τη δική τους πολιτισμική ιδιαιτερότητα. Τη διαπίστωση αυτή, εξάλλου, είχε κάνει ήδη από το 1479 ο Γενικός Προβλεπτής του Μοριά Μάρκος Βαρβαρίγος, ο οποίος έγραφε: «Οι Αρβανίτες και οι Έλληνες εν είναι παρά ένας μόνο λαός» (βλ. Κ. Σάθα, Μνημεία Ελληνικής Ιστορίας, τόμ. IV, σελ. LXXIV).

Είναι μεγάλο λάθος όμως ιστορικοί ερευνητές, διακατεχόμενοι από τη φοβία μήπως θεωρηθούν οι Αρβανίτες ως «ξένοι», να προσπαθούν να υποβαθμίσουν την ιδιαιτερότητά τους αυτή.

Η ιστορική αλήθεια δεν πρέπει να φοβίζει ούτε και να παραποιείται ή να αποσιωπάται εξόφθαλμα, στην προσπάθεια κατασκευής μιας «πολιτικά ορθής» άποψης. Ο δρόμος αυτός οδηγεί

γεί πολύ μακριά απ' αυτό που έλεγε ο Δ. Σολωμός: «Το Έθνος πρέπει να μάθει να θεωρεί Εθνικό ό,τι είναι αληθινό».

Με εκτίμηση
Τάσος Π. Καρανής
συγγραφέας-ερευνητής

Για τον Μεντερές

Με την ευκαιρία της κυκλοφορίας των «Ιστορικών» με θέμα τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου και το ρόλο που διαδραμάτισε εκεί ο τότε Τούρκος πρωθυπουργός Αντνάν Μεντερές, η έκδοση προ ημερών βιβλίου για την ιστορία του Ελληνικού Προσκοπισμού της Μ. Ασίας μάς έφερε στη μνήμη έναν παλαιότερο ρόλο του Τούρκου πολιτικού. Στις 15 Ιουνίου 1919 Βάρβαρα στίφη ατάκτων Τούρκων, οι διαβόητοι τσέτες, σε μια ολιγοήμερη αποχώρηση του ελληνικού στρατού από την πόλη, επιτέθηκαν αιφνιδιαστικά καί του Αϊδινίου και των γύρω κομποπόλεων, κατέσφαξαν τα γυναικόπαιδα και τους γέροντες και κατέκαψαν τα πάντα. Το απόγειο αυτής της αγριότητας ήταν η σφαγή των προσκόπων του Αϊδινίου κατά τον πιο απάνθρωπο τρόπο και αφού τους υπέβαλαν σε φρικτά βασανιστήρια. Οι άγριοι τσέτες ζπούσαν και εκβίαζαν τα νέα αυτά παιδιά να αλλαξοπιστήσουν για να τους χαρίσουν τη ζωή.

Οι νεαροί πρόσκοποι (που δεν είχαν βέβαια στις τσέτες τους πλαστικές ταυτότητες για επιβεβαίωση του θρησκευτικού τους φρονήματος) δεν δέχθηκαν να ανταλλάξουν τη ζωή τους με την προσχώρηση στο μωαμεθανισμό και έγιναν θύματα της αγριότητας των βαρβάρων. Το αξιοσημείωτο είναι ότι στα στίφη των επιδρομέων διακρινόταν για την εμπειρία του ένας νέος 20 ετών, που πολύ αργότερα θα γινόταν πρωθυπουργός της Τουρκίας. Ο Αντνάν Μεντερές, που είχε γεννηθεί στο Αϊδίνιο.

Ολόκληρος ο πολιτισμένος κόσμος σιγημάτων τότε το αποτρόπαιο και στυγερό αυτό έγκλημα και εξήρε τον ηρωισμό των Ελλήνων προσκόπων. Ο ιδρυτής του Παγκόσμιου Προσκοπισμού στρατηγός Baden-Powell έδηλανε τότε: «Το έγκλημα αυτό με πληροί φρίκης, θα ασκήσει μεγάλην επίδραση επί των μελλόντων πολιτών πάσης πεπολιτισμένης χώρας, οι οποίοι θα αναμνησκονται τούτο μετά πικρίας επί μακρόν χρόνον».

Ο Μεντερές βέβαια εκτελέστηκε με απαγχονισμό το 1961 ως εάν υπήρξε γι' αυτόν ιμωρός η θεία δίκη. Περιέργως όμως η επίσημη Ελλάδα και ο Ελληνικός Προσκοπισμός δεν κατάφεραν ακόμα να αναγείρουν ένα μνημείο για τα θύματα αυτής της βαρβαρότητας.

Με τιμή
Γεράσιμος Αποστολάτος